

00138935

THE
ASIATIC SOCIETY OF BOMBAY
Town Hall, Bombay.

138935

ac

PATANJALI'S MAHÂBHÂSHYA

WITH

KAIYYATA'S BHÂSHYAPRADÎPA.

TB-e-32

PATANJALI'S MAHÂBHÂSHYA

WITH

KAIYYATA'S BHÂSHYAPRADÎPA.

REPRODUCED BY PHOTO-LITHOGRAPHY

UNDER THE SUPERVISION OF

PROFESSOR T. H. GOLDSTÜCKER.

FROM AN UNDATED MANUSCRIPT.

IN THREE VOLUMES.

VOL. III.

TB-e-32

LONDON:
INDIA MUSEUM,
1874.

0

A91.25

Pat-Pat

138935

00138935

मा० सं०

9

[illegible][illegible]

१ लस०

1516

[illegible]

चंद्राग्रतयायम्
नभस्येतादावका १३५

 $3\sqrt{3}$

भा० कै०
३

शास्त्रहनिमिति॥ एकस्मिन्नेकाकावयवे हि स्वमाने ह्यौ केन न्यायेनाभेदात् तस्मिन्नेव प्रयोगे हि वैचनभावात् तद्विषयं शास्त्रं सन्तं
सात्॥ सिद्धेति॥ समुदाये हि स्वमाने वयवानां प्रथितं चातर्भावाद् द्विवचनसंबन्धात् त्रकस्मिन्निच्छास्त्रं हीनमित्यर्थः॥ नन्वेति॥
शास्त्राणां साक्षात् समुदायकावयवैकः स्यात् न ह्यन्यकारनिप्रश्नः॥ न हीयत इति॥ यद्यपि समुदाये हि स्वमाने साक्षादवयव
वेषु शास्त्रं न तत्तथापि शास्त्रावयवसंख्या हीनस्त्विति॥ अवयवेषु हि स्वमाने तस्मिन् प्रयोगेऽवयवांतराणां समुदायस्य

अद्भवश्च॥ अद्भवश्च न सिद्धति॥ ने निजति परिवे विद्यतीति॥ अदभ्यसादित्वा बोधो न्यामिति॥ नुप्रतिषेधश्चानुप्रति
षेधश्च न सिद्धति॥ ने निजतप विवे विद्यत॥ नाभ्यसात्तु पिति नुप्रतिषेधेन प्रामेति॥ जकारेण व्यधानात्॥ शास्त्रं ही
निश्च॥ शास्त्रं ही निश्च भवति समुदाये काचः शास्त्रं हीयते॥ सिद्धे तु तत्समुदाये कासांतशास्त्राहीनेः॥ सिद्धमेतत्समु
ने समुदाये कासांत॥ किमिदं तत्समुदाये कासादीति॥ तत्समुदायस्य तत्समुदायः॥ एकाज्जावे एकासांत॥ तत्समुदायस्य
कासांतसमुदाये कासांतसमुदाये कासादिति तत्समुदाये कावो द्विवचनमविद्यति॥ कुल एतत्॥ शास्त्रं हीनेः॥ एव
हि शास्त्रं हीने न भवति॥ ननु च समुदाये कावो द्विवचना क्रियमाणे अवयवैकाचः शास्त्रं हीयते॥ न हीयते॥ किं का
राणां अत्यवात्म्यं तत्समुदायस्य॥ अवयवात्मकः समुदायः॥ अभ्यंतरादि समुदायेऽवयवः॥ तद्यथा दृष्टे
प्रवलनसहाय्यवेः प्रचलति॥ तत्र च द्रुती हि निर्देशे अनङ्गस्य द्विवचनमप्यप्यर्थतात्॥ तत्र च द्रुती हि निर्देशे॥
अनङ्गस्य द्विवचनमप्येति॥ आदत्तुः॥ आदत्तुः॥ किं कारणं॥ अन्वयपदार्थत्वाद् द्रुती हेः॥ अन्वयपदार्थत्वाद् द्रुती द्विव
चेति॥ ने न पद न्यदवस्तुसिद्धिवचनसात्॥ तद्यथा वित्रयराणीयता मितुनेयस्य तभावाः सति समुदायनीयते नगावः॥
वशास्त्रावयवसंख्या भावाही नमेव शास्त्रं स्यात् न ह्यनङ्गस्य द्विवचनमप्यप्यर्थतात्॥ तद्यथा वित्रयराणीयता मितुनेयस्य तभावाः सति समुदायनीयते नगावः॥
यद्यपि एववाच्यमानं तु कतिपदार्थ इति न तत्सकार्यसंबन्धः॥

राम०
३

सिद्धेति॥ तस्यान्यपराधस्य लोकाविशेषसंज्ञा न संज्ञाने॥ स्वर्गपदार्थो गुरोवाय स्यात् स्य पदार्थस्य संज्ञा न संज्ञाने॥ सिद्धेति विशेषणस्य
अपराधस्य विशिष्टसंबन्धात् येषां केन सिद्धे द्रुती दिराभिधानादित्यर्थः॥ शुक्लत्वात् सप्रति॥ अस्य अपि सप्रतिवासाः समेता
यो व द्रुती हि निर्देशे शुक्लत्वात् स्युक्तपुराणयनेष्टथा चोदितान्यपि वासि सिसाम्प्रति दानयनेन संबध्यते॥ इदं तु पः शुक्लत्वात् सादृष्टता
मानयेति दर्शनक्रियायां वासास्युपलक्षणं सेवापात्तानितपावतानियुक्तपि व दर्शनक्रियायां नयनेनापलक्षणेन निश्चितेति

सिद्धे तु तदुक्तसंज्ञितानां सागिनेयेथालोके॥ सिद्धमेतत्कथं तदुक्तसंज्ञितानां द्रुगवतः पारिमेरवाय स्याद्यथालोके त
द्यथालोके शुक्लत्वात् समान्यलाहिते लाभाः॥ प्रचरति तदुक्तं आनीयते॥ तदुक्तं प्रचरति प्रचोभिहापि॥ ॥८॥

नावप्रपंतत्र शुक्लानीवासां सवितामा वित्रयराणीयता मितुनेयस्य तभावाः सति समुदायनीयते नगावः॥ इदं तु पः शुक्लत्वात् सादृष्टता
मानयेति दर्शनक्रियायां वासास्युपलक्षणं सेवापात्तानितपावतानियुक्तपि व दर्शनक्रियायां नयनेनापलक्षणेन निश्चितेति

भा० वै०
६
स्था३

अजारेः द्वितीयस्यैव च न मज्जादरेति कर्मधार्यात् संसृष्टाद्वितीयस्येति श्रामवत्कृत्यं ॥ अजारेति निनेषावद्वाहः
 पृथग्व्यप्यस्यैव स्यात्पञ्चादरेः ॥ अजारेति तिङ्निर्दिष्टकर्मधार्यात् संसृष्टात् अत्र अजारेति ॥ अजारेति ॥ अजारेति ॥
 अजारेति ॥ पश्येति ॥ तत्रोत्तरांशद्वितीयग्रहणे द्वितीयस्यैव मविधायि ॥ तत्र द्वितीयपदविचित्रेन प्रथमनिर्दिष्टः प्राप्तत्वात् ॥ द्वि-
 तीयाद्यद्विचित्रेन प्रथमस्य स्थितिर्निवेदनायाः ॥ अट्टिस्थितिः ॥ अत्राश्रित्योक्तिः किंवा राश्याप्राप्तत्वात् ॥ प्राप्ताश्रित्योक्तिर्न प्रथ-
 मस्येति ॥ ननु च द्वितीयद्विचित्रेन प्रथमद्विचित्रेन वा विधायि ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

वः॥प्राप्तत्वादिति॥पद्यपिसुखमेवप्रप्रेनिहतिरुच्यतेनत्वसंतांतयापिविशिष्टाप्रतिभिर्हृहेतुत्वेनविवक्षिताप्रतिर्विधा
 तकाभावादिसर्थः॥ननुचेति येननाप्रप्रिण्यायात्॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥
 ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

कथमभ्यसेति॥ विवेकाह्वयवक्तृभावं मयते॥ यथाकारोः॥ इह च विरोधाभावः॥ अविरोधे हि ममुच्चेयोरपने॥ यथाहन्तृस्य प्रत्यक्षं
ज्ञायानां समुच्चयदतिनेदिहाप्यस्य वृत्तमेव एव प्रथमस्य द्विर्वचने विधानादजादे द्वितीयस्य सनेन तु द्वितीयस्यानेवेति॥ अनेना
संभवः प्रदर्शितो यस्य द्वितीयस्यैवावोद्विष्यने विधेयः॥ तस्य प्रथमद्विर्वचने ह्यतो द्वितीयतात् द्वितीयद्विर्वचने न चाप्रतीतिः सत्यः॥

कयमनयेवाप्रानमस्यबाधकेसात्॥ अस्तिखल्वियंभवेवाधनेभवति॥ अस्तिसंभवोयदभयेयात्।
नवाप्रथमविज्ञानेहिहितीयप्राप्तिरहितीयतात्॥ नपावतयोर्किंकारणम्॥ प्रथमविज्ञानेहिनिहितीयस्या
प्राप्तिः स्फुटकिंकारणमाद्रित्तीपत्यते॥ नहीराणीप्रथमदिक्चनेहनेहितीयोद्गितीयाभवति॥ वल्लिरिति
यः॥ " छ " छ " छ "

ननुयद्विधियोगतः प्राङ्प्रथमद्विवचनं स्यात्ततोयद्विरोधः स्यात्तायदाचुरद्वितीयद्विवचनं नदाविरोधाभावात्पादेव प्रथम
द्विवचने। तैत्तरत्ति। नित्यत्वात्प्राङ्प्रथमद्विवचनं प्रथमद्विवचने॥ तत्र हत्ता। द्वितीयत्वात् द्वितीयद्विवचनं
प्रथमद्विवचनं नदाविरोधाभावात्प्राङ्प्रथमद्विवचनं नदाविरोधाभावात्प्राङ्प्रथमद्विवचनं नदाविरोधाभावात्प्राङ्प्रथमद्विवचनं ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥

भा.वे.
७

तद्यथेति॥ यराहयोः पुरस्मान्मयीचात्तीपजापतेतरापेदृष्टोतेपरातुपरतउपजापतेतद्विनापिहितीयएवभवति॥ नहि किंचिदिति॥ हिती
यतनिर्देशात्विशेषावुपासनात्॥ सामर्थ्यविवेचयश्च श्रीपतेरिति सहाह॥ अनारभसममिति॥ अदिमृतिप्रथमदिवचने अदृष्ट
हलादिः शेषद्वितीयास्मिन्निति॥ द्वितीयदिवचनमट॥ ततोहलादिः शेषः॥ तत्रद्वयोस्वपारावाः कारणापरपेविशेषाभा
वात् द्वितीयदिवचनमनर्थकस्यादिसर्थः॥ हलादिशेषो द्वितीयदिवचनमित्येकम्॥ कथं लभ्यते विपरीतक्रमः कस्यावभव
ति॥ उच्यते॥ निराज्ञात्वे हलादिः शेषाभवति॥ द्वितीयदिवचने तु शब्दात्प्राप्तोऽनिसतद्विचने हलादिः शेषः २ प्राप्नोति॥ अह

तयथाह्ये एसीनयोस्तृतीयउपजायमानेन द्वितीयो द्वितीयो द्वितीयो भवति कुरुहर्तृतीयः॥ नहि किंचिदुच्यते अहतेदि
वचनेः यो द्वितीयस्तु भवितव्यमिति॥ किंतु हि कतेदिवचने यो द्वितीयस्तु द्विवचनं भविष्यति॥ अनारभसमवेत्ते स्यात्॥ अ
टः प्रथमस्य द्विवचने स्यात्॥ हलादिः शेषः द्वितीयस्य द्विवचने हलादिः शेषः प्रथमाप्रकाराणां परस्परं अटिष्ठतां विवक्ष्य
स्यात्॥ नानारभसस्य॥ अटः प्रथमस्य द्विवचने हलादिशेषः ॥ ॥

तेतुतशब्दस्य अंतरंगतादतेमृणरतिपररूपस्य तद्विज्ञेयत्वावकं मयते॥ दत्तेस्मिन्प्रभांमचापेक्षतेरतिवहिरंगं॥ प्रामाण्या
सविकारिभ्यो गतिभ्यो रतिपरे रत्तमांशं भवतीति वारं दिव लवदित्यपि नास्ति प्रसिद्धे तस्मात्तु नानाश्रयादीनां गतिना
रत्नपरिभाषा नुपस्थानमिति भावः॥ तस्मात्तामर्थ्यं रत्नरत्ते प्रथमदिवचने यो द्वितीयस्तु द्विवचने न भाव्यः॥ मनुप्रथमदिवच
ने हते द्वितीयो न भवतीति सा प्रथमा तथ्यमदिवचने द्वितीयो द्विवचने न बाध्यते प्रथमदिवचने यो द्वितीयस्तु द्विवचने न बाध्य
कमिति भवति॥ नानारभसममिति ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७

राम
७

इतिमिति॥ असमप्रसूतिममप्रेरणाधिकारांशं गतिं सामानेन च वारं देगं लवदित्याश्रीयते॥ न समाना अयां गवा रो विषयमे
वेति इत्थं भवति तत्रेतेन परपतेतुते द्वितीयदिवचनं प्राप्ताभ्यासस्य सर्वगं रतिपदादेशश्च॥ तत्र निसत्ता द्वितीयदिवचन
मिरादादेशो नित्यः॥ एते द्वितीयदिवचने नित्यत्वादिने वा सर्वगं रतिवचनं नादियुक्तेऽ प्रमेयते॥ ननु परस्परं तेषां तत्तस्य
स्थानिवद्वावात्तु रस्येयदः प्राप्नोति॥ निषेधः॥ सदर्शनं भवतीति प्रमेयं प्रतिषेधश्चाश्रीयते॥ सर्वगं चो विधिः प्रमेयस्य विधि
र्भवतीति सर्वगं विधौ स्थानिवत्प्रतिषेधादियुक्तेऽ प्रमेयते॥ इत्यपि कार्या रिति॥ अथ परस्परं द्वादेशः कस्याव भवति॥ अ
तंगत्वात् सर्वमेकादेशमन्यते॥ एकादेशस्य सत्त्वात् सत्त्वविशेषाभावात् त्रि॥ इयद्वितीतीति॥ अस्यामपि प्रक्रियाया नास्ति
इत्थं द्वितीयस्य द्विवचनं हलादिः शेषः दत्तो ह्योस्कारयोः सवर्कदेशेत्वे॥ अस्यासर्वगं रतीयदादेशना॥ इत्यद्वितीती
तद्वययथा स्यात्॥ आरंभो बोधिषतीति॥ नानिष्टाद्योशाद्वप्रकृतिर्भवितुमर्हति॥ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

द्वितीयदिवचने विशेषः॥ अहतेपितस्मिन्नेतद्वपुभावात् प्रथमदिवचने हते हलादिः शेषः दत्तद्वयडि॥ तिकार्ये प्रवर्तनादतएवा
नेषां ग्रथद्वेषमस्येयदादेशाद्वयारिकारयोः सर्वगं दीर्घताईयद्वितीतीत्येतद्वययथा स्यादिति॥ युक्तप्रवायप्रथावालां दीर्घाव
द्वितीयस्कारस्येयदाभावात्॥ नैकादेशी नतस्मिन्नेतेकादेशस्तस्य तत्त्वदावात्तु सत्त्वेन भवति॥ ननु प्रासादीनां द्रुस
त्वरंतादिवद्वावप्रतिषेधात्॥ आरंभेति॥ अत्रापि उक्तो विधौ तिष्ठति न भाव्यः॥ उक्तो विधौ तिष्ठते स्याद्वेति द्वितीयदिवच
ने सिद्धत्वात्॥ नानिष्टाद्येति॥ द्वितीयस्य नित्यत्वात् एवमप्येतेन जातिः॥ प्रावाहते प्रथमदिवचने द्वितीयमिति॥ साद्वेति तस्मिन्
द्वितीयो न भवतीति विरोधात्॥ द्वितीयदिवचने न प्रथमदिवचनं बाध्यते॥ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

यथावेति॥भवतुद्वितीयस्येतिजातिनिर्देशस्तथापिसामान्यविहितस्याविशेषविहितंमस्यपि विशेषेवाद्यकंभवति।यथाहीयमित्य
शब्देः।प्राप्तेनसुखेर्विधीयमानप्रतीयत्वमस्यनभवत्येवमिहापिद्वितीयद्विषयविवेचनेविधीयमानं प्रथमस्यनभवति॥ननुत्वापदस्य
काव्यभादेः।प्राप्त्यादिमलमनुसृष्टद्वेतेतिकुतोले।सत्यप्रसंगः॥इदुत्प्रथमस्यद्वितीयस्यैवषोडशद्वयसमकालं प्र

[illegible]

संगः ॥ नैतदस्ति ॥ अपरुते कापि षष्ठीवचनद्वयप्रापराणां यन्ताबुपसंक्षिपेता अयं आघतयोरीवं भवतीति ॥ एकस्यां ॥ रम०
द्विप्रशङ्कवाक्यान् संस्कारकमनेकैः प्रक्रियावाक्यमुपश्रवते ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ८

1530

यथेवावो निवृत्तिरिति॥ यथाभूतस्य प्रथमस्यैकावो हि देवेन प्राप्तया भूतस्य हि तां पद्विदेवनेन वाच्यं॥ सर्वजनस्य च प्राप्तप्रतिभवंतानां
नामपि हि देवेन वाच्यं प्रथमं दत्तं॥ अत्रासत्त्वं सत्यं॥ अत्राप्रभुत्वं नावोवाचनं॥ प्रमाणेन प्राप्तं वाच्यं प्रमाणेन प्राप्तं वाच्यं
वाच्यं॥ तस्या दजाधिपता हि तां पद्विदेवनेन वाच्यं प्रथमं दत्तं॥ अत्राप्रभुत्वं नावोवाचनं॥ प्रमाणेन प्राप्तं वाच्यं प्रमाणेन प्राप्तं वाच्यं
काजैर्भोवातां निदिश्यते दत्तं॥ न्यापसिद्धिर्वाच्यं लिङ्गदर्शनमाह॥ न्यादिप्रतिषेधश्चेति॥ न्यादिप्रतिषेधश्चेति॥ न्यादिप्रतिषेधश्चेति॥

[illegible]

आदयस्ति यादिवेचनप्रतिषेधादस्याभिहितेनानासहस्रित्यन्ते। तत्र द्वितीयाभाववृत्तिः। दृष्टान्तादेरित्यत्रादिसामान्य
निर्देशात्तत्र द्वितीयादिवेचनमात्रमात्रप्रत्ययमहिर्वचनस्य बाधकमिति यस्याप्रामाण्यजादयस्ते द्वितीयाभावोद्विती
यद्विवेचनभावस्तस्यमप्रियमप्रियमहिर्वचनप्रमाणः। अत्र द्वितीयादावन्त्याहोतिविषयमानद्वितीयादिवे

ॐ नमः ॥
चनमाटतुरिताशवप्रिप्रयमद्विचनंवाक्षेनेत्यर्थः॥अप्र
शेवात्रप्रतिषेधेनविदक्षिता॥छ॥

अङ्गिरीति॥ यद्विदुः जेहमस्तसंतास्यातु वानेदुवरसादौहने अयत्तरेलसावेधातु कस्यप्रवित्तममेवविवातेनेतिप्रतिषेधोनर्थकः स्या
त॥ तस्याप्रतिषेधसमाध्याप्रत्ययवरणभावनिनाभस्तत्परः॥ नन्वसतिप्रयोजनेनायकः॥ अस्तिचप्रतिषेधस्यप्रयोजनद्वयद्वाराकु
दातेवमाभूत्॥ प्रत्ययवरणवयव्याप्यते॥ अत्रस्यप्रत्ययानामादित्तिनिप्रवर्तने अत्रादौ तस्यविधात॥ तत्राप्यसिप्रतिषेधे अनुदातेवे
सादात्रयेदस्यात॥ सतिप्रतिषेधेति॥ तदात्रभवतीतिज्ञापकत्वेनायद्यते॥ एवमस्यप्रत्ययानामादित्तिसाङ्गिरीतिमुदाहरणप्रतिषेधव

अङ्गिरीतिप्रतिषेधविधानसामर्थ्यात्तद्वारेनप्रविष्यति॥ अथवासमैवेमेधातवः पद्यतेजस्रस्यप्रत्ययसतोभवनिर्हत्या
दपश्चादुज्जित्वाः यदिति॥ तुजादीना॥ तुजादिषुछेदः प्रत्ययप्रदण॥ तुजादिषुछेदः प्रत्ययप्रदणकत्वेन॥ छे
दसिचुजादेनादीर्वाभवतीतिवक्तव्यं॥ प्रत्ययप्रदणकत्वेन॥ अस्तिश्चास्मिप्रत्ययप्रदणविवक्तव्यं॥ तुजा
जशवलानहरीन॥ अनादीर्वाः परिगणितत्वात्॥ अनादीर्वाः छेदसिवाद्यन्तस्यार्थः॥ कुतः॥ अपरिगणितत्वात्
॥ नहिछेदसिवाद्यन्तस्यपरिगणनकर्तुंशक्ताकिंकारणं॥ अत्रयस्यदर्शनात्॥ देवामपिदीर्घसिवाद्यन्तस्यपरिगणनकर्तुं
दीर्घंनदृश्यते॥ तद्यथाहरेषानारकरति॥ अनेकीतत्वाच्चयस्यवाप्यारप्रतिषेधप्रत्ययनकातः॥ यस्मिन्नेवचप्रत्ययेदी
र्घत्वंदृश्यते॥ तस्मिन्नेवचनदृश्यते॥ प्रामाण्यत्रयपात्रप्रमहानदतिच ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

चनसामर्थ्यादिसर्वोपिप्रतः॥ अथवेनापशिषानिर्देशः॥ किंतुहेजद्विष्टयमदमित्यादयदस्यत्रद्विष्टयवेनजाहिः परमश्रु
ते॥ आदिशब्दश्चासमीपवादी॥ तेनतत्समीपाः षडप्यस्तस्यद्विष्टयप्रानमेवप्रत्ययसत्तासंज्ञासाक्ष्येहानिरर्थः ॥ ७ ॥

लिखितोः॥ अत्रासप्रतिषेधानर्थक्यमिति॥ जुगुषिषतेलोत्पिषतइत्यादौसहजमवज्ञालङ्कारसंचरितार्थत्वात्तुनः प्रत्ययमा

लिखितोः॥ धातोर्भित्तिर्भर्थः॥ इहचक्रोनैतदस्मिदीत्युच्यते॥ नचात्रलिट्प्रणामः॥ प्रत्ययलक्षणं॥ ननुप्र
तात्तस्मिन्निप्रत्ययलक्षणप्रतिषेधः॥ इदंनहिंसस्वासेविश्वविदो॥ लिटिद्विचनेजामर्तवित्तव्यं॥ याजागरज
मृचः कामय॥ ते॥ योजजागरतमृचः कामयते॥ अनभ्यासस्यतिङ्॥ इतिनावावदयप्रोपदीदं॥ नान्यतेनानाव
॥ अत्रासप्रतिषेधानर्थक्यं॥ अत्रासप्रतिषेधानर्थक्यं॥ किंकारणंछेदसिवाद्यन्तस्य॥ अव
प्रच्छेदसिवाद्यन्तस्यवर्तितवक्तव्यं॥ केप्रयोजनमादिसाम्याविधामहेयिषाविषामहइतिप्रामेदिवताभासतिप्रिया॥
शि॥ दशतिप्रियाणि॥ मृचवादात्तुमृचवादात्तु॥ सनस्तुजावावदोत्तु॥ वावदधातु॥ यावनेदानीच्छेदसिवाद्यन्तस्य
नदृश्यते॥ धातुग्रहणेनपिनाथः॥ कस्यान्नभवतीत्यस्यवासाविश्वविदो॥ छेदसिवाद्यन्तस्य॥ नदेतद्वा
तुग्रहणसंज्ञासिचतिष्ठतुतावत्॥ सम्यगेः॥ किमियमर्थः॥ अत्रासप्रतिषेधः॥ कुतः॥ समानोनिर्देशः॥

वाहुतार्थोप्यभ्यासप्रतिषेधोक्तः॥ चदीरेतदर्थमुक्तं॥ यदस्यनपदं॥ तस्मिन्निचिचुत्तु॥ भवतिअमुमुसदलोत्पदितितरदिवच
न्याभ्यदिक्षितिचिमेतत्॥ सम्यगेः॥ किमियमर्थः॥ तस्मिन्निचिचुत्तु॥ भवतिअमुमुसदलोत्पदितितरदिवच

यद्यपि ताया इव सत्रहेवेति न वक्तव्यं भवतीति भावः ॥ चरचर इति ॥ अस्यास्य न च विवचना इत्यादिः शेषाभावः ॥ ७ ॥ ७

द्विवचनप्रकरणेन ज्ञातं नांके द्विवचनप्रकरणे ज्ञातं नांके उपसंख्यानं कर्तव्यं चक्रं चिह्नं च ॥ चक्रसमिति ॥ क्वदि
स्थितिवत्तत्त्वं इह धिया स्यात् ॥ ययुः इति ॥ चरचर लिपिनिवरीनामया द्वाभ्यां सस्यां चरचर लिपिनिवरीनामया विद्वे प्र
वर्तते इति वक्तव्यं ॥ आकाश्यामस्यां चरचरः ॥ वलोचनः ॥ पतायनः ॥ चरावदः ॥ हतेर्वचः ॥ हतेर्वचवत्तत्त्वं ॥ अविद्वे भवतेः
॥ आकाश्यामस्यां चरचरः ॥ पाटलिपुत्रे र्धियाभ्यां सस्यां ॥ पाटलिपुत्रे र्धियाभ्यां सस्यां ॥ अविद्वे भवते इति वक्तव्यं ॥
॥ र्धियाभ्यां सस्यां उक्ता गप्रः पाटलिपुत्रः ॥ द्विवचनं यथा यथा वा देशा लोया पद्या ॥ अलोपि लोया किं नो रते म्यः ॥ य
रा ॥ अपवाया वा देश आलोपि पद्या लोपि लोया किं नो रते म्यः ॥ द्विवचनं यथा यथा वा देशा लोया पद्या ॥ अलोपि लोया किं नो रते म्यः ॥ य
काशः ॥ विभिरतुः ॥ विभिरतुः ॥ यणदेशा स्यावकाशः ॥ दृष्टात्र प्रसूत्रा ॥ इह भयं प्राप्ति ॥ चक्रं च ॥ चक्रं च ॥ अय
वाया वा देशा नमवकाशः ॥ चयकः ॥ लवने ॥ लावकः ॥ द्विवचनस्य सस्यां ॥ इह भयं प्राप्ति ॥ चक्रं च ॥ चक्रं च ॥ अय
विचयि ॥ लुलाव ॥ लुलवि ॥ आलोपि स्यावकाशः ॥ गिरः ॥ द्विवचनस्य सस्यां ॥ इह भयं प्राप्ति ॥ चक्रं च ॥ चक्रं च ॥ अय
नुः ॥ तस्यः ॥ उपधा लोपि स्यावकाशः ॥ स्याध्रममु ॥ पितृप्रद्युते ॥ द्विवचनस्य सस्यां ॥ इह भयं प्राप्ति ॥ चक्रं च ॥ चक्रं च ॥ अय
लोपि स्यावकाशः ॥ कारणाहारण ॥ द्विवचनस्य सस्यां ॥ इह भयं प्राप्ति ॥ चक्रं च ॥ चक्रं च ॥ अय
द्विवचनस्य सस्यां ॥ इह भयं प्राप्ति ॥ मित्रा वरुणे तनु रिः ॥ इह भयं प्राप्ति ॥ चक्रं च ॥ चक्रं च ॥ अय
वे विप्रतिषेधो वक्तव्यं न वक्तव्यः ॥ इष्टवाची परादः ॥ विप्रतिषेधो परादः इष्टं तद्वतीति ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७

राम०
१५

1544

सोद्युत इति लिपि लिपिभ्यो जं पटीति सं प्रसारणं ॥ जल इति ॥ भावेन इति ॥ भावेन लकारः ॥ अशितेति यथेदं सपदे विप्रतिषेधः ॥ प्रसूत्र

द्विवचनप्रकरणेन ज्ञातं नांके द्विवचनप्रकरणे ज्ञातं नांके उपसंख्यानं कर्तव्यं चक्रं चिह्नं च ॥ चक्रसमिति ॥ क्वदि
स्थितिवत्तत्त्वं इह धिया स्यात् ॥ ययुः इति ॥ चरचर लिपिनिवरीनामया द्वाभ्यां सस्यां चरचर लिपिनिवरीनामया विद्वे प्र
वर्तते इति वक्तव्यं ॥ आकाश्यामस्यां चरचरः ॥ वलोचनः ॥ पतायनः ॥ चरावदः ॥ हतेर्वचः ॥ हतेर्वचवत्तत्त्वं ॥ अविद्वे भवतेः
॥ आकाश्यामस्यां चरचरः ॥ पाटलिपुत्रे र्धियाभ्यां सस्यां ॥ पाटलिपुत्रे र्धियाभ्यां सस्यां ॥ अविद्वे भवते इति वक्तव्यं ॥
॥ र्धियाभ्यां सस्यां उक्ता गप्रः पाटलिपुत्रः ॥ द्विवचनं यथा यथा वा देशा लोया पद्या ॥ अलोपि लोया किं नो रते म्यः ॥ य
रा ॥ अपवाया वा देश आलोपि पद्या लोपि लोया किं नो रते म्यः ॥ द्विवचनं यथा यथा वा देशा लोया पद्या ॥ अलोपि लोया किं नो रते म्यः ॥ य
काशः ॥ विभिरतुः ॥ विभिरतुः ॥ यणदेशा स्यावकाशः ॥ दृष्टात्र प्रसूत्रा ॥ इह भयं प्राप्ति ॥ चक्रं च ॥ चक्रं च ॥ अय
वाया वा देशा नमवकाशः ॥ चयकः ॥ लवने ॥ लावकः ॥ द्विवचनस्य सस्यां ॥ इह भयं प्राप्ति ॥ चक्रं च ॥ चक्रं च ॥ अय
विचयि ॥ लुलाव ॥ लुलवि ॥ आलोपि स्यावकाशः ॥ गिरः ॥ द्विवचनस्य सस्यां ॥ इह भयं प्राप्ति ॥ चक्रं च ॥ चक्रं च ॥ अय
नुः ॥ तस्यः ॥ उपधा लोपि स्यावकाशः ॥ स्याध्रममु ॥ पितृप्रद्युते ॥ द्विवचनस्य सस्यां ॥ इह भयं प्राप्ति ॥ चक्रं च ॥ चक्रं च ॥ अय
लोपि स्यावकाशः ॥ कारणाहारण ॥ द्विवचनस्य सस्यां ॥ इह भयं प्राप्ति ॥ चक्रं च ॥ चक्रं च ॥ अय
द्विवचनस्य सस्यां ॥ इह भयं प्राप्ति ॥ मित्रा वरुणे तनु रिः ॥ इह भयं प्राप्ति ॥ चक्रं च ॥ चक्रं च ॥ अय
वे विप्रतिषेधो वक्तव्यं न वक्तव्यः ॥ इष्टवाची परादः ॥ विप्रतिषेधो परादः इष्टं तद्वतीति ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७

ति ये से तनै मि निवत्ता दा तं तं गं एवं सनन ॥ अयि चि क्रो यत इति ॥ यहिः शिदुः न इति री दु देशः ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७

1545

[illegible]

सेतेनि॥ धावंत्यसदेशस्यैव सहनतः ॥ प्रसंगः ॥ स्यइत्यत्रेति॥ तदोः सः साबनंत्यथोरितिसंवेतकारस्यासदेश
 ज्ञाभावात्तत्राप्रोति ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

१८

[illegible]

रात्रिर्नैशादिनि॥ यथास्वर्गितेनाधिकारः एवमुदात्तनैषापरिभाषेत्यर्थः॥ नक्तैव्यरति॥ सर्वत्रापिपरिभाषोपस्थानेदोषाभावा
त्॥ यत्वेवेतिविधिविधिसंयोगेकविषयताप्रयणात्॥ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७

उपोषवेति उपपोषेति भाषापोषवस्य वरतिङ्गस्य शिष्येण विप्रदिधानाङ्गत्वात् तस्मात्पोषेति नुमीयते तस्य कुर्वन्विषयीति तस्य प्रसारोद्दिष्टं
मुक्तं सवर्णेदीर्घावसेनाजाड्वापितीत्यासिचरति। तिसृष्वन्तर्गतं अधिकं च न वसेत् प्रसारणागमिनितस्य प्रसारोद्दिष्टाभावादिभावः। न्य

एवेतर्हि समानाग्रहं वा च समानाग्रहं वा चकर्वन् न सं प्रसारो सं प्रसारो समानाग्रह इति चेत् तत्रोपोषधि रोषः तत्रोपो
 युषि रोषो मन्त्रेति उपोषधा उपोषधे उपोषधि नवायस्यागस्य प्रसारो माप्रिस्तास्मिद श्रितिविधेयान् नवाय परोक्षः किं वा
 रणो यस्यागस्य प्रसारो प्रसारो माप्रिस्तास्मिद इति नौपाया प्रति स्ता प्रतिविध्यतः न्यत्र च वसिः कृसावोऽस्य न पुनर्विभक्तो न्य
 थवायस्यागस्य प्रसारो माप्रिस्तास्मिद इति नौपाया प्रति स्ता प्रतिविध्यतः न्यत्र च वसिः कृसावोऽस्य न पुनर्विभक्तो न्य
 व्यत्र च यदा वसिः नवराहसोऽयं यदा च वसिः न्यत्र निवेष्टो नवराहसो मन्त्रेति न्यत्र वायस्यागस्य प्रसारो माप्रिस्तास्मिद इति नौपाया प्रति स्ता
 पत्र वृषादसि हे वहिरेगमंतरं गच्छति न्यत्रि दुलाहं हरं गलभरागस्य प्रसारो माप्रिस्तास्मिद इति नौपाया प्रति स्ता प्रतिविध्यतः न्यत्र च वसिः कृसावोऽस्य न पुनर्विभक्तो न्य
 चित्रे तत्र परादि लायः छेदसि न्यत्रि च प्रसारो माप्रिस्तास्मिद इति नौपाया प्रति स्ता प्रतिविध्यतः न्यत्र च वसिः कृसावोऽस्य न पुनर्विभक्तो न्य
 त्रि किं नृचा निर्यमनो सं प्रसारो माप्रिस्तास्मिद इति नौपाया प्रति स्ता प्रतिविध्यतः न्यत्र च वसिः कृसावोऽस्य न पुनर्विभक्तो न्य
 स्थायाः संतापो मन्त्रो सं प्रसारो माप्रिस्तास्मिद इति नौपाया प्रति स्ता प्रतिविध्यतः न्यत्र च वसिः कृसावोऽस्य न पुनर्विभक्तो न्य

राम
२४

पञ्चास्यामतस्यां न्यमतस्यां किं चेज्जग्निमुत्तेज्यं तत्र तिथिसुवर्तनात् किं निरिक्ते संपसारादिकल्पे सति न्यक्तिनि

वृथास्मात्तरस्या॥ वृथास्य ग्रहणं शक्यं न कर्तुं न्ययतरस्या किति चेन्न न संप्रसारो भवतीति चेत् सिद्धं॥ कथं प्रसारो ह्येते
उच्यते न देशे च द्विधे च न॥ सर्वतो ही घंतेन सिद्धं वचनं वचः कृतं ऊचः व्येष्टिपिनस्य कारस्य प्रतिघेधः संप्रसारणस्य॥
ऊचपुः पात्रैश्च ये हेतव्येति चेत् संति सिद्धं भवति॥ पद्ये च चोषयितुं सिध्यति स्यपि च स्यमेव च कारेणालिङ्ग
यत्न इत्येतो तस्मिन्नि स संप्रसारण प्रतिघेधे प्राप्ते किति विभाषा आरभ्यते॥ ॥ इति श्रीमद्रूपवसन्त ज्ञानि वि
रचिते व्याकरणे महाभाष्ये षष्ठ्याध्यायस्य प्रथमे पादे द्वितीयः॥

द्विस्वयेति चकारेणानि शोनु कर्वाणा तं प्रसारण निषेधात् सर्वसिद्धिरिति भाष्यार्थः ॥ ३५ ॥
 कृते भाष्यप्रतीतिष्वप्यस्याध्यायस्य प्रथमे पादे द्वितीयापमादिकम् ॥

प्रातिपदिकप्रतिषेधश्चि। उगाहीनोयुत्तनिपभोगेर्हीदाभुर्भ्रासैरसाहवुपदेशमवसयमेवाएजं तोवाऽर्थवत्ताद्यपदेशि
वद्वाक्येति भावः। न्यामिद्विवाधनार्थमिति। गापश्येसब्रगोतोरातिरिति। स्नेहदुःप्रसंगात्तागाः पर्येसत्राशितौसाहायसं
गः। उदेशश्चेति। त्रागाऽप्येयसन्नामिप्रातिपरिवाति। भावः। एतद्यतिः। हकमिकंसेसब्रकंसशब्दस्यभेदेनोपादानाद्दिजाप

प्रातिपदिकप्रतिषेधः। प्रातिपदिकानां प्रतिषेधो वक्तव्यः। प्रोभ्यो गोभिः। नौभ्यां नोभिः। सतर्हि वक्तव्यः। नवावत-
व्यः। न्याचार्यः। शक्तिज्ञापयन्ति। न प्रातिपदिकानामात्मभूनीति। पर्यरापो हत्वा। सात्वास्ति। नैतदस्ति। नै-
तदस्ति। नपुंस्। निपमार्थमेतन्म्यात्। रापो हत्वेति। पत्तर्हि। न्यौते। म्याप्ति। सात्वास्ति। एतस्यास्यास्ति। व-
नेपपोजने। न्यभिष्टद्विवाधनाद्येति। मत्स्यात्। राशिप्रतिषेधाश्च। न म्यात्। प्रातिपदिकानां प्रतिषेधो वक्तव्यः।
न वक्तव्यः। धातुधिकारात्। न्यापि पदिकस्याप्रतिषेधात्। धातुधिकारात्। न्यापि पदिकस्यात्वेन। भविष्यति। धातोर्गति-
वर्तने। कृपवृत्तं। लिटि। धातोर्गतिवर्तने। न्यथापि लिटि। एवमप्यहोषः। उपदेशश्च। उपदेशश्च। उपदेशश्च। प्राति-
पदिकानां नोपदेशः ॥

नै। उगादयो बहुलमि सस्य नमस्त्रयो हरा प्रदर्शनापोरादिपाठसुगादीनामुपदेशाभावः। ननु प्रावदित्योपरिस्य त्रगता
दिप्रागोहविसंख्यकतिगोशोऽस्यास्युपदेशः। तथा नैव योऽर्थे सत्रोशस्य नैव होषः। अथैवदिति प्रातिपदिकसंज्ञाविधा
मोक्षहस्यधिमानः। प्रस्यपविधानोपपत्त्याप्रावदित्युच्यते। येषां नुस्सपत्तानापापवैमुक्षरांतोमोक्षोपदेशव्यवहारः॥

रामः

1570

कीइ जीनारौ। न्यालेगारिणि। विभाषा लीयतेरिति विकल्पे प्राप्तेति त्वाद्यवचनं। संपाननेतुविकल्पव्यवधाने। न्यमेत्वाङ्। प्रलेभनशा
लीनीकाराश्चराश्रयतेपरन्निषोपनभगाद्येति तिसमाननेपे निसमात्तभवति। सिध्यते। परलोक्षः प्रयोजनमस्येति पारलोक्तं।
प्रयोजनमिति त्रित्। न्यउगतिहारीनां नेतुभयपरदक्षः। धातुधोपायिप्रत्ययनेवेति अतिरिच्छ फलेर्थकं तेन तत्प्राप्तवति। सिध्य
तेरज्ञानायस्पति। सोकाशेषसिद्धिः स्यादेति अतिज्ञानाय प्रपञ्चते। सोकाशेषतायनरस्यर्थवामातः रहनुतायमानकनं कायार्थेति सि
ध्यति रिति प्रातरेवेद्यो न भवति राजकुलदेवदत्तः। धपमिति। हात व्यापारवनेत्तात्त्विकिष्यते। तत्रैवज्ञानस्य मुख्यतात्त्विकिष्यति तापसः

[illegible]

आविर्भूतज्ञानलक्षणाप्रकाशोभूतौ लयं नपुंसकधर्मात् । ज्ञानपूर्विकायां तु संपन्नो यो वर्तते तत्र तान् स्यात्प्राभावात् । त्रिषु धर्मावो
एकजलदेवदत्ताधर्मात् । त्रिष्वस्य धर्मो जिनः न ज्ञानस्य भावः स्यात्प्रतिवासात् । तत्रात्र लौकिकलगाप्यते न तु परा न धर्मस्य तन्नि
यमिमावो । अत्र लोकाद्वयपत्तौ सौम्यी गम्यति । त्रिषु धर्मेषु न भविष्यति नेह । तत्पत्ता । पसेषु धर्मेषु । तस्मिन्निधानात्
सिद्धिर्भूत्वा । लोकाद्वयपत्तौ सौम्यी गम्यति । त्रिषु धर्मेषु न भविष्यति नेह । तत्पत्ता । पसेषु धर्मेषु । तस्मिन्निधानात्
नरस्याह । अत्र साधुपत्तौ तत्र ह्येवमवबलसंग्रहणं । तस्मिन्निधानात् । त्रिषु धर्मेषु न भविष्यति नेह । तत्पत्ता । पसेषु धर्मेषु । तस्मिन्निधानात्

लोकोत्तरकामि नित्यैरुपतिषेधः प्रवर्त्तते॥

1571

भा.कै. २१. निनाति। उपदेशश्च नमिसाधउच्चारणोऽनुसन्धयप्रसपन्नालंकर्यमित्यर्थः। भाष्यकारस्तेनमेवार्थमयथावाच्यउपदेशिवद्भावोक्त्यवस्थितोपदेशिन्याकारात्तापावाप्रभृत्यन्याकारान्तेनितप्रसपन्प्रवृत्तित्वयथाप्रतिपद्यन्तेतथामौन्यास्योपीत्यर्थः। का.

[illegible]

कारिणि। न्यातमोपसर्गशक्तिः न्यातोपसर्गशक्तिः। कौ। वा३. च्वाः न्यातमोपसर्गशक्तिः। मनेर्दिष्टः। नचके। विनि। शकं ध्यादित्वा
दित्वा सारूप्यमथाकांक्षितित्वात्॥ किति चतिगुणप्रतिषेधात्तत्रैव भावः॥ न्यातलुपित्वापत्तेरिति। सामर्थ्यात्तथाहि। मीनासा
दौनामुपदेशवात्तेकतेरवागंतलक्षणं जपवादेन प्रवर्ततरेति चैव स्यात्॥

रामन.
२५

1572

भा-क-
३०

[illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
शुद्धे वेत्तोपायां कामादिना शब्दोपभक्त्यः । विविधाय
दर्शनामात्मनो चित्तवर्त्यो विशेषावासायकेशशब्दमु
प्रतिबन्धाद् ॥

1573

३१ यत्तत्सुखं विनिपत्तं सौम्यं योऽभूदशङ्कतत्तत्पदेन संप्रतिनासिकया भवो नासिकयेति तमिति चाशरीरं उपवाच्य तत्तत्सुखं
 न्युपादानेनाहीयुरहोपनिर्वासः सुदुरतिनासिकया सुदुरतिमुपनिममासः चरणा नारोपति न्युपरातद्वि
 यतापरिसुखं विदुषां सुदुरतिमत्रेण तद्विनासिकयामिति ननुपतिस्त्विति तमिति चाशरीरं उपवाच्य तत्तत्सुखं
 सोनोराजं त्वेवमिति सुदुरतिमुपनिममासः एतन्मोक्षोपायं नासिकया वाह्यं नासिकादिवोधात्तत्सुखं विदुषां नासा
 सुदुरतिमोक्षोपायं नासिकया वाह्यं नासिकादिवोधात्तत्सुखं विदुषां नासा

[illegible]

मोक्षान्तप्रसजेता न्यस्यपर्वपर्वप्रहृतिस्वेरात्ता घृष्टाजलमिष्यतश्चिन्मायानमेवपुन्य॥धात्वात्पदेशप्रहृष्टान्
 कस्याप्रतिपक्षिणां गौसत्तज्जमिविष्णोर्नातिमत्ताह धातुग्रहोक्तिमर्थमितिस्वरपूर्वप्रसृष्टविधिन्नपदेशाधिकारइसाहो
 जन्तिनिष्प्रेतामप्यस्मिन्नुहृष्टिहो वृषसिद्धतस्वराज्जिह्वारदशः षष्ठ्यत्तरेहदशधाष्टजपरादेष्वचनितुत्तरेहो षष्ठ्य
 शशेष्यमत्रैवातिपक्षिणां वारि कैरति न्यस्युकपितः घट्टातिगितिगिह ह्यौमनुष्यनाम्नस्योत्तरदशः ताजाश्वध्वमितिह
 लिशदस्यलापः दस्यकुरतिशकादेशः यस्पतिविसृक्तालापः लिखितेतिः धकारोत्तराष्टमितिगतिगतीसादेशोभभावात्
 र्वादेशोवर्षात्तपदेशाशनेन गौसप्रतिषेधार्थः स्यात्॥

[illegible]

३२ भा-कै लोयोचोकांकइयतेरप्रसयइति। ननु चकंद्वादिभोपमिसत्रैनेतेभुक्तिपट्टस्यतस्यकंतत्त्वयमप्रत्यापाएवंतर्हि कांइतिछूति
 का-अ-इवजंतोक्तिप्रक्रियेतोहविचारकइत्यस्तत्रचातुभोपविधानात्यातिपदिकिभु-क्यताइयोमवेसेवा। तत्रैवजंतोक्तंइ

[illegible]

पशहत्ति, पिहत्तेवय कमेतिलोपैय्यतेलोपैय्यत्तपरस्यामाद्यलोपोनमाप्रोसीतिवृत्तं नवात्रयलाहितिपधुपि
शेषामेतिथानात्तादृदिधेरभावः तथापि सभवमात्रेणोक्तं, संभवति हि कृतमिहाहोलाहिस्य ॥ ॥ ॥

1578

[illegible][illegible]

भा.कै. ३६ एवमपीति। न्यकारह्रस्वासरत्वाकारस्येतिभावः। विहितविशेषणामितिप्रतिपादितत्वात्तदंतविधेर्द्विस्वाम्यस्यसं
बुद्धिसंबन्धिनोहलोलोपाभवतीति सत्रार्थः। ततश्चसाभ्याम्यस्यतिरुपावपवड्स्वयहराण्यस्माद्वस्वात्संबुद्धिर्विहिताना
तस्मादेवपरस्परहलोलोपसंभवेतिप्रत्यक्षेन। तेनकतरिस्वचरिलोपहृतप्रकृतहलोलोपावाहकारलोपाभावः। हेचविति।

एवमपिलोपः। प्राप्नोति। विहितविशेषणोऽस्वयहराण्यस्माद्वस्वात्संबुद्धिर्विहितानि। न्य एकं संबुद्धिलोपा
भ्यालुक्। न्य एकं संबुद्धिलोपाभ्यालुक्। भवतिप्रतिषेधेन। न्य एकलोपस्यावकाशः। गोमाग। यवमानु। लोकोव
काशः। वपुतनु। इहोभयप्राप्नोति। तद्द्वालोपाकुलपडासाराकुलं। संबुद्धिलोपस्यावकाशः। न्ययोवापा। लुक्। सम्भव।
इहोभयप्राप्नोति। हित्रपुहिजगुलुभवतिप्रतिषेधेन। सते। हविप्रतिषेधेन। सनहविप्रतिषेधोवकव्यः। नवेक
व्यः। नवालोपलुकोले। धर्धारणाघयानुस्वनेति। नवायिप्रतिषेधेन। किकारो। लोपलुः। कोलुकावापराणा
त्॥ लोपलुकोर्हि लुगवधार्यते। लुलोपप्रणपवायावेकादेशोपयानुस्वनेति। तद्यथा। अन्नद्वानिवा
चरति। अन्नद्वस्वनेत्तमत्रलोपलुकोर्लुगवधार्यते॥ ॥

लुकिहतेप्रसपलक्षणाप्रतिषेधात्संबुद्धिगुणाभावः। इकोचिविभक्ताविमन्तवज्रहरास्यप्रयोजनवक्ष्यतेरहर्किंचित्रयो
रिति। ततोऽगुणो नभास्येनवक्तव्यः। नव्यास्यातव्यः। कस्मादिसाहचर्येति। अतरेगानपि। वीथी। न्वाधापानोलुगवलु
वामिसनुस्यवलेनलोपिनस्पर्द्धाहेतीतिविविधप्रतिषेधो नोपमसनीयः। अन्नद्वस्वनेति। सुलोपेसतिप्रसपलक्षणे
ननुमानौ स्यातां लुकिप्रसपलक्षणाप्रतिषेधात्भवतः

राम.
३६

1586

शेऽङ्गानुमानिहतिरिति। न्यप्रवृत्तिरेवनिहतिः। तातापिंशनामिति। तद्वतिस्थितेनादि। वीतिपूर्वसवरोदीर्घप्रतिषेधाद्गुणः प्राप्नो
ति। साप्रमिकरति। सुपासुलुगितो कारस्याकारेकतेषांस्त्रिकः पूर्वसवरोक्षेपः। क्रियते। जीसंगारादिति। न्यप्रेक्षीतस्वनेतिभावः॥

शेः। छेदसि। न्यपेयोनः। वाक्शेवक्तुं। कथमयेत्रीतेवाजिनाजीवधस्यातातापिंशनामिति। पूर्वसवरोनाप्येनात्सिहं।
नासिध्याति। न्यपाव्यावहितत्वात्पूर्वसवरोनप्राप्नोति। छेदसिनपुंसकस्यपुंवद्रावोवक्तव्यः। मधोर्गोह्नाति। मधो
स्तप्रादवासतेऽस्येवमर्थः। तत्रपुंवद्रावेननुमानिहतिः। नुमिनिहतेपूर्वसवरोनसिहं। भवतीतिहं। न्यप्रेक्षीतेवाति
नाजीवधस्या। इदंननुसिध्याति। तापिंशनामिति। इदमपि सिहं। कथमसाप्रमिकपूर्वसवरोकृतपुनः। पापकोभवि
ष्यति। स्वप्रपित्सिगुणाः प्राप्नोति। वक्ष्येततः। नसादिपुंस्त्वोवावचनप्राप्नोति। चक्षुपचायोः। इत्यस्य। त्वकिप
वीतेनपुंसकोपसर्जनद्वस्वत्विगुसरश्च। नुकिपूर्वीतेनपुंसकोपसर्जनद्वस्वत्विगुसरश्चनसिध्याति। आराशहि
च्छत्रधानाशकुलिच्छत्रानिष्कोशाविच्छत्रेविहाराणांसिच्छत्रे। दिगुसरः। पचारलिच्छत्रे। दशास्त्रिच्छत्रे। त्रिकिहते।
नजेत्त्वावेनेविधयोनप्राप्नोति। नवावहिरगलभरणत्वात्नवापपक्षयोः। किकारणावहिरगलभरणत्वात्। चहिरगल
भरणस्तु। न्यतरंगात्नेविधयः। न्यसिहंवाहिरगमेतंगे। इहताहिंशमशिपुत्रः। सेनानिपुत्रः। इत्येतेहतेनुरुप्राप्नोति।
यामाशिपुत्रादिपुत्राप्रमिः। यामाशिपुत्रादिपुत्राप्रमिः। किकारणावहिरगलभरणत्वादेव॥ न्यथवापरादिः। करि
ष्यते। पारादेः। सयोगादिसतिप्रसंगः। पारादेः। सयोगादिसतिप्रसंगोभवति। न्यपच्छापात्तवायस्यसयोगादेरेत्येव
प्रसंगेतावेतोलोपवचनसंवायेनलोपोवक्तव्यः। न्यप्रिधितसोमसुतः। न्यएकस्येतिवैलीपोनप्रोप्नोति। नैषदोषः। न्य
एकप्रहणकनरिष्यतः। यदिनक्रियतेदेविः। नागविः। न्यचापिप्राप्नोति। अन्ननासिकपस्यविश्वस्यप्रहणाशुहण
इत्यस्या। एवेतिरुगोप्रेक्षार्थं। कारितप्रदर्शनाप्राप्तिचारः। यामाशिपुत्ररति। न्यत्रतुगंतरंगोदलोवहिरगः। पूर्वत्रतुग
हिरगः। स्वरद्वस्वनेतरंगो॥

1587

भा. के. ३७ परीतदितानोते. वि. पे. डौ. वगमादीनामिसनुनासिकलोपः। तत्रतयरादौ कियमा रा इ प्रसगाः। नहि नोति दीर्घः। सु
 दिहतापो। पोयः सनिकवेतिगां नावगां नमेनकलेनयवधावसासहिता। द्वा. दा. विरामोवा। द्वा. दा. शब्देनवगां। भि. य. कि. हे
 तवोनादाउच्यते। तेनैकवर्गाभि. य. कि. हे. तुनादान्तरेवमयदासावरातराभि. य. क. यउच्यतेतसोसहितासावरात
 रवगां ह्यविषयानतआश्रिविद्वेत्साविकाराकारपोस्तवगां। यथावि. छे. दा. संहिताभावायरोपसंगात्रिदिद्यहगामानंत
 मानेनपीर्थनकनयमिसाहुः। त्रिप्रकारमिति। आयास्वपीनेदास्तदेनात्मानेसामेसाहुः। आपकमिति। यथादेधिसर्पिः। ति
 इटप्रतिषेधक। इटप्रतिषेधकवक्तव्यः। परीततकमहस्पवलादिलक्षणा इटसंज्ञेता। एवंतहि न्मभक्तः करिष्यते। न्यभ
 केरेवः। पद्यभक्तस्तद्विरवमिदोधिस्त्वाइति। मधुच्छादयति। ति. दुः। त्रि. इ. इतिनिष्ठातीनप्रमिति। ननुचेतुप्रेवातिरुन
 तुकेपरस्परियायातः। प्राप्नोति केकारणोनजितपुं क ममस्तराधिकस्योतयास्वयगतिः। ननुके इवप्रवपुकेवासां
 स्तत्सदेशकार्यविज्ञापनोतयास्वयगाम्यतः। तथया न्मभक्तस्यमानपेनुकेवास्वरासदृशमेवानपतिः। तासो लोपमा
 मायहतिमवति। रुचमिहायस्ति। ति. मि. वि. धा. इ. म्भक्तिः। इ. स. देशकसंहितापाः। अयंयोगः शब्दोः वक्तुः। कथं न्यभि
 करणोनामविषयकारोपकमेपुं न्तिकवेषपिकमितिः। शब्देस्ववाशब्देनकोः। मिसंवेधो धवितुमर्हति। न्ययदत्तउप
 श्लेषातः। इकोपरावि. अवि. उपपत्तिरस्येति। तत्रातेरासंहितायामेवभविष्यति॥
 तिलेपुतेनमिति। न्योपपत्तिरस्येति। यथाकदेति। छति। मयुरायां वसतीति। सर्वावपवर्थापकताभावाः। वेपपिकमिति
 । यथावशकुनयः। गुरोवसतीति। न्मभक्तउपश्लेषादिति। ननुचन्याइधानुकुरसाहोविषयमप्रमी। पक्षस्याश्रितेवाल
 यमिहमेवधातगाभावाः। उच्यते। यदासांमामाधायमाश्रीपतेतदतिनधावापपोभावाहृषयभावाः। आश्रीयते। विशेष
 स्पनुप्राधायमाश्रीपमारोतेनपोवपयसुभवदुपपत्तिषाश्रयराः। तत्रेकोयराकोसाहोविशेषः। प्राधायमाश्रीपतेननुसा
 मामपिति। न कश्चिदोषः। उपपत्तिरस्येति। ति. दि. इ. य. उ. प. द्वा. दा. शब्देनवगां। भि. य. कि. हे. तुनादान्तरेवमयदासावरातराभि. य. क. यउच्यतेतसोसहितासावरात
 रवगां ह्यविषयानतआश्रिविद्वेत्साविकाराकारपोस्तवगां। यथावि. छे. दा. संहिताभावायरोपसंगात्रिदिद्यहगामानंत
 मानेनपीर्थनकनयमिसाहुः। त्रिप्रकारमिति। आयास्वपीनेदास्तदेनात्मानेसामेसाहुः। आपकमिति। यथादेधिसर्पिः। ति

न्यासः। न्यासः। मा. हो. रिति। कर्मप्रवचनी। पञ्चहराभुपलक्षणाद्यन्तेनैवदर्थस्याप्याहोअहरां। देवछापान्ताछायेति। वासस्तृणापो
 त्वाकारस्येदहगाभावाहृकल्पाभवति। न्यासापान्ताछायेति। इकोपरागाः। अहरामिति। वस्वमातोभिप्रायः। जसुमनेति।

न्यासः। न्यासः। मा. हो. रिति। कर्मप्रवचनी। पञ्चहराभुपलक्षणाद्यन्तेनैवदर्थस्याप्याहोअहरां। देवछापान्ताछायेति। वासस्तृणापो
 प्रसपार्थः। न्यासः। मा. हो. रिति। कर्मप्रवचनी। पञ्चहराभुपलक्षणाद्यन्तेनैवदर्थस्याप्याहोअहरां। देवछापान्ताछायेति। वासस्तृणापो
 पाथः। इहमाभतः। न्यासः। मा. हो. रिति। कर्मप्रवचनी। पञ्चहराभुपलक्षणाद्यन्तेनैवदर्थस्याप्याहोअहरां। देवछापान्ताछायेति। वासस्तृणापो
 नाछेदस्युपसंख्यानेकतेयः। विष्णुजनस्मृत्तत्राविष्णुजनस्मृत्तत्रेनछापोकुरवोपरातच्छापानुरवोपरा। इकोपरा। इत्य
 हराकिमर्थः। इहमाभतः। अश्रिविद्वेत्साविकाराकारपोस्तवगां। यथावि. छे. दा. संहिताभावायरोपसंगात्रिदिद्यहगामानंत
 रवगां ह्यविषयानतआश्रिविद्वेत्साविकाराकारपोस्तवगां। यथावि. छे. दा. संहिताभावायरोपसंगात्रिदिद्यहगामानंत
 मानेनपीर्थनकनयमिसाहुः। त्रिप्रकारमिति। आयास्वपीनेदास्तदेनात्मानेसामेसाहुः। आपकमिति। यथादेधिसर्पिः। ति
 तपचतीति॥ एवंतहि दीर्घस्ययरादेशवश्यामितदीर्घेयहराकतेव्यनकनेयः। प्रहृतमनुवर्त्तते। कप्रहृतदीर्घोसद
 तद्विति तेहैयवमीनि। इहृष्येति। ति. दि. इ. य. उ. प. द्वा. दा. शब्देनवगां। भि. य. कि. हे. तुनादान्तरेवमयदासावरातराभि. य. क. यउच्यतेतसोसहितासावरात
 रवगां ह्यविषयानतआश्रिविद्वेत्साविकाराकारपोस्तवगां। यथावि. छे. दा. संहिताभावायरोपसंगात्रिदिद्यहगामानंत
 मानेनपीर्थनकनयमिसाहुः। त्रिप्रकारमिति। आयास्वपीनेदास्तदेनात्मानेसामेसाहुः। आपकमिति। यथादेधिसर्पिः। ति

परत्वादितिभावः। उभयोरन्यनिसत्ताद्विप्रतिषेधः। तत्रशब्दोतरास्यायरोनिसत्तजस्यसुगुहतेयरापमास्या। जसुमि
 ति। पूर्वसासिहृमिति। जसुमि। ति. दि. इ. य. उ. प. द्वा. दा. शब्देनवगां। भि. य. कि. हे. तुनादान्तरेवमयदासावरातराभि. य. क. यउच्यतेतसोसहितासावरात
 रवगां ह्यविषयानतआश्रिविद्वेत्साविकाराकारपोस्तवगां। यथावि. छे. दा. संहिताभावायरोपसंगात्रिदिद्यहगामानंत
 मानेनपीर्थनकनयमिसाहुः। त्रिप्रकारमिति। आयास्वपीनेदास्तदेनात्मानेसामेसाहुः। आपकमिति। यथादेधिसर्पिः। ति

[illegible]

॥ शुभ ॥

[illegible]

सिद्धिर्निमित्तमाद्युपनिमित्तं यन्निमित्तमिति प्रमेयं किं वदन्त्यर्थं पतिपादनाप्रवृत्त्यान्मनुसुत्तरेयवशेत्पुद्गलात्प्रकाराणाप्यपवर्तते न तु क ह्यकारित्वाद्यर्थोऽ
नवयवेति प्रमाकृत्येनेत्यर्थः तद्व्याप्यवयादित्येन केरलेनेति सेवसेविवशेन नुत्तपते पावद्विशिष्टिगतासंभवानिति दर्शयितुं मुपमासः अत्राधानमिति

[illegible]

मिति। अथा धानं निमित्तमस्तीति बहु ब्रूहि। स तस्या धाने विशेषादि वक्षिका एतत्॥

[illegible]

कायेति कापे आश्रितिविभक्त्या आश्रयानेति च । पशुपदश्रमिप्रमिथापेति कम आश्रयपेतेतदलक्षणाकाश्रयश्रितोत्पत्त्याकापशश्रुत्यनौप्रयोनमा
 वामित्यएकादेशश्रितिवारितत्वंतुल्यएकादेशः । नृकलात्रयप्रोतीयमित्योत्पत्तिश्रितिवारितत्वंतुल्यस्य द्वावपि ।

[illegible]

स्मृतं तं तस्य नमिषोऽभिहितं कादृशत्वात् । तमेव पूर्वपदं होराचलेन त्वात् । पूर्वतु पूर्वपदं होराचलेन स्मृतं । अतः न जपपदे कवचं मिश्रं कृत्वा होराचलेन तस्यैव कादृशं प्रत्यक्षं ।
तो भवति । प्राशितेति । द्वापरादिभिरुपनिमित्तकं यत्किंचिद्वर्षप्रकृतिस्त्वोपनिमित्तकं होराचलेन । प्राशकं कादृशेन व्यवधानात् । नृपे कदृशं कृतं तस्यान्यत्वं तत्वे ।

[illegible]

नौ नां पूर्वाप्रविशति। कोऽशस्य पूर्वप्रमेतवद्विनेत्यसौ सेत्यतो विभुर्लक्ष्यमित्येतां शनमिमांशोऽवप्रसंगान्तराद्यशानशोलितत्वं साधयति। अस्त्ये कोऽशस्य पूर्वप्रमेतवद्विनेत्यसौ पूर्वदेहाप्रभावात् नानात्मिकं यन्मुनिरपरात्मत्वं स्थातु तस्मात् पूर्वस्वार्कनैवः प्रश्नादे कोऽशः॥

पूर्वजगतं करोति त्वं बुद्धिमान् बुधवदिति तर्थात् स मासः सुप्रबोद्ध इति च्छब्दे भोजनपरस्य निवर्तनविधानस्य हृद्गुणान्तिवृत्तयः विशेषमागमन्ति न
परहृदि ननु यो यो ज्ञानमगमन्ति स्यात् हृत्तलोकोऽथ न यः पठति हि प्रकाशाश्रयेणोक्तं ईदृशं तद्वद्विद्वत्पूर्वकाख्यमज्ञिकं करोति त्वं हृदि विधानमिति अप

[illegible]

कादेशस्योभयाश्रयणादकाश्चिद्भूमात्तद्वेष्टासंगात्॥

अथादत्तविशेषसंस्कारपश्चात् प्राप्तात्मुद्राद्व्यापिनात्प्रायश्चित्तकार्यतातिव्याप्यम् ॥ अनुपसमाप्तिपेक्षितकार्यविशेषप्राप्तये यत्नेति उपपन्नम् ॥

राम
॥ ४५ ॥

InO4

अथ यन्मनसु तेषां सज्जनद्वयत्वात्। अथ कायकृपादि रक्षितोऽपि जातस्य शरीरं कालाशक्त्या हि चैव शोषादिभिरनिरास्यते। अथ भो
 लोकमर्थं हि येषु तेषां सज्जनं यद्विद्यमानं तद्वत्सत्वं प्रप्रेक्षितं न कथं हि रंगमंतो गलस्य तात्ताना वपस्वत्वं चर्मा रंगि रंगस्य तात्ताना
 चैव ग्राह्यत्वं यद्विद्यमानं तस्यैव यथा हि रंगमंतो गलस्य तात्ताना वपस्वत्वं चर्मा रंगि रंगस्य तात्ताना
 ह्यभिज्ञां हि वाच्यं अथ यन्मनसु तेषां सज्जनद्वयत्वात्। अथ कायकृपादि रक्षितोऽपि जातस्य शरीरं कालाशक्त्या हि चैव शोषादिभिरनिरास्यते। अथ भो
 लोकमर्थं हि येषु तेषां सज्जनं यद्विद्यमानं तद्वत्सत्वं प्रप्रेक्षितं न कथं हि रंगमंतो गलस्य तात्ताना वपस्वत्वं चर्मा रंगि रंगस्य तात्ताना
 चैव ग्राह्यत्वं यद्विद्यमानं तस्यैव यथा हि रंगमंतो गलस्य तात्ताना वपस्वत्वं चर्मा रंगि रंगस्य तात्ताना

1605

भावात्प्रवृत्तिर्नोहीत्यर्थः । स्वसेविमोभरिति । यथाहृदयाधनायार्द्रस्यद्रव्यविधानेनसुखप्रेमादिसर्वमित्यर्थः ॥ अग्निंशुभेनरहस्योपपत्ता
दिनितासोद्गृहीतउपोदयः । उदापिनरुत्तमोद्गृहीतः । उतकापेतिभिन्नित्यसमासोपेतिः । निर्यापिकावेति । समासेनिससमासः
योवाविग्रहाभावात्स्वपरविग्रहाभावात्स्वपरविग्रहोत्रित्यसमासः । सेविनित्यसमासः । वेदाकरणाः । होवषः । इतिप्रश्नात्तथाहप्रपे
वेपटित्याकरणांशश्चरतेतावदप्यत्रोदाहरणंभवति ॥ ॥ ॥ ॥

नाय्यश्चरति। इह उपेति समासः। संतुषाणमिति तु समासस्य स्थितिः। तत्सिद्धिः प्रतिषेधः॥ अमुता-अनापत्तिः। परस्परप्रापितानायातुत्वेः न स्यादनायास-
पत्तिः प्रपञ्चनरतिवैः॥ अथेति। सुखस्य च उपेयं न भावमिति चानुवेति। सिद्धातिः। प्रसिद्धेणैव वदतु वेति भावः॥ अथी-रतिः। अमुता-नायासोप-

[illegible]

[illegible][illegible]

तिसुदूतान्स्वमाणोःसैवैककारुणैरुपातोःसुविधीपरितिसृष्टिःकाव्यव्यहणमितिःअथवाधातुसमर्थोःनार्थमंतरेणित्युभयोः
भांप्रवैमेवसुदूविष्यतिसचक्षितान्तेरुतिप्रश्नः।अथैकान्वयमाणांनैकप्रयोगजनसंभवेतद्विशेषज्ञानायप्रश्नः।अहिलिङ्गितिः।आहिलिङ्गउ
तिः।आहिलिङ्गमस्याहोतृकारेमेतर्थायः ॥

एम०
६३

[illegible][illegible][illegible]

भा. जै. ६
६४

अभास्यवायेति नामासः सुदुपसंख्यायते अपितु भास एव चनेन देशविशेषेऽवस्थाप्यते। अविप्रतिषेधरति। परद्रुपपत्तासु रूपाः। एकप
राध्यपत्तासु द्वैचनमेतरेण मिति तु स्पष्टं ललाभावादिप्रतिषेधावः। एवमप्येति। अतरेण ताद्वैचनेन हते परत्वादेतरेण तादृशगममेवावयव

अभास्यवायेति। अभास्यवायेवोपसंख्यानं कर्तव्यं। संवत्सरः संवत्सरः। किमुते अभास्यवायेति पट्टिनीमेवोक्तं हि
वैचनान्तरं प्रुतिषेधेनेति। अविप्रतिषेधोवाचिहिरंगलसंज्ञा तात्पर्यः। अविप्रतिषेधीवा युनः सुटः किंनोरणवहिरंगलसं
ज्ञा तात्पर्यः। अहिरंगलसंज्ञाः सुटः अतरेण द्वैचने अस्ति हेतुहिरंगलसंज्ञा। एवमप्येति। अतरेण ताद्वैचनेन हते परत्वादेतरेण तादृशगममेवावयव
हरणपथाप्यते।

शार्थं सुटः कासर्वप्रहणं कासावधारणार्थं वा करोतेः काश्चित्वावस्थापामेव सुटवति। हते सुटवति द्वैचने भवतः

एव
६४

1642

त्रिपमारापीति। परत्वादेतरेण तादृशगममेवावयव। हतयोधितान्तरं रोमध्यानुप्रवेशाभासः। करोति संवत्सरं तादृशं। ततश्चैव वस्थाप्यते। अट्टि
वैचनयोस्तु हतयोधितान्तरं तादृशप्रहणं चेति सुटः शसमयैराप्रवृत्तिरेव सुटः। एतादृशेति। अभासवातिस्वर्यः। सहिष्णुनिवृत्तौ वा
रानिरीशिकः अनागमकानां सागमेकादृशः। इत्यगमपुत्रोपानिरीशिकस्ततः। अनागमसर्वप्रहणं तादृशं। एतदेव तादृशं। सुवृत्त
इत्यर्थः। सार्वभौमिती। कासर्वप्रहणं अभास्यवायेति अर्थो वा एतादृशं। अभास्यवायेति पट्टिनीमेवोक्तं। अविप्रतिषेधरति। कासर्वप्रहणं तादृशं। सुवृत्त

त्रिपमारापिकासर्वप्रहणोऽनसिद्धिनि। किं कारणेन ह्यपकासर्वप्रहणं न शक्यो मध्यमवैशपितुं। किं कारणं। आदिनिगोपंकि
यते। करोति अत्र कारादिः। एवमुपनिराशिकः कर्णेति कारादिः। यो। किं कारणं। अत्राभिवृत्ति। कनरासिन्धुपक्षे सुटिविरेने भवति।
अविशेषेण वा विदितस्य सुटः कासर्वप्रहणं कारादिराप्रवृत्तिरेव तादृशं। अविशेषेण वा विदितस्य सुटः। द्वैचनविषयो चापिरेतम
वति। एतादृशं द्वैचने स्याद्विः मयोगो वा द्वैचनमिति ॥ ॥ ॥

कराविमशेषः तस्मिन् वृत्ते सुवृत्तियन्त्रभवकासर्वो भवतीत्यभासविषये निवृत्त्यर्थं कासर्वप्रहणं भवति। विशेषेण वेति। पत्रानेक
लक्षणसंनिधानाभासत्वेनार्थकं कासर्वप्रहणमिति अनेकलक्षणनिष्पन्नकासर्वप्रहणं कासर्वप्रहणं तादृशं। एतादृशं। सुवृत्त
द्वैचनः कार्योत्तरावस्थाभवन्त्यासर्वः हतो भवति ॥ ॥ ॥

1643

भा. के. ६
६५

तयरादिः प्रयोगादिति उच्चारणक्रियाभेदास्योभयतस्तदभासेनपरस्परकारणरूपस्यवधानात्संप्रतिष्ठासुतीनेतरः नृणेति नृकाएतिनेभव
तिनिसुतोभसंगः। यरातुकात्ताववारणयेकात्तत्तयहारांतदविशेषविधिर्वतीसकृतएवद्विचनेसुटकेपुतिनराधः। स्थानिद्विचनेस्था
निचरावरेकएवरेतिः सचाभ्यवहितरतिचकारणत्वेः सुटप्राप्ताकारवैयुह्या नकारणत्वेः त्रिपुतरतिराधाभावः। विशेषविधानेत्तपरेमे
वसुटत्रिपुतरतिपक्षेपिरोवाभावः। उपसुटइति। सवेदुरार्थः। इत्युपयोगवृद्धिचनेहूयोः साधारणाद्यतिहान्यर्थवतावितिपरस्परं

तयरादिः प्रयोगादितिचनेनविशेषविहितसुवसुटः कात्स्वग्रहणंशमकृतस्यतेरेषाधः। यरादित्थानिद्विचनेतरायविशे
षेकाविहितसुवसुटः कात्स्वग्रहणंशमकृतस्यते। अथापि विशेषविधितराधेभवति। हिः प्रयोगेवापिद्विचनेतरायः संप्रतिष्ठाभि
तिनेषापेचयीकातद्विद्वतीपासपरे। पासुपरस्यति। यवेदितस्यासुपस्येभवति। उपरेशिवद्वचनेच। उपरेशिवद्वचनं च। स
मविकरत। लिटिगुणार्थेनतावत्रार्थः। वसुतेतत्संयोगेगुणविधानसंयोगोपचयहृणा कृतप्रमितिः ॥ ॥

पसार्थेद्वारक उपसर्गसंबंधो न विरुध्यते। समुदायस्य तथैवतामाश्रित्यनृपते। विसृष्टा पति केन नान्यनर्थक्यति। उपरेशिवद्वचने
ति। अन्यथापहृणाश्रयतात्पर्येवद्विरगतादिसिद्धा। लिटिगुणेन स्यात्। च। चरीचोलघोरिति शेषप्रसंगः। संयोगोपचयहृणाभिति।
ततो वचनेनासिद्धेवाच्यते ॥ ॥

सम
६५

पसमिति। अनेनपरहृणाश्रयत्वेसंनिवार्यते। अतुयत्रेधेनतिः। सधातुपसर्गसंबंधेसुटाभावाभिसर्गवकरोतिनवेदतरादिविधिनोक्तिविशेषसा
संनिधानात्तत्तः। कृत्। मीतत्तसमासाधिकारात्समासेना। सिमसुतरपरत्वावेनविशेष्यतरतिभवेनतरादिविधः। अन्तिमोत्तेवतीनप्रसपसुम
प्रसपग्रहणनसापितपातनाविशेषुलोमतरादिविधिर्वतीति। पुक्तमिति। पपपुक्तंतेरेवशोनमरेति। तरेवोष्परणिमसिर्गः। पूर्वधातुपतिविशि
ष्टविधासाधनेनाधेताभासंयथेतरेतिहृत्विशेषेणपुनरुत्तरार्थः। इतरेलक्ष्यरूपाकिपाविशेषणाकां। स्तीतिमताहमेतद्विनिद्वनरेव

चतिः। शीपेप्रतिषेधार्थेनापिनार्थः। परमितीयेभगवतः कविमासंज्ञापुक्तिमिहद्वयं। वदिरामिति। भातसर्गयोः। कापेपततरंनरे
। कुतएतत्। पूर्वदिधातुरूपसर्गाणपुनतेपश्चात्साधनेनेति। नेतत्तरेपूर्वधातुः साधनेनपुनतेपश्चात्पुसर्गाणसाधनेदि। जिरोमिने
नेपनिनामुपसर्गाविशिनाष्टि। अभिनिर्देत्तस्यार्थेसाधनेपसर्गाविशेषः। शक्योवक्तुं। सतमेवमेतत्तयस्तसोधातुपसर्गाविशेषः
तमभ्यंतरत्वात्तातः साधनेनपुनते। अथप्रपेतेरेवविशेषयो। हस्यतेपूर्वधातुः साधनेनपुनतेपश्चादुत्सर्गेणेति। आस्यतेपु
रोत्तकर्मकः। उपास्यतेचरुति केनसकर्मकः स्यात्। एवंचद्वयसुटसर्वतोः। नरंगतरकोभवति। कासर्वग्रहणं। पिशक्यमेकं

श्रीरात्रि। साधनेनसाधनेनतुसाधनासुवत्तुसुपायतोविशेषलभतरनिमात्रावुद्विनिद्विपितविशिष्टसाध्याविसाधनेसंबंधाश्रयेणा
द। ससमिति। सर्वतरविधातुसंज्ञायाश्रयार्थः। पश्चात्तसमुत्तयनविशिष्टाति। योप्रतिपापते। प्रसार्थव्यवस्था। यत्तदपश्चात्तससमं
कृत्वा। तत्रत्तलक्ष्येवस्थितएवसुटवमिपश्चात्समुत्तयवस्यनार्थेनार्थेनाधेतातसेना ॥ ॥ ॥ ॥

[illegible]

विभक्तिस्वरूपवकाशः। तिष्ठतिष्ठतिन न्स्वरूपवकाशः। अत्रास्वरेऽवधत्तः। इहोमंप्रप्राप्नोति। अतिवृत्तः। नन्सुरे
मर्नाति। तिष्ठति। तिष्ठतिस्वरूपेन न्स्वरूपेवलीपानिति वृत्तव्ये। विभक्तिनिमित्तं। सारस्वतवकाशः। नृत्तारः। अनृत्तः। न न्स्वरूप
स एव। इहोमंप्रप्राप्नोति। अत्रतत्परः। अननृत्तः। पञ्चोपपदं। तिनन्तस्वरूपेवलीपानिति वृत्तव्यं। अत्रैरणिहेतुत्वे
वत्। सहनन्नेति। दिव्यस्य। नन्स्वरूपेवलीपानिति वृत्तव्यं। अत्रप्रीतिः। कपी। तत्तत्। निमर्ष्यत्। वैविध्यतत्पदार्थविषयेतेनह
वातनृत्तव्येवचेत्। ॥ ॥ ॥ ॥

जः स प्रमी निर्दिष्टाभावादुपपत्त्याभावात्प्रवृत्तवृत्तमात्राव्यतिरेकनिपातनात्रजोपाठनासमासेतोपबृहत्प्रत्ययपरिसिद्धिः
एः प्रत्ययपर- - - तीतिवृत्तनिर्णीतः

समा
७२

यस्यक्षेत्रेति। विकरणात्तद्विकरणात्तद्वैतिनिर्दिष्टमित्यर्थः। हलस्यञ्ज्वरिति। अत्रापुराणत्वमेवमवति। अथानिषेधमिति। आकारात्तरेण केविदुर्जस्तीति सामर्थ्यात्तद्वैतपुराणसिद्धातीति मन्थः। युक्तोऽयमर्थानमिति। पुराणेष्वसत्त्वात्पुर्वकृतत्वमप्युक्तानां नान्यथाभावः। एवमपीति। वृत्ताभावात्तद्वैति-आतर्क्यत्वेनविशेष्यत्वात्तद्वैतवैधोदितत्वापमान-आन्तर्गामीसंभवादिनांविशेष्यत्वात्तद्वैतमन्त्रिद्वैतः सर्वस्याराधोक्तिरिति।

[illegible]

अनुरातः ॥ अनुरातस्येति क्रियमिति । यत्रोरातलो परमेवानुरातलो पालयते तस्य सन्नोरातलोऽप्यतस्ति प्रश्नः । प्रासेण्यति प्राधम्यत इति प्रश्नः । कर्मणि चत् । पारितोषातिरातः । तद्गृहीति पालयः । तिस्रितस्ति स्रितः । सोऽस्येति । अल्लोऽस्यतपरात्वाकारेण्यते इत्यर्थः । तरेवमनुरातयत्प्रासाध्यात् ॥ ॥ ॥

अंतोदा उत्तरपरग्रहणमिति अनित्यसमासस्याधारप्रमीविज्ञास्यते अनित्यसमासस्योत्तराज्ञादेकावः
पो नतीयादिभिर्निरूप्यतस्यासुदाताभवति निसवाचीआश्रयिष्यतातिनाथोत्तरपरग्रहणोनेति भा
वः ॥ समासविशेषणमिति अनित्यसमासस्यतिसप्तप्रमीविज्ञायेत ततश्च समासस्यश्रुतत्वात्तस्यैवैका
नप्रहणमंतोदात्तत्वं विशेषणमिति येन तत्त्वश्रुतस्योत्तरपरस्येत्यर्थः ॥ ऊरिदापरादिस्थितिपहलोमा
अंतोदात्तादुत्तरपरदन्त्यतरस्यामनित्यसमासोत्तरपरग्रहणं किमर्थं यथोक्ताप्रहारासुत
रपरविशेषणमिति येन एकावउत्तरपरदिति ॥ अथाक्रियेमातोत्तरपरग्रहणकस्यैकाज
ग्रहणविशेषणं स्यात् ॥ समासविशेषणं अस्ति वेदान्तिकश्रुदेकावसमासः ॥ परथमेकाजग्र
हणस्यात् अस्तीत्याह ॥ पुनः ऊर्कः श्रुतीश्रुतिरिति ऊरिदपरदिपरादिपरादिश्रुतिश्रुतपथे
नानिप्रयोजयति ॥ अन्यानिपरादिनिउदात्तनिष्ठस्वरणासिद्धानि ऊधुपचाग्रहण ऊधुपचा
ग्रहणकत्वेन अस्यस्यमाभरिति अस्यधुवाअस्यधुवे ॥

सितिसत्रनिर्दिष्टाः परादयोग्यं नृणामेकनप्रहणवैहासुवर्तततिनिशः परोऽनेकात्मानाद्युंतेयदात्वत्रो
पेक्षते एकावभवति नदीदात्तनिष्ठस्वरणाविभक्तैरुदात्तत्वसिद्धयेप्याधुरात्तानास्यानेविधोपनआ
देशास्तेतोदात्तानिपाततरतिभाष्यकारवचनादित्यते ॥ ऊधुपचाग्रहणमिति उपधारु पऊरस्य ॥ ११

॥ ११ ॥

अष्टनोदीर्घमहणमिति अष्टनयाविभक्तवितितित्यत्वादात्तविधेयमिचाराभावादिकल्पे विवात्स्यं द्रुत्वा
तास्यत्वात्तद्वस्वरेण भाव्यमिति प्रश्नः ॥ अष्टस्विति ॥ अस्मादेवरीर्घ्यग्रहणरात्वेविकल्पितमिति भावः ॥ अ
ष्टनोदीर्घग्रहणमिति ॥ आपसिद्धस्यैवार्थस्यरीर्घ्यग्रहणानिगमात्त्वस्यबहिर्गतत्वात्तरंगापासदसंज्ञायाक
नं व्यापामसिद्धत्वात्तत्त्वादेवव्यसंज्ञायाः सिद्धत्वात् एतदेवेति दीर्घग्रहणान्यथानुपपत्त्यापमथोता
अष्टनोदीर्घादीर्घादितिकि मर्थे अष्टसु प्रक्रमेषु ब्राह्मणं आरधीतत् ॥ दीर्घादिशकमकर्तुं कस्मा
न्भवति अष्टसु प्रक्रमेषु ब्राह्मणं आरधीतत् ॥ यद्वस्वरेऽत्रावका भविष्यति नाप्राप्त्यद्वस्वरे अ
ष्टनः स्वरआरभ्यतसपथेवरीर्घ्यात्वाधने एवैवस्वरादिवाधेता नदीर्घानवस्वरेऽप्राप्तिकंका
रणं आत्वेकतेषु संज्ञाः भावात् ॥ अतउत्तरपठति ॥ अष्टनोदीर्घग्रहणं व्यसंज्ञापाकमाकारेण स्य
नुरथो ॥ अष्टनोदीर्घग्रहणं क्रियते तापकायं किं ताप्य एतत्तापयत्येवार्थः ॥ नवस्यात्वेकतेषु संज्ञे
ति ॥ किमेतत्पतापने प्रयोजने आकारेण तस्य नुरथो ॥ आकारेण तस्य नुरथो ॥ सिद्धो भवति ॥ अष्टनामिति न
वनिनित्यमात्वेन तदेवज्ञापयति विभाषा आलुमिति पर्यदीर्घग्रहणं करोति ॥ तथाहि अष्टनस्य
वक्ष्यातः ॥ शतानुमानधनाधुरात्तत्वे ह न ह तोरुपसंख्यानां न धनाधुरात्तत्वे ह न ह तोरुपसंख्या
प्यति ॥ शतानुमानधनो रिति ॥ शतवक्ष्यादेव सिद्धत्वात् ॥ नित्यार्थमेतत्परदिभ्योमाभरित्येवमर्थः ॥ पतंगोरा
दिषु वृहत्तरतिपद्येति नैवामनर्थकोपायोऽनुपसर्जनधिकारात् ॥ नित्यमिति महतीति गोरादिदोषनास्तीति ॥
वैजोगिअस्याः कर्त्तव्यस्तस्यानेनोदात्तत्वात्तन्वत्तरतरेविध्यमावान्नप्राप्तातिनेतरस्ति ॥ तरेनेष्विह नम्यापरे

॥ ११ ॥

भा. के. ६
८६

आशितः॥ शकमेकलाशः कर्हयेमाप्रः कोनिपात्यनेन बा विवक्षितकर्मलादकर्मकमपदेशाकर्मरिक्तोलम्प्येन पदिरदायादीनाम
पिकर्मविशेषाविवक्षायां कर्तारकप्रसंगात्तस्माद्यत्पनकरादिरेकस्मिन्पदार्थे इत्येकैरासंबधः सोकर्मकोनान्यः॥ आशः प

आशितः॥ किनिपात्यने आशिते कर्तारि निपातन उपधारी घलमाधुरा नलं च आशितरतिकर्तारि निपा
त्यतो आशितवान आशितः॥ उपधारी घलमाधुरा नलं च निपात्यते॥ आधुरा नत्वमनिपात्यमधिकार
नसिद्धे उपधारी घलमनिपात्यः आशः पूर्वस्वप्रयोगः॥ यद्येवमवग्रहः प्राप्नोति नलस्योपपत्तौ अ
नुवर्त्याः परकारे नो मलस्य गममुवर्त्या यथा लस्योपपत्तौ परकस्यो रिक्ते विभाषा विभाषावेति विधानयोः कि
मियं प्राप्ते विभाषाया होस्ति प्राप्ते कथं च प्राप्ते कथं वा प्राप्ते यदिसंज्ञाया सुपमानं निष्ठावद्भूतमानं निव
नित्ये प्राप्ते आरंभः नतः प्राप्ते आन्यथा त्वप्राप्ते वेत्तिरिक्तयो प्राप्ते विभाषा प्राप्ते निषेधविधिः विरुद्धि वे
एतः रिक्तेनामकश्चित्॥

वेत्येति आध्यादिस्वरपदार आधुरा नत्व विधीयते॥ नलस्योपेति संहिते वा पोरु वेयी यरानितु पोरु वेयाणीति
भावः रिक्ते विरुद्धि योरिति संज्ञाया पूर्व विप्रतिषेधान्नित्यो विधिः प्रवर्तते नति भावः॥ श्रीरामकृष्णः

राम
८६

उपोत्तमवर्तिताः रस्वेत्येतो वरिणी कृद्विनेत्येते नमिन परस्मैपदानमिति विज्ञायमानेनार्थे उपोत्तमग्रहणेनत्यर्थः॥ मादिस्वरपार
तिषेयो विभाषावेत्येति श्रुतदृष्टिः॥ तत्र त्रिप्रभृतीनामभावात् उपोत्तमग्रहणे न स्यात् स्त्रीति च उ एवोरा नलं भवति॥ पूर्वग्र
हणेतु क्रियमाणेषुः पूर्वस्वधातोः स्यात्॥ बो० चोरा न द्वितानि॥ बो० य स्वरविधीयते सुबोः संवधी भवतीति षष्ठी निर्देशः क
तः॥ प्रत्ययस्वरौ चेति॥ यन्नानुरा न प्रत्ययः संसुस्वरस्वकाशोऽधीवो र्ध्वेति भावः॥ स्थानान्तरा प्राप्तिः अपवार स्थान प्रा
उपोत्तमवर्तिताः उपोत्तमग्रहणं किमर्थं नरिति पूर्वमिसेवो जेतः तत्रापमप्यर्थः॥ मतोः पूर्वमास्ते तायां स्त्रियां मिस्य
न पूर्वग्रहणेन कर्मसंभवति एवेतर्हि उपोत्तमग्रहणमुत्तरार्थे चान्यत्र स्यामुपोत्तममिसेव ग्रहमाभूत्॥ मादि
स्वरपारतः श्रौतो वस्याः दिवस्या किमर्थमिदं प्रत्ययमुच्यते॥ न वस्याः सेवो जेतः वस्याः तीयस्युच्यमाने रा नवती अत्रा
पि प्रसज्येत॥ अथा वस्याः त्युच्यमाने कस्मादवाचनं भवति॥ असिद्धेन लापः तस्याः सिद्धत्वात् त्रैबोः वती शब्दः॥ कस्त
र्हि अन्वती शब्दः॥ पथे व न हि नलोप स्यात् सिद्धत्वात् वती शब्द एव वस्याः सिद्धत्वात् वती शब्दः॥ आश्रयात् सिद्धत्वा
न श्रौतो वस्याः॥ बो० चोरा न द्वितोः सुस्वरः अतश्चित्तरति वक्तव्यः॥ इह माभूत्॥ राधीवो माधुः इति॥ तत्र हि वक्तव्यं॥ प्रत्यय
स्वरौ न बाधको भविष्यति॥ स्थानान्तरा प्राप्तेः सुस्वरः प्रत्ययस्वरस्यापवारः अतुरा नोऽप्युच्यते विधिः॥ अतुरा नोऽप्युच्य
तावेन स्थानान्तरा नित्यं निस्वरः॥ उदा० नित्यं निस्वरस्य सुस्वरः॥ सयथे तोरा न नित्यं निस्वरं वाचते एव प्रत्ययस्वरप्रपिवाधे
ता नोत्रोरा न नित्यं निस्वरः प्राप्नोति॥ किं कारणेन गोष्ठ्यनूसा ववर्णति प्रतिषेधात् तन्नेय उदा० नित्यं निस्वरस्य प्रतिषे
धः॥ कस्येतर्हि तृतीयादिस्वरस्याः पञ्चतर्हि तृतीयादिस्वरेनास्ति र्धायः पश्यति॥ श्रीरामकृष्णः॥

मोवलना नित्यर्थः॥ तद्वैपवारत्वरु र्णयति प्रत्ययस्वरस्येति॥ प्रत्ययस्वरस्येवोरा न नित्यं निस्वरेण स्यात्पतिः॥ क्रियतरति प्र
त्ययस्वरपवारत्वरु र्णयः॥ कस्त्रेण वावर्तकार उदा०॥ न गोष्ठ्यनूतिः॥ अचनित्येति॥ दत्तत्रोपात्तननुवादेः॥ राजाया म
तिप्रतिषेधेन लापः क्लृप्तः॥ तृतीयादिस्वरस्येति न गोष्ठ्यनूतिः सप्तसप्तविकच इत्यतः सप्तोयादियं ह्यहं गमनुवर्तते॥ यत्रेतर्हि ति॥
तत्रोरा न नित्यं निस्वरस्य बाधक एव सुस्वरस्येति॥ श्रीरामकृष्णः " " " "

कथंहीति। अत्र धर्मत्वाद्दुःखादीनां। सर्वविभक्त्यतः। सर्वविभक्त्यन्तव्यपत्त्वात्सर्वविभक्त्यन्तः। सर्वग्रहणमनेकोपलस्य
णार्थः। सप्रानां विभक्तीनामिहा नुयोगात्। अविघ्नानादात्मिमिति। अत्र ह्यस्य सदा यो नुदात्तात्पर्य इति शब्दोऽस्त्विति।

[illegible]

हृत्प्राप्येष्वस्वाध्यायस्यप्रथमपार्ष
बृहत्संहितायादृष्टसमाप्तः

एतत्
८६

बन्धुहोत्रैः प्रकृष्यात् सर्वपदं किमर्थमिति श्रुतं तोषोत्तरमिति स्वार्थस्य सिद्धिर्द्वयमलप्रश्नः । तस्मात्तान् तेषां राजविधानान् दद्यान्नप्येवमिति स्वार्थः । लुकरिति शोभनलक्षणं कृतं वाजितिसूक्तमैव पठितिक्रियान् नञ्स्यादिति । सिद्धे विधिर्वाप्यसमाप्तातिनायामभवतीति न्यायान् । एवमपीति नानास्वरूपं प्राप्तिं समासात्तान् राजतलविधानान् प्रियमनन्तं दद्यात्ततो ह्यप्यपि पूर्वपदेन पठयतीः प्रकृतित्वप्रसंगः । प्रत्यस्येति उत्तरापरस्य निमग्नत्वं तत्प्रकृतित्वं परिशिष्यात् सर्वपदस्य प्रकृतित्वैवैवमिष्यतीत्यर्थः । अप्येव विधिरिति श्रुतं तदुत्तरात् सर्वपदेनोदात्तलक्षणात् प्राप्तिं न दद्यात्ततो ह्यप्यपि नञ्स्यादिति ।

वदन्तीहोप्रकृत्यापूर्वरम।किमर्थमिदमुच्यते।बद्धब्रह्मिहस्वशास्त्रिसमासातविधेः।सुक्रुता।सदाकुरावा
चः।समासातोयत्वात्।बद्धब्रह्मिहस्वमयवाट्प्राप्तास्तीतनरक्षितप्रयोजन।नृभ्यामित्यप्रधीत।नृभ्यामि
त्यत्रियमर्थमविष्पत्ति।नृभ्यामिवदन्तीहोउत्तरातोभवतीत्यान्यतरिति।एवमधिकृतएतत्पूर्वरप्रकृति
स्वात्त्वमविष्पत्तिनतुः।परम्यति।परम्यतिश्रवसात्।शितेनित्यावद्वज्जिनोपमा।शिवविधि।शितेनित्या
न्यतरति।यत्नावदुच्यतेननृभ्यामित्येतन्नियमार्थमिति।सिधिविधिर्नजोसिद्धः।उत्तराद्विषयस्यैव।शितेनित्या
र्थमविष्पत्तिनतुः।यत्परम्युच्यते।परम्यतिश्रवसात्।शितेनित्यावद्वज्जिनोपमा।शिवविधि।शितेनित्या
न्यतरति।यत्नावदुच्यतेननृभ्यामित्येतन्नियमार्थमिति।सिधिविधिर्नजोसिद्धः।उत्तराद्विषयस्यैव।शितेनित्या
र्थमविष्पत्तिनतुः।यत्परम्युच्यते।परम्यतिश्रवसात्।शितेनित्यावद्वज्जिनोपमा।शिवविधि।शितेनित्या

[illegible]

भा.के.६
८६

ससपीति। समावधिषयत्वनिबंधनत्वात्वाध्यापकभावस्यानुची। ससपिसमासोदात्तत्वेप्रियशब्दः प्रत्ययस्योदात्तत्वात्।
उभविष्यति। नबप्रत्ययस्वरस्यधकः पूर्वपरप्रकृतिस्वरः। एवंतत्पुडाहरादिकं भाष्यकारेण प्रदृशितोदात्तत्वात्।
तिमसशब्दः सदांनुराजः पादशब्दोवादितादुपुरातनस्यपूर्वपरप्रकृतिस्वरसमासोदात्तत्वेविनेपादशब्दश्चापुनः
अपेताः प्रकृतादिधेरिति उदात्तत्वेत्यतः प्रकृतेविधानेन स्मासकृतिभावद्वरेणावुहायमानादप्रियादेः प्रकृतिस्वरनेमवतीत्यर्थः

ससपिसंभवेवाधनंभवतिपथार्धध्रुवस्योभ्योर्यतोतकंकोदिन्यायेतिससपिसंभवेरधिरानस्यतक्राने
निवर्तकंभवति। एवंमिहापिससपिसंभवेपूर्वपरप्रकृतिस्वरसमासोदात्तत्वेयाधिष्यते। एवंतद्विप्रकृते
द्विधः वङ्गत्रीहोप्रकृत्यापूर्वपरप्रकृतिस्वरभवतीति किंच प्रकृतं उदात्तंतिवर्तते। एवंमपिकार्यप्रियः हार्यप्रि
पेस्यजनप्राप्नोति। स्वरितिः प्युरातोस्ति॥ अथवास्वरिनप्रहणमपिप्रकृतमनुवर्तते॥ वङ्गप्रकृतंतिनस्वरिति
ति। वङ्गत्रीहावनेसिद्धं। अतरेणापि वङ्गत्रीहिप्रहणं सिद्धं। तत्पुरुषेकस्मान्भवति। तत्पुरुषेदुत्पार्थतनीया
सप्रमुपमानाग्रयद्वितीयाकृत्यात्यंतनिपमार्थमविष्यति॥ श्रीमरुहः

॥ स्वरितेपीति। नबवड्यासंसाविहितावर्गोकेदेशश्चवर्णयहृगिननगघ्नोएवंतत्पुडाश्रावपवत्वात्स्वरितोप्युराज
ग्रहणेन गत्यंतोराभ्युपगम्यश्चलक्ष्यस्थानवशात्प्राप्नोति। अतएवास्मिन्पक्षेअसमाप्रवस्यपज्ञानरमादश्रयवेति।
वङ्गत्री। हाविनि। वनापि वङ्गत्रीहिप्रहणेन वङ्गत्रीहोपूर्वपरप्रकृतिस्वरः सिद्धरस्यः ॥

राम०
८६

हिनोतहीति। यद्यपिहोस्तस्वस्तथापितन्नियमात्रप्रतिपादनापमप्रः। एतज्ज्ञेति। प्रपञ्चनामन्वारानात्रानिष्टार्थीशा
लप्रवृत्ति। एतेषामिति। तस्युत्पत्तिनामित्यर्थः। असतिवङ्गत्रीहिप्रहणेसमासोदात्तत्वेपूर्वपरप्रकृतिस्वरस्यैकविषयत्वा
द्विधेयावपयोयः प्राप्नोति। विप्रगुस्तुत्पद्येतपचारालिख्योयस्मान्तस्युत्पत्तिद्विधेयत्वात्। निवर्तपरप्रकृतिस्वरणि
भवतिनात्मानोत्पत्तिनियमः कृतो नहप्रकृतिवराण्येवतिनियमस्ततश्चपपापप्रसंगः। द्विपादिति। द्वोपादावस्पृष्टिपादित्या
दोसमासानादात्तत्वेपूर्वपरप्रकृतिस्वरस्योपेणसिद्धाविति। द्विभ्यामादन्तद्विस्ववङ्गत्रीहावित्येतोदात्तविकल्पोनविधेयो
द्विगतद्विकल्पाभवति। एतेद्विगद्विसेतन्नियमार्थमविष्यति। द्वेद्वेतेहिप्राप्नोति। एतज्जङ्गवचनद्वेद्वेधकवृत्ति।
त्यंतजिह्वायमविष्यति। भाएवमपिकृतनतएवतनियमोमविष्यति। एतेषामिवतस्युत्पत्तिद्विधेयानुवर्तनियमः
मः स्यातएतेषांतस्युत्पत्तिद्विधेयः। इह तश्चावधारणमविष्यति। एतेषांनहि वङ्गत्रीहिप्रवर्तयः प्राप्नोति। द्विपादित्ये
र्वितस्तेष्वपयोयोनप्रकल्पने। यर्योद्विभ्यापादन्मद्वेस्ववङ्गत्रीहोरिधितस्मात्प्रतिसिद्धपययोपयः।
पुष्पास्तिनतज्ञापयत्वाद्यैः पयोयोनभवतीति। उदात्तज्ञापकत्वेन। उदात्तएतज्ञापकां स्यात्। स्वरितेमसमा
विशतः स्वरितनचसमादेशः प्राप्नोति। स्वरितेप्युरातोस्ति। वङ्गत्रीहिस्वरणास्ति। समासोदात्तत्वेः सङ्गता। नन्वे
भ्यानिपमार्थतुपरस्परनिषासनात्संपेविधिनेओः सिद्धः परस्परनियमोभवत। अतश्चवाप्रियेसिद्धसंभ
वासकताद्विधेः। वङ्गत्रीहावनेसिद्धमिष्टतश्चावधारणाद्विधेरिष्टतस्त्वययोयोनप्रकल्पने। उदात्तज्ञापकत्वे
विहितस्तुज्ञापयति। वङ्गत्रीहिर्नोराज्ञो नभवतीतिनथादिधितस्योश्चेतिज्ञापकमेवा। मिहपूर्वपरप्रकृतिस्वरोनिय
म्यतेनेषासमासोदात्तत्वेनभवतीति। वङ्गत्रीहिप्रहणेप्रसाख्यातः। उदात्तज्ञापकमिति। इहोदात्तज्ञापकत्वात्।
योदात्तयोः पर्यायामभूतज्ञापकानां कार्यप्रियस्यादौ तद्वत्स्वरितयोः समविशः प्राप्नोतिवेत्यर्थः। स्वरितेपीति। ए
तस्वमेवव्याख्यातम् ॥ एमाजानामायाएमाज ॥ ॥ ॥ ॥

तेनेदेति। अतोराभांजापरेनेत्यर्थः। सदृशाश्रविविकल्पयैनेति। अश्रविविकृतिसमुदायेकदेशानुकारमिति सूत्रेत्वा भाष्योपात्ता दशश्रुतेनेत्यर्थमिति श्रवेर्मसमिति प्राप्नोति तद्वत्ता। नमिथानान्नभवति किमुनः। यिना सदृशास्यना विहितसूत्राया समासास विषयति। मोक्षेन सदृशंति। हेताविति भाजनाद्विषयतीयाश्रयप्रच्छाभावात्सर्वसमासाभावात्। स्यात्। सदृशाश्रविविध्याश्रिते

[illegible]

दिङ्गित्वात्स्वरेकर्तयेऽसिद्धवित्पणः ॥

[illegible][illegible]

मूलकैः भीषां ब्राह्मणानां पूर्वमानयेत्प्रियः ।

६२ ना के६ सर्वपर्वति सर्वेषां पर्वत्ययवावृष्वि सर्वेष्वं विधाय समाहितो विद्यः प्रहान्द्रो अत्रापि स मासः नित्यसा प्रति
परोक्षप्राप्त्याप्यात्मानेन प्रतिपरोक्षोपक्रमेणायत्तस्य ग्रहणमित्यर्थः कर्त॥१॥ सोमाग्राहनामितिवक्तव्यमिति तस्य
सोमाग्राहनामितिवृद्धवर्न६६समासाया अग्रयमस्त्वावचनविभक्त्यलोपस्तुसोमस्त्वात्रिंशस्य स्यात्तयोपदिभागादिति

[illegible]

नायंद्वंद्वः किं न हि त्रिसमस्तान्येव पदानि निरिच्छानितया च त्रेतिजकद्रूपाय कंचलरतिविभक्तिरुच्चारिता तत्र रा
सीभारशब्दसहचरितेषु तद्रूपोपेयावद्रवचननिर्देशः । एवं च गणपाठः संगृहीतो भवति । प्रायकंचलः ॥ ॥

हामः

32

1698

संज्ञापामिति॥ कस्यप्रत्ययांतत्वात्तत्पर्वपरप्रकृतित्वेरेसिद्धेतिप्रमाणंभवनेसंज्ञायामेवपापकंकलः प्रकृतित्वात्पर्वपत्रो
भवतिनाम्येतत्तितत्प्रतिपत्तप्रमाणाभिनयतमस्यायावहारिकोपः कवलस्तस्यपापकंकलःसिद्धेत्याहुः॥अपरःआह
निकम्वलएवात्रपरिघापरारः प्रकृतित्वेरेपयास्यारस्यत्रामभितितियमः पाप्यगवतिपाप्योगीतिविशेष
णसमाः गौरादित्तनुकिनिष्कमासानःअत्रतुविचारवासीरात्रत्वंसिद्धितिद्वितीयमुदाहरणमुक्तंपापहस्ता
तिहस्ततत्पराव्याज्जात्येतिरातन्मुपराक्रियावाविनोविशेषराविशेषवस्यानियमास्तत्वेतिपातानियमपसं
गेहस्यास्तत्वेतिपातान्यथवनेतुनातिप्रतिबिधाययत्नास्तिवचनस्यासिद्धायात्वादेवेतिभाष्यकारमतो
नुसारिणाहः॥तस्युद्देशेत्यर्थस्त्वत्रप्रतिपदोक्तपरिभाषाकृतेषुपरानाश्रियेतरानियमाथैतमुच्यतेतद्राश्रय
संज्ञापामितिर्वक्तव्यायोहिपणितव्यः कवलः पापकंकलएवमिस्मात्तःअपरःअपरःआह॥पापकंकलवच्य
यास्यात्कमाभूतःपाप्यगवः पाप्यहस्ताःआहनिःआहोतदतिक्रम्येकांतारातीतः योजनानीतःआहनि
द्वितीयातुपसंगीःआहनिद्वितीयातुपसंगीतिवक्तव्याहमाःभूतःसुखत्रासुखत्रासुखत्रासुखत्रासुखत्रासुखत्रा
प्रतिःतत्रहैवक्तव्यमप्येतदुच्यतेअथवेतत्संहानेप्राप्यनकारिष्यते॥हृदयिकाहृदयिकारातीतोयोजना
नीतदतिअनुपसंगीत्येवसिद्धः॥

गितुविध्यर्थत्वात्प्रमादुपपत्तिनिविपायगवासाहोप्रकृतित्वप्रसंगः॥अहीनंयाथादिहएवाहोयोगः॥अ
हीनरक्तिकमर्थमितिप्रसाध्यामापप्रश्नः॥कानाएतीतरति॥कानारसकवातिरथैद्वितीयाप्रनेतिप्रमासाहीन
वायत्रद्वितीयानममिण्यायाद्विहोभवति॥सुखप्राप्तरति॥अत्राविण्यायादिवरः॥अनुपसर्गग्रहणंवेदकिय
मारोप्रवृद्धादिवरवद्वारुशहोपपत्तिन्यासशुश्रूषस्योपसर्गत्वदितस्वाभावव्यायादिवरं॥तोशनत्व
स्यसिद्धत्वात्॥आरोमकसःगोवर्ध

1699

भा.के.
६३

प्रति। अने तान्त्रिक मर्थे मित्रि किं च वदित गति निवृत्त्यर्थं मयानंतरे स्येवा पूर्वपरस्यापि गते स्थायादिस्वरुपा धनार्थं प्रकृतिस्वरुपा धनार्थं अथ कुरु ह गति कारक पूर्वस्यापि ग्रहा गति परिभाषा तावता येति। यत्ने कांथं मुभवात प्रभारः। अथ मुद नमिति कुरु ह ता परिभाषया स्तान्त उक्तं शब्दे यत्नेः प्रिषाद्यस्य प्रकृति स्वोभाभूदि विषय मयं नंतर ग्रहण अनुवृत्त्ये यागो गते तय दृष्टे प्राप्ते तय उक्तं शब्द मयं स्तान्तान्तरा एव दिति भवती भवती ति श्रान्तं तय दृष्टे। सामर्थ्याद्वा नंतरं नंतरं गतिरुक्तं यत् तस्य शेषः। नत उक्तं का धमिति परत्वादिति भावः। तस्माच्च वदित गति निवृत्त्यर्थं

गतिरन्तरात् अन्तरादिकिर्मर्थं। आभ्युदयं तत्पदमाह तंगतिरन्तरात् एहा मनर्थकंगतिरन्ताविति बुद्ध्यात्
गतिरन्तरात् एहा मनर्थकं किं कारणं गतिगताविति बुद्ध्या न गतोपरतो गतेरनुसृत्य मनर्थकं न वि
ष्यति। तत्र प्रस्योपक्रमेति स्वरत्वं स्मरतोहा तत्त्वं प्राप्नोति अतस्मात्प्रवृत्तौ न विप्रकाराणामिति प्रकृतिस्व
रवचनाद्वन्तेतास्त्वत् प्रकृतिस्वरवचनास्य मर्थो रन्ताहा तत्त्वं न भवति। यद्विद्विष्यत्प्रकृतिस्वरवच
नपिरानां किमर्थं स्यात् प्रकृतिस्वरवचनमिरानां किमर्थं स्यात् प्रकृतिस्वरवचनं किमर्थं मिति चेत् एका
त्यर्थं प्रकृतिस्वरवचनं किमर्थं मिति चेत् एकगत्त्यर्थं॥ श्रीरामकृष्णगोषादौ ॥

[illegible]

हाम्न०

三

1700

याएकोगनिरिति। एकस्मिन्नेवाताः वृष्यबाधकत्वनभ्युद्भूताहोतुकस्यात्र प्राप्रत्वाप्याप्याश्चिरादवसतिशि
 ष्टत्वात्तुल्यत्वात्तत्रात्रेति। एवमर्थमेवेति। कस्यांतां प्राप्ताप्याप्याश्चिरादवसतिनाथेन मनस्यहं
 मित्यर्थः। यत्रत्येकएवगतिस्तत्रानंतर्यहोमनेनप्रयोजनमित्येकगतिस्तिष्ठान्वावप्राप्रस्यानित्यस्यानंतर
 ग्रहोऽनपुनः श्रुत्याप्राप्तिः कियते। क्रियमाणपीति। कुंगतिप्राप्त्यर्थस्तत्रस्येतिनिवृत्तसुखित्यनुवर्त्ततएवनिष्क

एको गतिस्तर्यमिदं तस्यात् । प्रकृतं प्रहृतं । एवमर्थमिवैतत् स्थितं तस्य दृष्टां कर्तव्यं न न यथा स्यात् ।
क्रियमाणो विवेकाने तस्य दृष्टोऽन्नसिद्धातिर्नकाराणां गतिस्तर्यमिवैतत् प्रकृतं तस्यैव वृत्तिस्तु
तौ यथा नवगतिस्तरं नः । नः सौ पूर्वपदं । यच्च पूर्वपदं नः सावन्तरं ॥ २ ॥

नादिषु परस्परकार्यप्रतिद्वयार्थं तत्र मुग्यपत्सु वं तं ससुरायस्य स्रवं तत्ताभावात्समासस्य प्रसंगात् क्रमेणाहो विधेयस्त
तोभिर्वाहस्याद्वयज्ञानेन संप्राप्तिसंभवात्पर्यवर्तयैव तं नोद्वाहत्निर्णयपरस्य गतेः प्रकृतिखरोविधियमानः सस्यन
तत्प्रदोऽर्धपरत्वाद्दोनाप्रोतीत्यर्थः ॥ रामकृष्णः ॥ " " " " " "

भा. के. ६५

अपूर्वपरार्थतर्हीति प्रस्ताप्रकारां दुर्वलं ध्यते तत्र योगविभागः क्रियते गतिः पूर्वपरं प्रकृतिस्वरो भवति ततो व
तरो गतिरपूर्वपरमपि प्रकृत्येति रात्रीमतिप्रसंगमाह आपूर्वपरार्थमिति चेति रात्रागतं त्रिः अत्र कर्मणि
कोविधेयस्तर्हीति कर्मणि रात्रेः रद्वर्गप्रहारा उवर्तनात्कर्मवाचिनः कस्य प्रहाराः अत्र याथादिस्वरार्थ
ने गतिस्वरो न न रात्रागतं प्राप्नोति सिद्धं चेति याथादिस्वरकारकोपपद्यहोमवानुवर्तनेन गतिप्रहारा
अपूर्वपरार्थतर्हीति तर्हीति आपूर्वपरस्यापि गतिः प्रकृतिस्वत्येयथा स्यात् आपूर्वपरार्थमिति चेत्कार
केऽतिप्रसंगः आपूर्वपरार्थमिति चेत्कारकेऽतिप्रसंगः आपूर्वपरार्थमिति चेत्कारकेऽतिप्रसंगो भवति
आगतः दृश्यागतः सत्यथैव गतिपूर्वपरस्य भवति एवकारके पूर्वस्यापि प्राप्नोति सिद्धं तु गतं तर्हीति रा
त्राप्रसंगात् सिद्धं तत्कथं पश्यतः याथाद्वर्गज वित्रकाराणामित्येतद्गते मप्रसक्तं कथं किं कृतं भ
वति कृतत्वापवादोऽप्येवति तत्र गतिरनेन रात्र्यस्यावकाशः प्रकृतप्रहारा अतः याथाद्यजन्त वि
त्रकाराणामित्यस्यावकाशः दृश्यागतः दृश्यागतः होमवयं प्राप्नोति आगतः दृश्यागतः अतः याथाद्यजन्त
जवित्रकाराणामित्येतद्गते विप्रवित्तयेनेन श्रीरामकृतः

मस्वरितस्वरात्तत्र गतिस्वरः कृतस्वरस्यापवादो न याथादिस्वरस्य तत्र दृश्यागते कृतत्वापवादयोगेति स्वार्था
यादिस्वरस्योऽप्रसंगपरत्वात् याथादिस्वर एव प्रवर्तते अनेन रात्रात्पूर्वपरार्थमभ्युहता वैवस्वरो संपारप
ति प्रकृतमिति अवकाशप्रदर्शनामाने मवानेन कृतमनरात्स्य स्वभ्युहता दिवकाशः प्रदर्शयितव्यः ॥

राम ०
६५

अवश्यं गतेति रात्र्यायादिस्त्रेऽवश्यानुवर्तमानं गतिप्रहाराप्रत्यया प्रमेरस्य कृतस्वरो वावोति तावतो ह्यसत्त्वं स्यात्
ततो रात्रस्तत्वे वेत्येति एवं तर्हीति याथादिस्त्रात्कर्मप्रहारापत्तौ यद्यप्येकं त्रयं गतिप्रहारा निवृत्तमिति ननु विप्रुए
अवश्यं गते स्तत्सं गते स्तत्सं कृतं मेरः प्रमेरस्येव मर्थ एव तर्हीति योगविभागः करिष्यते अतः याथा
द्यजन्त वित्रकाराणां ततः कृतस्य संपारपदे अतो ह्यनेम विनि अत्र कारकोपपद्यहोमवानुवर्तने गतिप्रह
राति हेतुः अथवा परिष्ठा योगविभागः करिष्यते रमस्ति सपमानात्कृतः स ज्ञायमाना विताहीना
प्रहारा रीति चेति ततो वस्यामि कारका एका तत्कारका वस्तुतः सुता पर अतो ह्यनेम वतीति ततः द
मश्रुतयोरेवाशिषिकारकाश्चेति श्रीरामकृतः

कस्मादौ कृतस्वरो गोत्रपरशुद्वान्तं प्राप्नोति प्रकृतस्वराविश्याधुरात्तविधानादौ रात्रं चेष्यतस्मात्तत्तु यो
गागविभागात्तमाह कारको दिति ननु तत्र दृश्यागतस्वरो याथादिस्वरो वा ततो रात्रस्तत्त्वं सिद्धं कारकादिस्
ये योगे गतिरनेन रात्र्यास्पवाधको विज्ञापते ॥ श्रीरामकृतः गोवाटः

भा.के.६
६५

एवंवेति। कारकादितियोगविभागस्यन्तरग्रहानुक्तमर्थः। कथमिति चेत् उच्यते। आगतस्य सगतिस्वराणां प्रथम
लेप्रवृत्तेः प्रादुर्भावस्योक्तानि केनिसमासस्ततः कथं तत्र प्राप्तास्यत्वं। प्राप्तातिवृत्तः कृत्स्नस्ततः कृत्स्नः। एतेन केन
रेदिकारकादिति सङ्गेनियमायं तत्र वगतिग्रहानामनुवर्तनाय मर्थः। कारकादेव परगतिपूर्वपंक्तान्तमनोरात्रि
तिनेनाभ्युदयतया रोपरत्वात् गतिनिवृत्तेः रात्रेः सति तनुवृत्त्यासौ नुरात्रेऽस्य प्रकृतिभावाभावेऽप्यादिस्वरानियमे

एवं च लानाथेनेतरग्रहो नाकथमभ्युदतं उद्धरति क्रियां विशिनष्टि उदा विशिष्टा मभिर्विशिनष्टितत्रग
तिरनेतरशिविचाराप्रोतिगतिर्गता विनिबागतिरनेतरस्य स्यादवकाशः प्रकृतं प्रहृतायतिर्गता वित्यस्यावका
शः अभ्युद्धरति उपसमादधाति होमयप्रोप्तेति अभ्युदतं उपसेदतं उपसमाहृतगतिर्गता वित्यतद्रव
ति विप्रतिषेधेन ॥ श्रीराघवकृतः

न निवर्तिने कृत्स्नरेणादयवोदात्तलंभविष्यतीत्यर्थः। कथमिति। अपूर्वपरत्वादुक्तवृत्त्यातिस्त्रोत्रप्राप्तेति तदर्थं
मन्तरपराहस्यादिति मत्वा प्रश्नः। उद्वर्तिनिपातिता। अयमर्थः। उक्तवृत्तिरिति स्वैर्भादिक उद्वर्तिनाद्येव स्वमा
सस्त्रोत्रवृत्त्यपूवपरत्वात्भवति। गतिस्त्रोत्रः। पञ्चदशमिहस्यसमाहोमैर्गतिस्त्रोत्रादित्वातिपातेन भाव्यतन्त्र
उत्तरपरप्रकृतिस्त्रोत्रात् उद्वर्त्यातिस्त्रोत्रं भविष्यति नाथो नंतरपराहोत्तरमप्यवोद्वर्तिन्यामित्यादिनाभेगतिस्त्रोत्रं

1704

एवंतर्हीति। पारिव्रजिनिषेधमनुष्यस्य बहिर्गतनिवृत्त्यर्थमनन्तरग्रहणाक्रियते। पारिव्रज्यं ब्रह्मराषीभाषानस्यान्ततः
क्रान्तउत्तरपरेगते। स्वरोविद्योपमाना अवहितस्यन्यावर्षो प्रोक्षितिक्रान्तिवृत्त्येनांतरग्रहणानन्तरकृतमोताप्रीभा
षाज्ञापयति पारिभाषाज्ञापनायेमेव उपरिविप्रेतिषेधो नाप्येतेन ननु ब्रह्मराशौगतिपूर्वस्यागिग्रहांताप्यन्ताका
रकपूर्वस्वरूपेनाप्यते। उच्यते। उच्यते पूर्वार्थे स्तावदेषापरिभाषापठितान् ग्रहानन्तरग्रहणैरेवाभ्यनुज्ञायते॥

एवंतर्हि सिद्धे सति परं तत्र प्रहलोकरोति तरोत्थापयत्याचार्यः भवसेवाकृद्ग्रहो गतिकारकपूर्वस्या
पीति। किमेतस्य स्थापने प्रयोजनं प्रतमेन कुलस्थितं एतत् उरके विशेषात् एतत् सगति केन सून
कुलेन च समासः सिद्धो भवति। तौ द्वे बनि निष्कृतौ। कृद्ग्रहांति क्रियया तत्कारणं प्रहलोकरो
षां विनापेन तत्कारणो भिन्नकृतीति। अथा क्रियमात्रो कृद्ग्रहो तत्कारणं प्रहलोकरोति प्रहलोकरो
त्तत्र प्रहविशेषणं। तत्र कोशः हैव स्यात् प्रतरीता प्रातरिति। रहन स्यात् प्रकृत्प्रकर्तुं॥

नारो॥ गतेः स्वविधानात्क्रियायोगात्संज्ञाविधानात्तत्कारिः कदेव संभवति नान्यरतिमत्त्वाद्वाहकद्रव्याणां किम
र्थमिति यथेति ॥ नितीत्यनेन प्रसयग्रहाणां भाषयान् रंत्योपस्थापनात्संस्पृशतकारित्वं विशेषरत्नत्वात्
होतुश्रुतस्य नादित्वं विशेषरत्नत्वात् ॥ प्रारम्भकस्य गोवीरः

1708

भा.के.

६६

नरोतितीति। यद्येतादृशप्रत्ययपरसंयोगपूर्वोदिसत्रविशेषणविशेष्यभाविकामवारासंयोगपूर्वप्रहणनउकारेविशेष्यतेन
 तप्रसपस्तथेहावितादिसहोतननिदिशेयतेननुतरेता। कुरुपरेशोवेति। वाशशूलसंयुक्तासुपरेशः शास्त्रतत्रयसा
 द्दिरितिप्रसपायेकतप्रहरामित्यर्थः। अनिगंतैति। प्रतीवेसादावयवनिगंतप्रहरामितिप्रसदि। स्वययण
 तादौनितिकुरुहरणनर्थकं। तादौनितिकुरुहरणमनर्थकं। क्रियमाणपिवैकुरुहरणः निष्ठशक्यविज्ञानातकति
 एतेदुनपरैतिनिकृतीति। अक्रियमाणपिवैकुरुहरणस्तकादिस्तरतुत्तरपरैति। पावताक्रियमाणवा
 निष्ठविज्ञापनेअक्रियमाणपिवैकुरुहरणपदविज्ञास्यामः। कुरुपरेशोवानाद्येतिमिदर्थः। कुरुपरेशोतद्वि
 नाद्येतिमिदर्थः। कुरुहरणकर्माकुरुपरेशोपस्तकादिस्तरतुत्तरपरैति। पावताक्रियमाणवा
 सिद्धभवति। प्रलपिताप्रलपिते। अनिगंतैति। अनिगंतप्रकृतिस्तरलेपणारेप्रकृतिस्तरभावप्रसंगः। अनिगंत
 तप्रकृतिस्तरलेपणारेप्रकृतिस्तरभावः प्राप्ताति। प्रसदः प्रसज्जः। अनिगंतवचनमिदानीमर्थस्यात्।
 अनिगंतवचनकिमर्थमितिचेदयत्तद्विज्ञात्येतादृशार्थमेतस्यात्। परामणारेणोनापरा। प्राकना।
 उक्त्या। किमुक्तं। समासेनाकलनभवतीति। यत्रतत्त्वंचतेरकारोलुप्यते। प्रतीवः प्रतीवा। बुस्तरस्तत्रवाधको
 नविष्यति। अयमेवैव्यते। वस्यतिस्तेनतु। वारनिगतावप्रसराति। यत्तद्विषयः। प्रकृतिस्तरणास्ति। एषहियु
 णादिष्टार्थमारभः। एतद्व्यपणदिष्टार्थमेव। यदायणारेणोनाकरावयवणारेणोनायशकता। उक्त्या। किमुक्तं
 देशकते। निगंतत्वात्प्रकृतिस्तरप्रसंगः। अनिगंतत्वात्प्रकृतिस्तरप्रसंगः। अनिगंतवचनमिति। प्रतीवः सादिपुस्तराभा
 समितिअनवकाशमनिगंतप्रहरामित्येतेनहिन्ध्योतिनि। नज्योरेकतेयणारेणप्रकृतिस्तराभास्येतिनिपम

आक्रोपते।
 राम०
 ६६

यन्नतहीति। अधीवेसादावित्यर्थः। यत्तद्विज्ञेति। निगदस्यैकात्वाविस्मरोदुस्तरप्रकृतिस्तरविशेषोनाति
 एषहियणारेणार्थेति। ननुनेयणारेणोक्तैरनक्तलोपकस्यस्तरः एवमन्यते। मत्रयारभविष्यतेनस्मिन्वि
 षयेतरंगमविषयगोवाधितार्थेति। स्वरोभवति। एवंप्रसरादिष्टनिगंतप्रतिविषयोभविष्यति। पञ्चदशारेणः
 यत्रतत्त्वंचतेरकारोलुप्यते। अधीचः। अधीवा। बुस्तरस्तत्रवाधकोमविष्यति। अयमेवैव्यते। वस्यतिस्ते
 तत्र। वारनिगंतोः चतावप्रसराति। यत्तद्विज्ञेति। प्रकृतिस्तरणास्ति। एषहियणारेणार्थेति। एत
 दव्यपणदिष्टार्थमेव। कथं। अकृतेयणारेणोपदपरप्रकृतिस्तरलेकतेउरानखरितयोर्पणः। खरितो
 नुरातस्येववतः। सिद्धोभवति। यदः। तस्मात्सृष्टयनेअनिगंतप्रकृतिस्तरलेपणारेणोपदप्रकृतिस्तर
 भावप्रसंगेति। वारनिगंतोः चतावप्रसराति। बुस्तरादिनिगंतोः चतावप्रसराति। यत्तद्विज्ञेति। प्रकृतिस्तर
 ना। बुस्तरावकाशः। रधीवः पण्या। रधीवा। रधीवा। अनिगंतोः चतावप्रसराति। यत्तद्विज्ञेति। प्रकृतिस्तर
 एतेतोपराज्जः। एतेभ्योपप्राप्ताति। अवाचा। अवाचे। अनिगंतोः चतावप्रसराति। यत्तद्विज्ञेति। प्रकृतिस्तर

रस्येविधिज्ञातः।

एतद्व्यपि। वचनसामर्थ्यादकृतएवांतरंगेयणारेणोनिगदस्वरोभवति। यणोक्तैस्वरभाजोः भावात्प्रसरादि
 पुनपणारेणएवांतरंगत्वात्प्राप्ताति। तस्मादिनिगंतयणारेणोपदपरप्रकृतिस्तरावकाशः। एषहियु

[illegible][illegible]

भा.वि.
६६

सुगारय्य अयमस्वस्पावकाणां गानः कायान्तर
गारणसिः एतेभ्यमात्रातिवृत्तकु राय्यः अमयस
भवति विप्रनिबधेन। सतर्हि प्रविप्रति प्रोप नः अ
५६

[illegible]

यच्छ्रुत्वा समुद्रायवावीवनशरीत्राश्रयणीयोनत्तद्ववावीलर्थः ॥ अने ज्ञातुः ॥ वना नो समुद्रायो वन समुद्राय इति
निनशस्वतासमुद्रायः शरकुं शब्दो अने म कुं मिनिमात्रमविशयवावी ॥ विशिष्टसंस्थानाधारनवलवावीवान
कुं शब्दः ॥ ॥ एतुपाधाय जप्यरुपेन कप्यरुकेनेनाश्रयपरिविष्टुष्टाधायस्यद्वितीयेपादप्रथममाहिकम् ॥

भा.के.
१००

गतिकारपरमकारकमिति विचार्य किंचिदत्रास्तीत्यस्योपपत्त्यप्यथासंप्रदानारयं शब्दाः नकारकस्य तां प्रतिपादयंति।
तथाकारकशब्दोपि तदुक्तं स्वशब्देऽभिधाने तु सधर्मा नाभिधीयते विभक्त्या हि भिन्नो साधुपकारः प्रतीपतर्तनादेव
वृत्तद्विशेषणमापि परमशब्दः कारकवाची न भवतीति प्रसुदाहरण एतदप्युक्तिः। न त्वकारकस्य कारकशब्दो नाभिधा
नतस्तद्विशेषणस्यापि को कलमस्यैव यथावेक एति मोक्षमिस्यारो विवक्ष्यन्ति। येष विवक्षायां येषी नृज
कर्मण्येकैरेकैरेवैतिकारकवशास्तमासप्रतिषेधो दिद्वेषणसमासाभावस्यैव नैतत्कारकमिति। कृतादेहि
गतिकारकोपपदात्तगतिकारकोपपरादिभिरिति मयोरहमाभूत्परमकारकपरमकारकां गतिकारको
पपरादिसुच्यमानेः पत्रप्राप्तिः। एतदपि हि कारकां एतद्विद्वत्तत्त्वकारकैरेव कारकां एतदप्युदाह
रणं परमकारकपरमकारकमिति न तु चोक्तं गतिकारकोपपरादिसुच्यमानेः पत्रप्राप्ति एतदपि हि (क
रकमिति नैतत्कारककारकविशेषणमेतत्। यावद्व्याप्यकारककारकां भवेत्कारकमिति न विद्वत्तत्त्वकार
कमिति। अथ कुत एतद्विषयः इहमाभूत्तुः कोशाविः। निवारणसिद्धिगत्यादिभ्यः प्रकृतिस्वरत्वे कुरुहणा
नर्थक्यमन्यस्यात्र परस्याभावात्। गत्यादिभ्यः प्रकृतिस्वरत्वे कुरुहणा मन्यकं अन्यस्यात्र परस्याभावात्
न त्वन्यतः गत्यादिभ्यः उत्र परमस्ति अन्यतः कृतः किकारो धातोर्हि द्वये प्रत्यया विधीयते तिरः कृतं पृ
तन कृता सह समासा भवति। तिराचन भवति न तिराहं कुरुहणा कृतस्य भविष्यति न तु चरानामिवादात् तत्रि
षादिः निवारणसिद्धिः। यत्क्रियायुक्तास्तप्रतिगत्सुपसर्गसंज्ञे भवतः न वसिः कोशादीनां प्रतिक्रियायोगः।
कर्मकारकमेतत्परापितुं यद्विशेषणं तथान्वयसमानाधिकारासमास उपपद्यते अथ कुरुहणमिति। पात्क्रियापु
म्नास्तप्रतिगत्सुपसर्गसंज्ञे भवतीत्यनवतीति प्रश्नः। निवारणविरिति। कामराक्रियायुक्तमस्ति निसारात्रिभूति
भावः। एतस्यात्र परस्याभावादि गतिकारकाभ्यां तावत्संवाते क्रियावाचिकरते मेवोपरमास्यपसुपसर्ग
पि धात्वधिकारि सप्रमा। निद्वेषप्रत्ययमिति न मुच्यते न किंतु नापिकुरुहणमेवास्ति।

एम०
१००

1714

कृतकृतौ वेति वाशब्दस्तथैवातु प्रत्ययसमुदायपरिग्रहार्थं कृतकृत्यहणमन्यथा धातविवेकापरितेष्टः स्यादित्यर्थः। प्र
णोरिति अत्रापसुपसर्गसंज्ञाप्रकृतं। यस्य क्रियेति। अन्ययतिरेकाभ्यामप्युदात्ता क्रियेत्यर्थः। आतोरेव क्रिया
वाच्येति तमेवाप्रतिगत्सुपसर्गसंज्ञाप्रसंगः। याक्रियति। क्रियात्प्राप्त्यर्थं प्रतिगत्सुपसर्गसंज्ञे भवतः किं

कृतकृतौ वागति त्वाधिकार्ये कुरुहणा कृतकृतौ तर्हि गति त्वाधिकार्ये कुरुहणा कर्तव्या कृतकृतौ
कृतः। धातुचप्रतिक्रियायोगः। तत्र यत्क्रियायुक्तास्तप्रतिगत्सुपसर्गसंज्ञे भवतीति हेव स्यात्प्रणोरिति। इह न स्यात्प्र
णायकः उत्रायकः। एतदपि नास्ति प्रयोजनं। यत्क्रियायुक्तमन्यथा त्रिनेव विज्ञायते। यस्य क्रियापत्ति
यायुक्तास्तप्रतिगत्सुपसर्गसंज्ञे भवतीति। कथं तर्हि याक्रियायत्क्रियायुक्तास्तप्रतिगत्सुपसर्गसंज्ञे भ
वतीति। न वक्तव्यं चोरेऽस्ति केवलं यत्प्रत्ययसंवाचकः स्यात् केवलं स्यात्प्रत्ययसंवाचकानां स्तीति क
त्वाकुरुहणस्य भविष्यति॥ ॥ श्रीरामकृष्णः

वलायाश्च क्रियायां बह्वारमंगलादस्तत्तरसंज्ञा क्रियावाचिकरतं परिग्रहः सिद्धात्यर्थः। न कश्चिन्नेव बल
इति केवल इति केवल क्रियावाचित्वात् केवलस्य कृतमिति तत्परादिकारकस्य मनेनास्ति मिति त्वाचो रयति॥

1715

[illegible][illegible]

[illegible][illegible]

[illegible]

पुत्राभावात्कृदुद्भवानकनःपञ्चिबमिताःअग्याचनरमित्यनेन
नपानुमुद्धनेत्रैरिरेकीऽभ्याचमत्वाभावात्सर्वविपानाप्रस
गःप्रत्येकमितिओरजिसनफतेत्युक्तेनपुंसकाभ्याद्द्वयस्य

[illegible]

सुरापपरिधित्वातिप्रसङ्गात् ॥

अकस्यान्मवती। प्रत्यर्पन्मत्वयद्विस्वयाः चरितार्थान्नप्रा
अ-आपदसिद्धेस्तान्मन्त्रकणैषिविल्लान्मन्त्रः॥

[illegible]

पक्षोऽस्योपनिमित्तमयमपीत्यर्थः । अन्यथा यस्तुदित्यत्रैतस्यान्विधगविधरिति । उरान्तस्यतियोगित्वाति । न्युत्कारोमवति । क
दाऽवग्रहोद्यः स्यादिति । तत्तत्संगेन परकारानुवस्योः । परकारो नीमलस्य रामस्यैव्यथालस्येण परकत्रैव्यमितिति । प्रदोतरेनै
तद्विध्यते ॥ कोः कन्तं केवात्रयति । किंशरस्यस्योपनिमित्तस्यकद्रवः ॥ ॥ ओएमकसः ॥

हम ७

[illegible]

[illegible][illegible][illegible]

2

संभव

२४

2

शायं०

1754

वदं२

का निपुनरांगविकारस्य प्रयोजनानि॥ अंगविकारस्य प्रयोजनं संप्रसारणादीर्घानि॥ हलउत्तरस्य संप्रसारणस्य दीर्घं त्वं प्रवर्तित॥
 हेतुः ज्ञानं सर्वोत्तरं॥ अतः॥ अंगस्येति वि॥ निरुत्तरं॥ नमस्तेनो दीर्घं त्वं प्रयोजनं॥ नानि दीर्घा भवति॥ अंगो न॥ रङ्गः अंग
 स्येति वि॥ त्रिभिर्गणपयपयभेनोपपश्य सनिदीर्घा भवति॥ विविधाति॥ नुष्टुपति॥ अंगस्य वि॥ मर्छा॥ दक्षिणेति॥ मधुमुनेति॥ लिङ्
 त्वं प्रयोजनं॥ स्तियात्॥ स्तियात्॥ अंगस्येति वि॥ भिद्येयान्नानि दीर्घात्॥ अतः भिद्येयैस्त्वंप्रयोजनं॥ वृद्धेः॥ अंगस्येति वि॥
 नानासागमिस्सा॥ औदनमिस्सात्तुलुदादि छटादौ प्रयोजनं॥ अकाराद्यतः॥ ऐहिष्ट॥ अंगस्येति वि॥ प्राकरेति॥ अवहेति॥ इय
 वद्धः सुधारस्त्यातः कामिनुत्तरं मुक्तेत्त्वयि दीर्घं भित्तानि॥ इयदुवत्तेन प्रयोजनं भिद्येयिष्य॥ भवेत्तु॥ अंगस्येति वि॥ अ
 धीर्भर्त्रा॥ युष्मदस्येतेः प्रयोजनेनासंप्रसारणं॥ युष्मात्तु प्रमा॥ अस्वत्तानात्तत्तद् प्रयोजनं जीवतु
 जीवतादुवात् अंगस्येति वि॥ ०॥

प्रतिपत्तिप्रयोगः स्यात्संतीति। यामादन्नात्रप्रत्ययः टाप्रत्ययः द्वितीयेकत्वनालाहृदि कत्वात्सुभ्रमवतीतिवेत्ताप्रतिपत्तिप्रयोगः स्यात्
मोःभावाद्वाच्यत्वेन च न स्यात्पिठिद्वितीयाहृदि कमेवनाप्रतिपत्तिरुपस्थितमनोतीति। सा च युवंधा यथातु प्रतिवेत्ताप्रत्ययानुक्त
रतेनैकत्वात्सावबधकः ॥ धातोभ्याम्यक्षिपानकारद्वितीयेवग्रहाप्रसंगः ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

महाभा० द्वै०

गुहस्थानं २

५५

नि०

[illegible]

शुद्धोन्मत्तवतिजिगमिषति॥अधिभेगमिषतीतिपदयमितिवाचका
नेव आदिष्यन्तानांश्चैववशास्तिनेनभङ्गंनोपैतिपुलादिभिर्प

शान

1768

५ सिद्धत्वस्य प्रापणं कथं वा ५

असिद्धवत्तदहृदयिउपमातोयमेवमय्योराभेदविचरितसासानाधिकरणेननिर्देशः। त्रिर्योःयंत्रहृदयति॥शालेपिधलुकोरसिद्धः। लिट्
किंतुगोतागिदिनिवृत्तः। तत्रसामर्थ्यादितिप्रोचयति। च्छिचुप्रतिपत्तिताद्यवाम्भेदोयत्रमेवतिनानिर्देशः। त्रिर्योःप्रत्ययद्वयवृत्ति
रहायसिद्धवत्तदभातिदि॥ अयेत्यन्तः। स्वाश्रयमयिथासासिध्वमर्थवृत्तिरनेननेतदेभूरितुनत्राभेदेकहृदयधराताश्रयावे
लाभ्यामेलोभावेवत्तदि। एतदर्थेनमृत्तमिति। सप्तम्यतिवागवत्तवृत्तिरुपेक्षति। इत्ताश्रयकापिनिवृत्तिः। सिद्धासिद्ध
तयोर्विशेषात्तद्वृत्तिनासिद्धासिद्धतयाविषयविभाजालभ्यते। एताविचरितसोदुत्तवृत्तिमतेरलसत्तासादिनिवृत्तोरनतिदेशे

असिहवद्राभात॥ असिहवहसुनैकिमर्थ॥ असिहवचनेउत्त॥ किमुत्त॥ तत्र तावदुत्त॥ घत्तुकोर सिहवचनं
आदेशलक्षणाप्रतिषेधार्थमुत्तमलक्षणाभावाद्येवोति॥ इहापिअसिहवचनेआदेशलक्षणाप्रतिषेधार्थमुत्तमलक्षणा
भावाद्येवातत्रआदेशलक्षणाप्रतिषेधार्थतावत्॥ आगहि॥ जहि॥

गमपत्वाप्रपञ्चप्राप्त्यर्थं विज्ञापते। प्रमोदस्त्वोपरतितपरं शास्त्रं लिखितं। विसिद्धं शक्यमनुमानं अन्यथा आह्लासाय निग्राह्यं।
 वादोऽसिद्धता ह्येया प्रसंगकितपरं वने अशुद्धवद्वे निमये भिति। इह वा स्थसु काये र्थं तात्पर्येयं प्राधान्यादसिद्धत्वेन
 भाष्यान्तरं सिद्धावपि स्यात्। निने निवृत्तता तं ह्येयं सायेन प्राप्तिरित्यथा भिन्नत्वाप्रश्नादुक्तं रोकापवत्त्वात्। स्यात्सिद्धत्वेन
 देशान्तरेण वस्तुपित्तं न्यमानाह। असिद्धत्वेन उक्तं भिति। उत्तरेण देवसामानां विषयसमायस्यात्त्वात् न्यक्षिपते।
 आगृहीति। श्रिपण्डितं लब्धे रक्षीतिलकं जहोति। हेतुर्ज्ञः॥

1769

भा० प०
१०

गन्तमिति अथ यवलोपि नाम तोलो यो नास्तीति तत्परिभाषार्थे उपदेशात् प्रहारात् तदभाष्यकारः संघादपि ध्यति एधीति परतान्निहसंवि
हंवेमेते ॥ श्राद्धोसत्राणि निरुत्तरं विधायाऽस्ति लिखितं च धितेनास्ति स्थापितं च ॥ अथात्र प्रहाराभिति पद्यामस्येयादयो धिकारो अ
वधुपदानमनोराधियास्यानात् विशिष्टावर्धया विज्ञापंते तथा हि हवदधिकारो यथा भाद्विहायते ॥ तत्राभाद्वहारास्य विषया वधा राध्याना
इत्रप्रहारांनकनैवमिदं ॥ अत्र प्रहाराविषयार्थमिति विशिष्टाया विषयः समा नलकतास्ति इति श्रुत्या तेन समा नलकतासिद्धे वा अर्थे तु सि

गन्तं गन्तव्यमिति ॥ अनुनासिकलोपे जभावे चरते अतो लोपः अतो हेरिति च प्राप्तेति असिद्धता न भवति ॥ उत्तमं लक्षणं भावा
द्ये चारुति श्रुतीति ॥ अलिशंसाः एतज्जभावायोः कृतयोः प्रहाराधितेन प्राप्तेति ॥ असिद्धता न भवति ॥ अथात्र प्रहारावि
मये ॥ अत्र प्रहाराविषयार्थः विषयः प्रतिनिदिश्यते ॥ अत्रेति स्मिन्नाभावात् अभावात् स्वमसिद्धे यथा स्यात् ॥ इह भावः ॥
अभाजिरागः ॥ उपवर्हणमिति ॥

हमिरेयोऽर्थो वार्तिककारस्याभिमतः ॥ भाष्यकारो मुमेवार्थे परस्मात्कामयिष्यति संप्रतिताभाद्वहाराधिकारस्य प्रतिपत्तिलाघवापाव
धुपदानार्थमतासिद्धतावस्थाभावात् न भवे विषयोऽत्र प्रहारांन निदिश्यते रतिव्यावृष्टिः ॥ अभाजिरागः ॥ अत्रेति स्मिन्नाभावात् अभावात् स्वमसिद्धे यथा स्यात् ॥ इह भावः ॥
चभावाकारणमिति नलोपोऽत्र उपधाया इति ह्रदोक्तं आपानासिद्धे न भवति उपवर्हणमिति ॥ इह ह्रदोऽत्र स संदेशः अनिटीति नलो
पोऽपि सिद्धो भवति ॥

राम०
१०

1770

कानिपुनरिति ॥ अथ न्यासिद्धमवाप्य कृतिशस्य इति ॥ इहेतवाधनापशसिवादेशः शसो विधीयते तेनोदात्ततासिद्धिं विवक्षितं ॥
कार विधेति संसलोपः ॥ अलिशंसाः एतज्जभावायोः कृतयोः प्रहाराधितेन प्राप्तेति ॥ असिद्धता न भवति ॥ अथात्र प्रहारावि
मये ॥ अत्र प्रहाराविषयार्थः विषयः प्रतिनिदिश्यते ॥ अत्रेति स्मिन्नाभावात् अभावात् स्वमसिद्धे यथा स्यात् ॥ इह भावः ॥
अभाजिरागः ॥ उपवर्हणमिति ॥

कानिपुनरस्ययोगस्य प्रयोजनमिति ॥ प्रयोजनं शौचं विधे ॥ श्राद्धावर्धनं च धिते प्रयोजनं एव विशिष्टाधीति अलिशंसाऽस्तेपरे लक्षणं भावयोः
हेतयोः प्रहाराधितेन प्राप्तेति ॥ असिद्धता न भवति ॥ अथात्र प्रहाराधितेन प्राप्तेति ॥ असिद्धता न भवति ॥ अथात्र प्रहारावि
मये ॥ अत्र प्रहाराविषयार्थः विषयः प्रतिनिदिश्यते ॥ अत्रेति स्मिन्नाभावात् अभावात् स्वमसिद्धे यथा स्यात् ॥ इह भावः ॥
अभाजिरागः ॥ उपवर्हणमिति ॥

नो ठोपः ॥ एवं विधीयते अथो लोपः संविषयार्थं स्यात् ॥ वृत्तेन तोलोपविषय एव भवतीत्यर्थः ॥ संयतते तदाहं नवसकारस्येति कुर्विति ॥
उद्दिष्टं तिष्ठति ॥ इह ह्रदोऽत्र स संदेशः अनिटीति नलो
पोऽपि सिद्धो भवति ॥

1771

93

पन्ति३

१५६७

आरभ्यमाणेयेत
स्मिन्योगे२

[illegible]

राम०
१३

1776

पृथुषरतिपशुसनेति निजमनेति विष्टा विष्टोपि सन्तस्य सिद्धिदाशतोवातो रिणकारलोपा प्रसंगमल्लङ्घनप्रतिपदोक्तपरिभाषातोपेताश्री
 यो योनेत्र्यामिप्रसंगान्तरापि तातो खनेतोतिर्पादिदिवेतापरतायावभाषेरास्तेहि वेवेचनेनन विरूपअधिकारदपति॥ नतप्रभातो हहंतेविषयाय
 १ आतेयलोपादिपयोः ॥ २ समाना अथवनातिर्दं ॥ ३
 धातो पशुषानवाजानां चावापितानां चास्वापिहं ॥ आतपलेयास्त्रोपयोः सिद्धं वक्तव्यं किं प्रयोजनं यशुषो नवाजात्रापशुषरतात्सयासि
 दन्तात् आतो रिणकारलोपा नो यान् प्रोप्रातिवास्वापितानां चास्वापितु भिति आतस्य सिद्धिदाशतयस्य हल इति यलोपायः प्राप्तेति सिद्धिं प्रोना
 अयमसिद्धिर्भवति ॥ आश्रयं चेतेन ॥ दहतावस्य सुषः पशपत सुषः पशपानि सुषः पशपति सुषः पशपति सुषः पशपति सुषः पशपति सुषः
 श्रयेति ॥ वसावाकलायादी निवृत्तस्य स्वभिक्तौ संप्रसारणं यशुष इति विष्टि आने विदन्तस्य विभक्त्याकारलोपाः ॥ न्नास्वापितो
 वास्वापितु भित्ति यद्वातो यदन्तस्य वा यथायुक्तं केलोपा इति ॥ किं वक्तव्यं मेतत्तन हि वक्ष्य प्रत्युपमानं गंसति ॥ अत्र ह्यहं रासाभ्यामपि ॥
 न नवास्वद्वत्र हरासप्रयोजनमुक्तं किमुक्तमत्र प्रदग्गे विषया श्रीमिति ॥ अधिकारदप्यतस्तिद्धिं भिति ॥ दहपयुषः विषयः लु
 लुवुषः दोहेत अयमिदोवाहं गलङ्गनास्वापिद्धिर्भवति ॥ नत्र भवेदसिद्धिर्भवति ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥
 ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

मन्त्रहर्षांतुसमाप्ताप्रयत्नप्रतिष्ठासिद्धार्थसंयधते असिद्धत्वंस्तु कृत्तिसमानाप्रयत्नपरिहृतः ॥ अमलकमलाखिवारिनिमनसो
वैभक्त्यधिनिमनोते । छंदरात्रिस्तृतीयेतवचरणमोहहृत्सीधिरा ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

इह च विवेचनेन निश्चितं किं चित्पराहृष्टि निषेधादवच्छिन्नते उन्नयस्य तन्निधानात् स्यात् प्रवेति यत्प्रहाराप्रसंगो चादिनां पुराणस्य लक्षणता
निष्ठेति प्रतिषेधः न चैवं हि तौ संप्रदायौ न च पुराणां निष्कर्षात् तौ धावः आरिष्यन्तवर्गमिति अकारोकारयोश्च तौ
संज्ञिते इति उक्तं सोऽपि एव कोदेशो न निदिष्टात् इह पीति आः सु पीतं त्रावराणां चिनिदं घाघरा प्रसंगः लोपोऽपि यत्तौ
धातो दिगिभावः आतोऽपि लोपस्तव काशः संयोगात् तौ कारौ नो धातुः अकारप्रत्ययस्य त्रावकाशः न भवत्येव विधेति कीलालघट
इह च विवेचने न च क प्रत्याख्यापनो किं युनरत्रनापि नृववव न भवत्याप्यसि हि किं तेषां प्रमेवात्र पुराणद्वयी किं कारणात्
कलत्राणां गुरादयोः सप्रतिषेधः न चैवमाह लरावृदिः एवेतद्दिनां चोक्तं नापि किं तेषां मन्त्रपुराणद्वयोः पुराणद्वयोः क
नयेः अत्रावोक्तं केनैषां पाठपथात् एतत्प्रतिषेधं कथं चोपि सत्रावराणां प्रथिप्रतिनिदिष्टं ॥ ३ ॥ हापि नो हि प्रोक्तं किं
लालयः पश्य ॥ अत्र यः पश्यति लोपो त्रावकाशं विधेति इह तद्दिष्टं प्रोक्तं ॥ कीलालयोः ॥ कीलालयोऽपि ॥ एव तद्दिष्टं
प्रतिवर्तते न उच्यते विरोधापेक्षामः अत्रादिनिदिष्टं तौ नो मारि अनुवर्तते विधेति निश्चितं यत्तु अपि न वक्तव्यं इह च न
सो मर्त्यान् प्रविधेति ॥ अस्मत्पुत्रं पुत्रं नो जनादि ॥ इहोपकारयोः अवराण्यप्यप्यार ॥ ३ ॥ ३ ॥

धोः त्रयोधमप्रसंगे यत्त्वाकारलोपः विप्रतिषेधं वा सिद्धं न प्र व नीतिनापि पृथग्विती कीलालयविति ॥ असर्वनामस्थान इह च न
नैव भवत्यपि अत्रावोकारलोपात् प्रसंगात् एव तद्दिष्टं विधेति यदवच्छिन्नं प्रकृतं तदेव वर्योक्तं मन्त्रपुराणद्वयोः पुराणद्वयोः क
रोकारसमुदायनिदिष्टं विधेति न विरोधापेक्षामः अत्रादिनिदिष्टं तौ नो मारि अनुवर्तते विधेति निश्चितं यत्तु अपि न वक्तव्यं इह च न
सो मर्त्यान् प्रविधेति ॥ अस्मत्पुत्रं पुत्रं नो जनादि ॥ इहोपकारयोः अवराण्यप्यप्यार ॥ ३ ॥ ३ ॥

को २

कथं जनयसेति ॥ अत्रानासरस्येति स्वयं प्रतिस्मासः ॥ अत्रिमेदं यद्विधेयं प्रयोगप्रयत्नं हि वचनविधानं हि लोपसंघमिलोपप्रतिषेधलोपविधा
नोय इत्येकारहयप्रवेति नार्थोऽपि तन्निहिधानस्य प्रथमादयाने भवति ॥ अत्रादिनिश्चयप्रसंगे इति स्थिते सप्रसंगे वाराणां दशासु वेलोपस्य
एव कोदेशो वा विज्ञेयः प्रोक्तः ॥ उपसंख्यानकारो विशेषप्रतिपादयितुं भावः अथ प्रसूतिः ॥ अनुवर्तते निमित्तं तौ द्वात्रिंशत्पुत्रा
कविशेषु संवेकादेशो उदात्तेनादात्तं दमायुदात्तं यदभवति ॥ अत्रादिनिश्चयप्रसंगे इति स्थिते सप्रसंगे वाराणां दशासु वेलोपस्य
उपसंख्यानवाचाहं नैव दृष्टं ॥ न तस्यादिस्वरस्येति सावेकाच इति प्राप्तं ॥ तत्र प्रतिषेधं यत्तौ नो मारि अनुवर्तते विधेति निश्चितं यत्तु अपि न वक्तव्यं इह च न
सो मर्त्यान् प्रविधेति ॥ अस्मत्पुत्रं पुत्रं नो जनादि ॥ इहोपकारयोः अवराण्यप्यप्यार ॥ ३ ॥ ३ ॥

नयं जनयसेति ॥ अत्रानासरस्येति स्वयं प्रतिस्मासः ॥ अत्रिमेदं यद्विधेयं प्रयोगप्रयत्नं हि वचनविधानं हि लोपसंघमिलोपप्रतिषेधलोपविधा
नोय इत्येकारहयप्रवेति नार्थोऽपि तन्निहिधानस्य प्रथमादयाने भवति ॥ अत्रादिनिश्चयप्रसंगे इति स्थिते सप्रसंगे वाराणां दशासु वेलोपस्य
एव कोदेशो वा विज्ञेयः प्रोक्तः ॥ उपसंख्यानकारो विशेषप्रतिपादयितुं भावः अथ प्रसूतिः ॥ अनुवर्तते निमित्तं तौ द्वात्रिंशत्पुत्रा
कविशेषु संवेकादेशो उदात्तेनादात्तं दमायुदात्तं यदभवति ॥ अत्रादिनिश्चयप्रसंगे इति स्थिते सप्रसंगे वाराणां दशासु वेलोपस्य
उपसंख्यानवाचाहं नैव दृष्टं ॥ न तस्यादिस्वरस्येति सावेकाच इति प्राप्तं ॥ तत्र प्रतिषेधं यत्तौ नो मारि अनुवर्तते विधेति निश्चितं यत्तु अपि न वक्तव्यं इह च न
सो मर्त्यान् प्रविधेति ॥ अस्मत्पुत्रं पुत्रं नो जनादि ॥ इहोपकारयोः अवराण्यप्यप्यार ॥ ३ ॥ ३ ॥

नयं जनयसेति ॥ अत्रानासरस्येति स्वयं प्रतिस्मासः ॥ अत्रिमेदं यद्विधेयं प्रयोगप्रयत्नं हि वचनविधानं हि लोपसंघमिलोपप्रतिषेधलोपविधा
नोय इत्येकारहयप्रवेति नार्थोऽपि तन्निहिधानस्य प्रथमादयाने भवति ॥ अत्रादिनिश्चयप्रसंगे इति स्थिते सप्रसंगे वाराणां दशासु वेलोपस्य
एव कोदेशो वा विज्ञेयः प्रोक्तः ॥ उपसंख्यानकारो विशेषप्रतिपादयितुं भावः अथ प्रसूतिः ॥ अनुवर्तते निमित्तं तौ द्वात्रिंशत्पुत्रा
कविशेषु संवेकादेशो उदात्तेनादात्तं दमायुदात्तं यदभवति ॥ अत्रादिनिश्चयप्रसंगे इति स्थिते सप्रसंगे वाराणां दशासु वेलोपस्य
उपसंख्यानवाचाहं नैव दृष्टं ॥ न तस्यादिस्वरस्येति सावेकाच इति प्राप्तं ॥ तत्र प्रतिषेधं यत्तौ नो मारि अनुवर्तते विधेति निश्चितं यत्तु अपि न वक्तव्यं इह च न
सो मर्त्यान् प्रविधेति ॥ अस्मत्पुत्रं पुत्रं नो जनादि ॥ इहोपकारयोः अवराण्यप्यप्यार ॥ ३ ॥ ३ ॥

[illegible][illegible]

शैलवच्चक्रस्यारुद्रलोपस्यादिनालघुप्रयोगिनिमित्तं अथापिमास्येत्तारलोपस्यासिद्धत्वेन स्यात् एवमपि त्रैलोक्ये गालघुप्रयोगे
योः पादशः स्यात् अत्रापि त्रैलोक्ये अत्रापि त्रैलोक्ये अत्रापि त्रैलोक्ये अत्रापि त्रैलोक्ये अत्रापि त्रैलोक्ये अत्रापि त्रैलोक्ये अत्रापि त्रैलोक्ये अत्रापि त्रैलोक्ये
नादिति लघुप्रयोगे निमित्तं स्यात् अत्रापि त्रैलोक्ये अत्रापि त्रैलोक्ये अत्रापि त्रैलोक्ये अत्रापि त्रैलोक्ये अत्रापि त्रैलोक्ये अत्रापि त्रैलोक्ये अत्रापि त्रैलोक्ये
माचष्टुतिनिमित्तं प्रहमेकातिप्रवृत्तिभावादित्येन विधेः प्रमद्व्यगतादिस्यात् ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

हाम् ०
२६

[illegible]

विभाषाः ॥ इदं देशस्य प्रतिषेधोक्तम् ॥ अस्याप्यगतः ॥ आपः सानुबन्धनिर्देशात् ॥ सिद्धे आपः सानुबन्धनिर्देशः
कसिष्ठते आस्य दत्तितेन ३ इदं देशस्य न भविष्यति ॥ सानुबन्धनिर्देशः कसिष्ठः ॥ न कसिष्ठः ॥ कस्य ग्रन्थस्य गतः ॥ लुप्त
राप्रतिपदोक्तम् ॥ प्रतिपदोक्तम् ॥ सति विषयवचन भविष्यति ॥ इति श्री भगवत्पतेर्जलविनिर्वाहक रासमहाभाष्यस्य सप्तमोऽध्यायः ॥
नैपुण्यमिति ॥ ॥ सति विषयस्य दत्तविषयभावः कसिष्ठः परः ॥ कस्य दत्तविषयते भावः कसिष्ठः परः ॥ ॥ आहो विषयव
चनभाविनिर्वाहकस्य दत्तविषयः ॥ पदविषयते भावः कसिष्ठः परः ॥ सानुबन्धनिर्देशः ॥

[illegible]

भा० के०
३०

स्यसिचतासपरिभावेकमेवमिश्रलादेशार्थेनैवस्त्वयवस्थापितत्वात्विचरणात्मानन्देत्वात् अथेति नृपसां अनुग्रहोपदिगौगार्थसंश्र
पणमितिभावः सीयुडविशेषितइति सीयुडः प्रत्येकदेशात्सिचतास्यवयवयोः योवोपयोभावासागमहेतुप्राप्तेसागमकस्यप्रत्ययः
सतोः अथैवमिसंबंधश्चनतदवयवस्यतिसीयुटोभावकमेवाविप्रययोत्तामेवः सत्य एववयवयोः योवोपयो तानंतरं च विस्तारः अ
उभयथापि चिंतव्यं वाविशेषितइतिननुसोधांतरेभ्यः सांक्षिप्तं हि यद् दृश्यते योयमहारः अथतरयस्यप्रहेसर्वविषया
पनोदविशेषितश्चिंतव्यं वाविशेषितइतिननुसोधांतरेभ्यः सांक्षिप्तं हि यद् दृश्यते योयमहारः अथतरयस्यप्रहेसर्वविषया
॥ अथानुद्वेष्टानिप्रत्येकसमुदायार्थवर्त्तनितयास्यादयालादेशाश्चभावकमेवातिअभिदधतीतिनकश्चिद्विषयः ॥ भावकमेवावि
स्यसिचतासयोविशेषिताः ॥ अथविज्ञायतेभावकमेवाविनिपरतोयेसादयइति स्यसिचतासयोविशेषिताः सीयुडविशेषितः ३
भयथावविशेषिताः ॥ अथविज्ञायतेभावकमेवाविनिपरतोयेसादयइति स्यसिचतासयोविशेषिताः सीयुडविशेषितः ३
तासयोऽविशेषिताइति ॥ स्यसिचतासपञ्चविशेषिताः ॥ वयंभावकमेवाविनिपरतोयेसादयइति स्यसिचतासयोविशेषिताः सीयुडविशेषितः ३
वापुनरसुभावकमेवावि निपरतोयेसादयइति ननुवोक्तं स्यसिचतासयोऽविशेषिताः ॥ वयंभावकमेवाविनिपरतोयेसादयइति स्यसिचतासयोविशेषिताः सीयुडविशेषितः ३
विशेषिताः सीयुडविशेषितइति सीयुडविशेषितः ॥ वयंभावकमेवाविनिपरतोयेसादयइति स्यसिचतासयोविशेषिताः सीयुडविशेषितः ३
निसीयुटीति ॥ तंनुवायाप्रयणदेवंभावक ॥ बुद्धिकार्यविज्ञास्यते ॥ अथददेवसुखते ॥ वसायमिद्वति अगम्यमिवते ॥ ४
निग्रहं निजनेनसुखयथासंभवसादिभिः संवद्यते अथवाविषयसत्प्रयोज्यतेभावकमेवाविनिपरतोयेसादयइति स्यसिचतासयोविशेषिताः सीयुडविशेषितः ३
तिनासिदोषकसावकाशः ॥ वसायमेति स्यादनामाभाससंबंधेयद्यनि देशाप्रश्नः स एवाह अगम्यमिवते ॥ वसायमिद्वति अगम्यमिवते ॥ ४
नियोजकसंबंधाश्रयतेनानिष्टप्रसंगइत्यर्थः ॥ अथवा अगम्यमिवतेनानिष्टप्रसंगइत्यर्थः ॥ अथवा अगम्यमिवतेनानिष्टप्रसंगइत्यर्थः ॥ ४

1804

शब्द ४

इतरस्त्वमेवमेवमिश्रलादेशार्थेनैवस्त्वयवस्थापितत्वात्विचरणात्मानन्देत्वात् अथेति नृपसां अनुग्रहोपदिगौगार्थसंश्र
पणमितिभावः सीयुडविशेषितइति सीयुडः प्रत्येकदेशात्सिचतास्यवयवयोः योवोपयोभावासागमहेतुप्राप्तेसागमकस्यप्रत्ययः
सतोः अथैवमिसंबंधश्चनतदवयवस्यतिसीयुटोभावकमेवाविप्रययोत्तामेवः सत्य एववयवयोः योवोपयो तानंतरं च विस्तारः अ
उभयथापि चिंतव्यं वाविशेषितइतिननुसोधांतरेभ्यः सांक्षिप्तं हि यद् दृश्यते योयमहारः अथतरयस्यप्रहेसर्वविषया
पनोदविशेषितश्चिंतव्यं वाविशेषितइतिननुसोधांतरेभ्यः सांक्षिप्तं हि यद् दृश्यते योयमहारः अथतरयस्यप्रहेसर्वविषया
॥ अथानुद्वेष्टानिप्रत्येकसमुदायार्थवर्त्तनितयास्यादयालादेशाश्चभावकमेवातिअभिदधतीतिनकश्चिद्विषयः ॥ भावकमेवावि
स्यसिचतासयोविशेषिताः ॥ अथविज्ञायतेभावकमेवाविनिपरतोयेसादयइति स्यसिचतासयोविशेषिताः सीयुडविशेषितः ३
भयथावविशेषिताः ॥ अथविज्ञायतेभावकमेवाविनिपरतोयेसादयइति स्यसिचतासयोविशेषिताः सीयुडविशेषितः ३
तासयोऽविशेषिताइति ॥ स्यसिचतासपञ्चविशेषिताः ॥ वयंभावकमेवाविनिपरतोयेसादयइति स्यसिचतासयोविशेषिताः सीयुडविशेषितः ३
वापुनरसुभावकमेवावि निपरतोयेसादयइति ननुवोक्तं स्यसिचतासयोऽविशेषिताः ॥ वयंभावकमेवाविनिपरतोयेसादयइति स्यसिचतासयोविशेषिताः सीयुडविशेषितः ३
विशेषिताः सीयुडविशेषितइति सीयुडविशेषितः ॥ वयंभावकमेवाविनिपरतोयेसादयइति स्यसिचतासयोविशेषिताः सीयुडविशेषितः ३
निसीयुटीति ॥ तंनुवायाप्रयणदेवंभावक ॥ बुद्धिकार्यविज्ञास्यते ॥ अथददेवसुखते ॥ वसायमिद्वति अगम्यमिवते ॥ ४
निग्रहं निजनेनसुखयथासंभवसादिभिः संवद्यते अथवाविषयसत्प्रयोज्यतेभावकमेवाविनिपरतोयेसादयइति स्यसिचतासयोविशेषिताः सीयुडविशेषितः ३
तिनासिदोषकसावकाशः ॥ वसायमेति स्यादनामाभाससंबंधेयद्यनि देशाप्रश्नः स एवाह अगम्यमिवते ॥ वसायमिद्वति अगम्यमिवते ॥ ४
नियोजकसंबंधाश्रयतेनानिष्टप्रसंगइत्यर्थः ॥ अथवा अगम्यमिवतेनानिष्टप्रसंगइत्यर्थः ॥ अथवा अगम्यमिवतेनानिष्टप्रसंगइत्यर्थः ॥ ४

यद्येवमंगसादिनदृष्टाप्रोति ॥ अडाहता नधया ॥ अडाहोदितारादितोभवतः ॥ एवंतर्हि सादीनांविषयिता एवमपिषष्टभा
वाचनप्रोति ॥ ननुभावकमेवाविनिपरतोयेसादयइति स्यसिचतासयोविशेषिताः सीयुडविशेषितः ३
हिभावकमेवाविनिपरतोयेसादयइति स्यसिचतासयोविशेषिताः सीयुडविशेषितः ३
रणानुद्वेष्टानिप्रत्येकसमुदायार्थवर्त्तनितयास्यादयालादेशाश्चभावकमेवातिअभिदधतीतिनकश्चिद्विषयः ॥ भावकमेवावि
लीदः ॥ बलादराधेयानुक्तसिद्धभवतीति ॥ ॥

तत्रहिनिःशब्दस्यप्रयोजनंशब्दसममिद्विष्टमिमांशोपह्वायेयथा स्यादर्थमाभूत्तु च अशब्दतवहिर्भेदोऽर्थसंबन्धेभेदः
निःशब्दोवेदोवचनोऽसंबन्धेनभिष्टायेताह ॥ अर्थोऽभिज्ञादिति एवमप्येति ॥ नहि सीयुटोभावकमेवाविनिपरतोयेसादयइति स्यसिचतासयोविशेषिताः सीयुडविशेषितः ३
ययति सीयुटस्त्वयव तत्त ॥ आधेयानुक्तसिद्धिति परिभाषयन्ति यतेपत्रेऽर्थीयतेतेत्रा ध ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७

1805

भा० के०
१२

धातुर्नतिउपतिष्ठतेतेनसादीनामेवअस्यमपिअप्रत्ययविधितिरुहादिभ्यःसर्वधातुकदत्तत्रिविधोधातुर्वधुं कस्येतिनेपतिष्ठते॥
यद्येवमिति॥सादीनामामविधातुपुण्येभातुनःअस्यभावोदित्तिप्रतिपत्तिरवद्भावः॥आर्धधातुकग्रहणंयुपतिष्ठानेतनसादीनाविधायक
ममसंबंधेयस्यधुपादासादयमर्थः स्यात्॥अवेहनेयहदशावाविरावभवतिप्रकृतिविधिरुहादिभ्यःसंज्ञितेधातिरिति यथावहः कर्तुं
सलोपप्रत्ययत्रेतिभावाः स्यादीनेवेतिनेधामेवअतत्तात्पर्यमितिगोचरंअतःकृत्यनापाअपुनस्तत्तमस्यैवत्वादेगस्येतिप्रतीतिर्नशस्य
प्रथोहविवाहवैधुसपुत्रांनासादीनामार्धधातुकैःपञ्चानसामर्थ्यास्यारिरासवधः॥अपुनरिति सर्वप्रत्ययेनचप्रतीतीतिप्र
थमेवसिन्धुसुदतासिपुदभचतिविरावभ्रावअविश्रितेप्रवतिनत्रकोदेषः॥ससिन्धुसुदतासिपुदभचतिअनुहप्रह
दशावाविरावदितिबिदेवविरावभ्रावः स्यात्॥युवतुहिंसादीनेवात्रपेरिष्यामहे ससिन्धुसुदतासिपुदभचति॥अनुहप्रहद
शावाविरावस्यादिश्रितिकेपुनरिप्रदप्रयोजयति॥युचुरा ताः अथयेउदाताकेषावपु सिद्धेनेवयत्तादुदातेभ्यः॥पिअ
नेनेवरुद्विषयः किंप्रयोजनकारणैः कामिष्यतेरुपिष्यते॥इदोसिद्धतागौरानिटातिगिलायोपयथा॥वपुनरिष्यताभवता
न उदातेभ्यःनेनेवेदलसः॥पुनरनेनातुनेनेतिनेनेवस्यादिप्रतिषेधेन॥ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
तामप्राःसुवप्राप्रियायमाशंकतेयेअवुदाताअथयेउदाताकेषावपुसिद्धेनेवयत्तादिमि॥किमेवभावाम्यतेरुपिष्यते॥तुसिद्धातव्येवा
द्याहउदतिभ्यामीति॥अथवाप्रियावायुदेशीपयोःकेपुनरिष्यादिकेअप्रतिवस्तेषुतादिसंज्ञे॥अचार्थग्राहः॥उदातेभ्यामीतिउदात
अदोवोचलदृष्टादोसदसुदराभ्यापीदिधाना तत्तुल्यत्वात्प्रापयतेभ्यामीति॥इदोसिद्धतादिनिप्रतीतिप्रतीति
भावोतिथ्यतिगिलायोः॥अपिष्यते॥संज्ञियोगेनविधीयमानेप्रियावभ्रावोः॥पिष्यते॥असंज्ञितेमावेविरावभ्रावोनासादयि
मशिष्टानामस्येवभावेद्वितीयाभावात्॥अन्वाचयेतुवितायमो नस्यादिविरावःपथावहः॥उत्सलोपामवेपि ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥

राप्र०
१८

ग्लास्यते

नितोयमिति बलादितानपेहणात्आदितपदेवशाहोतरप्रास्यपिनास्यनिरुक्तमप्यवकर्मोद्योयैरुदादस्यवहिरंगत्वमितिचेत्॥तस्यापिबलादित्वा
पदेतातनहोतरेणहमिष्यदेव॥कानिपुनरिति प्रकरणादवस्थाअपरादाभासैवकारणप्रयोजनोस्यविशेषेतिप्रश्नः॥इतराग्रास्येव
नितोपेवतेःपितस्मिन्प्रप्रोत्पद्यतेपिनास्मिन्कृतेसंप्राप्तिरिति॥कारणं॥अवलदितानस्यादनेनेवेदेषितयः॥कानिपुनरस्य
योगस्यप्रयोजनोति॥अथवाप्रियावपुत्रदंतप्रयत्नेटाधिष्ठितेप्राप्तितोवाविरा॥तिरुहिः प्रयोजने॥वेद्यते॥वापिष्यते॥युक्तप्रय
जने॥मन्तापिष्यते॥इतेप्रयत्नेप्रयोजने॥दन्तिष्यते॥प्राप्तितोवाविरा॥तिरुहिः प्रयोजने॥वेद्यते॥वापिष्यते॥युक्तप्रय
ते॥तमिष्यते॥तामिष्यते॥इदोसिद्धतासंज्ञितेनमेलुप्यते॥नितोप्रापयतेनमिष्यते॥विधाती॥इदोसिद्धतागौरानिटातिगिलायोपयथा
स्यात्॥कथमर्थनेसः॥इतौहत्तप्रसंगीतत्वात्॥इतौहत्तप्रसंगीतत्वात्॥इतःपितस्मिन्निदिशाममिदे आर्धधातुकस्यैवलोरे
रितिपुनरनेनायभवति॥अस्मिन्निदिहितेवलादितस्यनिमित्तमविहत्तात्ताप्रतिकोनप्रवतिनिमित्तविहत्तभवतिअथ
नस्यनिमित्तविहत्तम्यादयवितः॥सर्वेस्यनिमित्तविहत्तं॥अथोपदेशग्रहणविशेषः॥विरावभ्रावोपदेशवच
नेअकारणवलीयस्यात्॥विरावभ्रावोपदेशवचनेत्येतो॥अकारणवलीयस्यात्॥कारिष्यते ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥

स्य

दाहरतिहद्विगिति॥विधातीति॥अस्मिन्निदिसतिव लादितकृमस्येदोबलादित्वाभावात्प्रवतिनकृणो विद्यतस्त तत्तन्नमित्त
मित्यर्थः॥अथवावलनिमित्तउविधातीत्यर्थोऽप्रतिषेधवत्स्यः॥अकारणवलीयस्येति॥अथोपदेशग्रहणविशेषः॥विरावभ्रावोपदेशवच
नेनिसत्ताविरावभ्रावःप्रियतिचोपिष्यतेनाविष्यतेरदिभावाः ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥

विषमिति विवृजदति सत्तद्दिगेति वि. श. अचनित्तमोः सुपीति यागिप्रतिपक्षे उच्यते वि. श. विषमिति अथातुतादनगतायाप्राप्तमव
 द्विधीयते रानेकात्रास्यस्यनियामिति अनेनपिदृष्टमनृतिनाश्वीत्यदिष्टुनियः कुर्यातः कर्मणासुखः मयपिवाहवैकर्मणासुखे
 यस्तासाप्येदं सृष्टिपतिविषयविधानाश्वीत्य वि. कः किरभविनागतिकारकवृत्त्येति याम्प्रदेशेन गतिनिवकारे किंतिहिउत्तरपदा
 सुवर्गलोकं

[illegible]

पद २

[illegible][illegible]

भा०के०
२५

यद्येवमिति यदि निर्दिष्टमानसादेशात्तराः क विज्ञेयं वांतरादिता प्रसंगः विज्ञेयते क जितियुनः प्रसंगविज्ञानाश्रयणा
तनस्यार्थात्ताद्यर्थोवातिभवेति अथवा अतोताद्यर्थोवादितादिसंगः क जितियुनः प्रसंगविज्ञानाश्रयणा
युक्तुनोदयति निर्देशः कोमात्रेण स्थितिने निर्देशे एव धिरिति धकारमात्रेण निर्देशः इकारेण आराधोभजनस्य स्वरहिते
सोऽपि न मशक्यता तत्तत्प्रतिद्वी सत्रहेकारेण स्यादयं वधानादकाराभावः सहस्युदायभक्ते तन्ने मेव न अवदधा
निगालु कितयहणा विगालु कितग्रहणक नयः इहमाभूतः अकारितरां अहमितरामिति मूले ४

यद्येवंमिधकि छिधकाय प्रविशंन प्राप्ताति एव तर्हि मिहेतुः क जम विषयति इदमिह संप्रधार्य विज्ञां क्रियता
मक जितिविज्ञेयक नयपार्यादितं निराः क जत विधि प्रप्रायते तपि अक जम निराः अम स्य रता विज्ञेय
प्रापयसाह तेषां वांतरासचमृद्वनिधिरिति भवतीति उभयो रनिरुपाः पाताद्विधि ते कतेः क अविज्ञाते
अथवा हेकारेण वदत रता जने स्यात्तु ग्राहणमिति विगालु क विगालु कितयहणा नयकीमुवा
तसा प्रसयतीति विगालु कितग्रहणमनयक स्यात्तु सलु क स्यात्तु भवति स्यात्तु प्रसयतात्तु सलु क स्यात्तु

तत्तु वपवतु अवदधाते व तस्या मिधकाय प्रसयतीति सर्वे अक विदकारस्य कारे रतेरयसिधति विगालु कितग्रहणमिति रर
मक्षितविद्वि मिभिरे निवसुक्त नतादि स्य विधि भावस्य विगालु कित अलस्य सभे राभावादि कारे रता मिधका
लोपसासिद्धता भावोत्तपयलु क्राप्ताति एव प्रति प्रतापयसाह सस्य सलु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु
स्य त्रसलु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु

राम०
३५

इतराः साभिप्रायं मका प्रापति नलोपशति तलेयसासिद्धतादिनि अतिलसलु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु
साभिप्रायं कार्यकृता इति एकस्मिन् विषये सलु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु
अथवा नोद तावसतांतराहणाः अथवा नोद तावसतांतराहणाः अथवा नोद तावसतांतराहणाः अथवा नोद तावसतांतराहणाः
युक्तपत्तये वेति इहाभिन्नस्य मयि फलभेदात् भिन्नमुच्यते अथवा नोद तावसतांतराहणाः अथवा नोद तावसतांतराहणाः

तलेवेति निर्दिष्टे परस्परप्रति नलोपसवासिद्धतासिद्धतालेयः तस्यासिद्धता नयविषयि कार्यकृतताद्वि अथवा कृतप्रक्रिया लु मिति क
हायुन नयविषयि तद्व्यावसते ब्रह्मणेऽप्रीनादधति कित सलु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु
न्यासाः युक्तपत्तये वपुनः प्रवृत्तिन स्यात्तु यत्तु नोद तावसतांतराहणाः अथवा नोद तावसतांतराहणाः अथवा नोद तावसतांतराहणाः
क्रतुभिः जितेति अथवा नोद तावसतांतराहणाः अथवा नोद तावसतांतराहणाः अथवा नोद तावसतांतराहणाः अथवा नोद तावसतांतराहणाः
तगाप्रद नुजन रवनयसासिद्धताः कित न डीति तदेतत्तु सप्रमानिर्दिष्ट यथा निर्दिष्टेन वेदाथैः विराट् स्यात्तु सलु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु
तस्याः यथा प्रकृत्यपि जितेति स्यात्तु सलु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु

यने कामानां सुवर्मेणां फलभेदात्तु नर बुधानं भवति तथेहायितस्यलु कित जेतरेवार्दे लु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु
निवृत्तौ दीः श्रिया विज्ञेयते जेतरे अनाहिते प्ररनधिकारद्विधा नयि निमित्तं यथा स्यात्तु सलु क स्यात्तु सलु क स्यात्तु

अनेशमिति लुट् मियमभावः पुषादि त्वाँइ आदेशः अहंसीति हर्षणापि संबन्धादाप्यभित्ताभावः। एवं तु मेनके तपि भाषायां च प्रप्रे
तियदिविष्यतेष्टादरादित्वा इ विष्यति। मेनेर शिषिचिन्तनप्रसयः॥ नयास्यमिस्त्राशिषिवायसत्यानमितीताभावः अमानमिति।
विस्तीर्यतेस्ताहीत्यादिपुनानशब्दादसः शपोलुक् पक्षिः त्रिति यवः त्रिति प्रामेयः दस एतद् सखेति धेने अपेजे इति। लुङ् इट् वा
पृष्ठदस्य पिट् प्रपत इति आट् दप्रत्वं मलद्वरा मितिलेन नानन प्राप्तिनलेष्यस्य अमिद्वत्तात् इत्यर्थः अ सोस इति॥ अमि

अदस्यमिपवेरपि छंदसि अमिपवेरपीति वक्तव्यमाकिं प्रयोजनमा अनेशमेनके येन त येमानं लिङि पेविस्नु
युज्येतेव पावेप। पज॥ अयेजेवप आवेपे दभएलमलरुगाम॥ असि ह्वानलेपुस्या दंभएलनसिधिति॥ प्रसा
रेवेतकारेणापयेतेवशासनम् अनित्याय विधिपिति अलिबसेदि। अलग्रहणाविमथम् अलग्रहणमकिन्त्ये
ल ग्रहणाक्रियते अङ्किदर्थमङ्किनिलपद्याप्यात् येनिय शोकिथ मेतदक्षिप्रयोजनमा सिद् ग्रहणमेव अनेअ
ङ्किदर्थप्रविष्यति॥ इरंरहिप्रयोजनम् समुच्येप्याप्यात् ॥ ० ॥ ७ ॥

इत्यस्य अनित्यतापनयतकारः कृतः नित्यसिद्धत्वे आसन्निरादौ आटोसिद्धत्वात् लोपो नमविष्यतीति किं तत्रिहस्येन
तकारेणानेनासिद्धत्वाभावाद् प्रसवेमिधायी। सथेः अलिचसेदि अलग्रहणापिति। किं निसिद्धत्वेसिद्धत्वात् ० ग्रहण
मेवाङ्किदर्थप्रविष्यति। अलवचसेडुदिदि इति प्रश्नः ॥ ० ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

राप्र०
३८

पेविब८ न

अतिस३

किंतिवसेटीति मय्यपेविबपेविमिति। इरं वचनं निधमायेसेधेवदिति। त्रिभयमेहिपेचत्परीसारीनस्यात् किं तद्वैस्यकालावधारणे क्रियते तस्याविश
यासेटीसत्रुतेन प्रविबेनावाविट्टते एताभ्यासलोपाभवेतः अग्रंष्टकवृत्तौ प्रतिषेधः प्रसज्यत॥ युट् पदे अग्रप्रहसमनुदातविश्वरा
मेकातमिशा घणतदा अग्रमाणादेकावडुट् प्रतिषेधे न भावमिति ह्यत्र विधेयं भवति न नियमात्तेन यवेरेताभ्यासलोपायोः कृतयोका
चलादिट् प्रतिषेधप्रसंगयवादिभ्य इवचनमिति वदन्ति। अङ्किदर्थमेटीति मुक्तालोपधारणाद्येति प्रवै प्रिटततएताभ्यासलोपा विषया
नुसंयोहिङ्मवततिनाथी कवेनेनाप्लुलविथिना। अवादेशो हतेरक हलमध्यगतोकार इमेव प्रसंगः॥ समुदायग्रहणलरुगप्रतिपदे

७ किंतिचसेदि
२ शोकिथ

अलिचसेटीति किं प्रयोजनं पंचिमातत्रपचदिमद्वचनमिति वरपतितत्रवत्तव्यमवति इहकस्यात्रभवति। लुलुविष्यग्रणस्यनेति
प्रतिषेधोत्तरादपित हि न प्राप्ति। पविष्योग्रास्यमेकारद्वेवमेति ह्यास तेमचमपिशरिथ अत्रप्रप्राति। रगस्येष्टाः कारः कथं
इदिमवतिगुणभवेतीति पश्चिमगुण इहमेकारकनिवेतिता अथवा आवाय प्रवृत्तिचोपयति। निवेजानीयकानमित्तमवती
निपदुयह पलभेनत्रपक्षेति प्रदेगादुत्तराधोदिमायाम। शधादिबुद्धा निनिदेशः निवृत्त्यः। एकहलमध्य इति वतेत॥ यधुवने
सतुः त्रुहः रशद्वयेतप्रप्राति॥ अतुअलतपस्यविषयोभवतीति अकारस्य विषयति॥ अनर्थवेलाप्यविधिनेवेनप्राप्तिमाति नेत
स्याः परिभाषापरसिप्रयोजनानि अथवा अनेइतिवततेहमपिगधेदप्रप्राति॥ आकारयग्रहणप्रपिप्रवृत्तमनुवतेत। एकप्रवृत्ते॥
आभक्तियारातइति॥ अथवा असारलोपद्वयवत्तपर के रणप्रत्याख्यायते॥ ॥ ७ राधादिपुस्तानिनिदेश कृतः ॥

नपरिभ्रमामेयतिष्ठतेन वशेमात्रप्रहणान्वयमकारोपराशब्दाभित्तिनेन निनशासद्वेतिप्रतिषेधोपिनाही निप्रश्नरुणास्योकारद
तिवेयधिकरणेन सवध आश्रयतेलुलविधिरपदे। आकारस्यावादेशविधीनां नृणां कारे इति प्रतिषेधः प्रवृत्तेनोपेक्षितो नृ
णा एवाकारान्ते उरस्यतिप्रतिषिधाभावः एवप्रपीतिगुणवात्राकारान्तुयुगस्यतेप्रतिषिधाप्रसंगः। गुणमिति अवयवद्वयः उक्ता
नेअणप्रसज्यमीनायोरप्रवृत्तिस्त्वप्रतस्वरूपद्वयगुणः॥ राधादिपुस्तानिनिदेश इति अलोपस्यनिवेनोदस असस्यप्र

प्रोक्तं यथापारमिषि तत्रमिति यथैः अथवा तदिति ततोपेक्षमादंन
मेवावमत्रकारस्यभवति॥

एन०
४०

3A

दिडागुमः ॥०॥

आभ्यस्तदुभयतेजोऽपवादादीनामतेषां वाधः ॥ प्राशान्तीत्यागमानामादेशस्त्वान्नमावेशएवः सेहस्येति प्राग्वदे
 शेषोधातविकारइत्यस्मिन्नेऽवध्यन्याशान्ताहवधानात्प्रादीनामप्रसंगेदतिनोच्यते ॥ ॥ ॥

भा०के०ष०

अतरेण प्रतिपन्नलेशोभ्योवाचविकारात्तामादयोऽन्तरंगविधास्तमिति परवादन्तरेण तावदाह्वयिष्ठिहेतुतामादयः कान्तस्यैति प्रत्यय
हाराथिभाषणात्तु प्रत्ययसमुदायस्यैव प्रमाणः दृष्टव्येणैतिकाकारुष्यस्यपि प्रहाराभितेवात्परिभाषा ननु प्रत्ययैव ज्ञानजनोपतिष्ठ
ते सामान्यशब्दस्याप्यस्यः प्रकरणाद्येव प्रत्ययविशेषावभाषेत्तु सत्यतः अतिसूदृष्टिभाषनः स इत्युक्तपदार्थप्रधानस्तुत्यादृष्टयः

क्रियास्तं१

[illegible]

उपसर्जनेतु तदा घताभावः । अत्र घटो गविकार इति च वनात्तदंतस्य समुदायस्यातिशब्दकारस्यापितदोः सः साविनिसप्तप्रदं
अंतर्गतो तस्येति च वनादंतस्यैव प्रवर्तितं त्रिविधा भावः ॥ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥
॥ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

शम०
४९

यामकदिति अनेकालात्सर्वदेशः कः प्राप्नोति ननु नसुखविधौ रूपादीनामिति स्थानयष्टीकात्तर्हितोदरिति धेनिवशं सतप्रतिशब्द
नकारस्य परिशिष्टेनेवातर्हीरूपादीनामाणां समितिष्टानयोनिर्दिश्यते तत्कारकादकौतयोः सुखविधानादिति प्रसंगाभावात् वाह उवाच
ति यद्यपि दूतः शुद्धित त्रासैरित्यप्रतिपादितो तद्व्यापिष्यष्टुत्तमृहीत्वा प्रपन्नः सप्रसाराणां प्रसन्ननेनेति वाक्यस्य भाविनो रस्य वा सप्र
सारणे सहाय्यवितायमानायायणाः स्थाने पुंड्रभवति अथ यथा आदिस्त्वस्यां भवति सप्रसाराणप्रदेशात्तद्व्युपगच्छति स्थल

किंमतस्य कदेशः प्राप्नोति अतिकः परमकाः निर्दिष्टमानस्यादेशाभवे नानि नरोद्यो भवति उदः स्थानयोः प्रवेत्ते
प्रयोजनम् उदस्थाने उदस्थानाद्विद्वेत्ते साहस्य प्रवेत्तवर्गः प्राप्नोति उदः स्थानयोः पिति निर्दिष्टमानस्यादेशाभवे
नानि नरोद्यो भवति यन्महि निर्दिष्टमाने तस्य स्यात्प्रवर्तितव्यवधि तत्तात्सात्तय्यापरिभाषावन्ति वा उक्तस्यैव यथा
नेपेति तस्य देशो गत्यवन्ते प्रयोजनं षष्ठ्यन्ते स्थानेन पथा पुन्ये तपतः षष्ठी उच्चारिति वा हउ उड्डादिः कस्मान्न भ
वति आदिष्ठि उवन्तनादिः प्राप्नोति सप्रसारणमि सन्ननयः स्थाने न्नियते यत्तैव ववाह उड्डवान् नर्थक्यमप्रसार
णो नस्तत्तात्वाह उड्डवन्तैः सप्रसारणे न हन्तत्तात्वात् ० सप्रसारणे नैव स्थिते का रस्य सिद्धिः प्रतीहः पश्य गुणाः प्र
त्ययलक्षणं तात्प्रयलक्षणो नयुगो भवविषयि एतद्वहणाद्विद्विः एतद्वहणाद्विद्विः भविष्यति ॥ ० ॥ ७९ ॥

नभस्याप्रयणादिहापि स्थानमर्थव्यवस्तुता यथोक्तं सप्रदर्शनादेशः स्तुते योगात् प्रयोजनं प्रति तिष्ठेत् हेतुं तु द्वयर्थं पथवमिति प्र
 खवाह-असदिति स्थिते नैवकारस्य प्रसारणे हेतुं कारदेशे हेतुगुणश्रुतौ पथप्रत्ययः अयः तथा हि द्वि-वितीति द्वौ प्रकृतौ प्राप्नोतु इत्य
 शित्तिष्यति अत्रकारानेवोपपदे स्तुते सिद्धिर्न दर्शनात् तत्राह ह-सदिति धातुमप्युद्धिमानोपपद्यते सप्तमिना योगवत् स्थित
 तमानसो हेतुः किं पिशर-ह-सदिति भविष्यति उपसर्गव्युपपदे हेतुः शिवः केरसिना सिपितो देवैर्वाधेयः पर्याप्तं प्रसजते तत्तद्भुजने

॥ साधे कस्मात् ॥ ७॥

रिमाज्ञायाभ्युपस्थानात्सुखराशेर्वचः निर्देशलोपः प्रसज्येत न तत्र शङ्कितस्य तिङ्शब्दस्य तिङ्ग्रहो न सति तेलोपाभवति निर्दिष्ट्यमाना
नस्यादेशाभवेति नानेन परिभाषायाः कारणे न हि निर्दिष्ट्यमानो परिभाषाः लोपः स्यादप्युपस्थानेन तयोर्विधिकासनेनोपनिर्वचय
कृतप्रसङ्गते तस्मात्तिङ्ग्रहासम्भवाद्दलोपस्याभ्युपस्थानेनैव सति तेलोपाभवतीत्ययमप्यप्रामाण्यः ॥ ॥ ७ ॥

राम०
४३

[illegible]

दृष्टि
दाशनावेति तत्र निषेधे आगमेन ह्यनेति श्रुति संकेता
दमत्र शीघ्रं नरति विद्यायै वपयि क्त्वा प्राण निप्रक्षु ति भावाच्छी

भा० के०

इतिनापकाशविनि श्रुताप्रभावेति वा द्वाद्यादिस्वस्वत्वात्तापुर्वं निमित्तातोः सारूपग्रहणतत्पर्येकार्यवित्तानमिसनयेत्यस्यापु कमुत्तरेदयेज्ञा
यातेतस्याप्रसंगेनेनुदिलोपाभावाद्येनिपातेन्यादिति संतिप्रधानेन तापवत्त्वमनुपपन्नमनेष्वरेखः उभयोऽनिसयाः शालादिनोपेवाधिनाने
भविष्यति अनेकप्रयोजनत्वादनियातेनाम अतएवतुत्तातिथयार्थमपिनिपातनम एवैककृति इत्यादौपसमितिजनपदशब्दादि सञ्जका

ना१

इतिनायन अत्रश्रौणहत्वेकिं निपात्यतेपकारादेतद्वितेननिपात्यते श्रौणहत्वेततनियाननार्थवपसाप्रायेनवृत्ताते श्रौ
णहत्वेततनियाननप्रत्ययेकिंकारणसामान्येनहत्वात्तसामान्येनेवान्नतत्त्वमिष्यतिहस्तोविम लोपिति तापवत्त्वमिति
ते तप्रतिषेधस एवेतिहनाप्यस्वकार्यत्वादेतेतत्त्वेनभवतीति विभक्त्यसामान्यप्रयोजनद्वौणद्वौवात्रप्रदयत्रतेनभवति ए
स्वावस्यसोभिश्रियातेनपृथक्त्वेन ए स्वावस्यसोभिश्रियातेनपृथक्त्वेनवर्तयम् ए स्वावः गस्वावः एकश्रुतिनि
दिशासिद्धमएकश्रुतिः सासवेनाम पथानपुसकलमासवेनाम॥

मि२

रलेयोनिपासने जितारापु रात्रात्वादस्वाकुपुजातराणिप्राप्ते श्रेयशेद निमित्तिनिप्राप्तेतपरत्वाह्मितातनपरतरवयोप्राद्वारपि
वद्ववचनविषयादितिनुमिप्राप्तेकोपधादिसापत्तत्रातोरात्वात् तत्रमित्रसुपारेकस्मिन्निपासमानपु रसासप्रहादुभयमपिनि
पासमएकश्रुतिनिदिशादितिस्वाभेदप्रसक्तमयननिपातनेसुवेसु लोकिवप्रयोगसंग्रहाद्यमित्यर्थः पथानपुसकलमितिना

सामान्येनावाधिर्भावतिप्रावस्थितिचिन्तायासामेवात्ता

राम०
५९

भा० के० प
५२

गवीपिलु३

मैत्रेयवृत्ति मित्रयोरपसमितिगृह्यादिस्यश्रुतिदजमित्रपुण्यवृत्तिस्त्रिते श्रेयशेद निमित्तिप्राप्यवादेदलोपोकट्टादिति लोपेप्रामेकेकयमि
त्रवितियादेरिपादेशेप्राप्तेलोपो निपात्यनेतस्यापसोसिद्धत्वाद्युत्पत्ति लोपाभावादेतेषुगदनिपररूपमेकारः हतोयदति मित्रयवृत्ति
वद्वसुलुगर्थः पाठः सप्रमदति दजोप्रवेणादेशः मित्रयोरिदमैत्रेयमिति मैत्रेयकइति मित्रप्रनासंय इतिगोत्रलुकिप्रतिषि डेटजे

अथमैत्रेयकिं निपात्यते मैत्रेयेयादिलोपनिपातनं मैत्रेयेटजियाक्षितोयोनिपासने द्रमित्रयुशब्दसचतुर्ग्रहणंनिय तेदृष्ट्या
दिषुप्रत्ययविषयथाः क्रियतेद्वितीयेध्याप्यस्कादिषुलुगर्थेक्रियते सममेध्यापेदयादेशेदेववर्तुंयादिलोपा र्थमहि
यहंशकमवर्तुविशदिसुप्रत्ययविषयथाः कृतयः तत्रैवाथीलुकानापियादिलो पेनदयादेशेनेवमिदमनेवशा
क्यदिहदिमैत्रेयकः संप्रति सघाकलद्रोमस्यमिजा प्रणिमणप्रसंजपन हिरण्यमपेकि निपात्यते हिरण्यमपेयोपेव
चनहिरण्यमपेकलशविमर्षि अथहिरण्यमपेकिं निपात्यते हिरण्ययेवदसिमलायवचनात्तिद्वम हिरण्ययेवदसिमलो
पो निपात्यते हिरण्ययोनोभवतहिरण्ययाः यथानत्रासन हिरण्ययमासनम॥ इतिर्यामद्वोवसतजलिशि वि
नेयावरणमहाभाष्येष्टाध्यायस्वचतुर्थपादेव तुथमाद्रिकपादस्तुथैः इतिषष्ठेध्यायः॥

तामैत्रेवरणदुमितिनुज मरितुसंघां केसत्रनमैत्रेयादिसुतेतदात्राणिग्रहणानिस्फुरिती हनिपातनं कर्तव्यसादिष्टस्य
सिद्धतात् रसुपाध्यायजप्यटयुत्रकयः कृतेमहाभाष्यप्रतोमेवष्टाध्यायस्वचतुर्थपादेवतुथमाद्रिकपादस्तुथैः इ
तिषष्ठेध्यायः ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

राम०
५३

सप्तमः ॥

1854

सप्तमः ॥

1855

अथवेति। मवतुका येकालयस्त्रापिनरोषदतिमावः निमित्तनेति। अनाकारेशविधानेसेवधसामान्येष्विति निमित्तभावल्लक्षण
 असंवेद्योत्पत्तिराश्रयते प्रत्ययनिमित्तत्वाच्चोग्रपदेशस्य प्रत्ययान्वयप्रवृत्तिराश्रयते धातुप्रतिषेधः इति॥ नन्वेवमेव न प्रत्यययोगे
 हणमिति सत्यमुक्तेन तुल्यपत्तेरसामानाधिकरण्यात् न सवधसंभववेद्यधिकरण्यं नृणां अयणसापुक्ताद्रेद्विनिमित्तनिमित्तभावाध
 वति अभेदेव संभवति कथं भेद आश्रीयते॥ अथवा भाष्यकारेण सवधसात्तेरोगात् कर्मिदानीं चार्तिकमवतारितमित्यदोषः भूत्यादीना
 चेति भूत्यादीनां सवधिनः प्रत्ययस्यैवः। सत्यपि वेद्यधिकरणेन सवधेऽतिप्रसंगः। भूत्युत्ति। भूतिप्रदृष्ट्यापुक्तेवेति युक्तप्रत्ययः

अथवा तपोरेवपदं गंतमिति तेनाप्रयिष्यामः कथं अंगस्येति संबन्धसामान्येष्विति वित्तस्येति॥ अंगस्योपपत्तिं तंगस्यपु
 रनिमित्तं। पयोपुवोरंगमिते तद्वति। कथं अत्र तद्वति प्रत्ययः। पुवोरनाका विति चेद्वा त्वुप्रतिषेधः। पुवोरनाका विति चिद्वा
 तुप्रतिषेधो वक्तव्यः। युत्वा० युतः युतवान् भूत्यादीनां वप्रतिषेधो वक्तव्यः। भूत्युः॥ कंयुः शोयुः॥ अतुना शिवपरत्वात्तिद्वा॥ अ
 तुना शिवपरत्वे युवोर्ग्रहणमनेवावतुना शिवपरौ पधनुना सिकं योर्ग्रहणं॥ नंदनः॥ कारकः॥ अत्र नमायुतः॥ नद्रेताभा
 युशब्दवृत्तः॥ अतुना शिवपरं यथावत्॥ अतुना शिवपरत्वादिति नेवेतिहायेतः तुना शिवः परः आभ्यांताविश वतु
 ना शिवपरौ अतुना शिवपरत्वादि तिकथं तर्ह्यनुना शिवः परोच्योत्ताविमां च तुना शिवपरौ
 मसुमिरात्रस्य प्रत्ययेन युति मत्वा भाष्यकारेण मसुमिरिति नोदाहृतं केयुरिति कंशभावात् मसुमिति तु तपस रतिपुस्तस्य याननु
 सितरणापदत्ते सति हंनु स्वाथमिति तत एवादेशो न भविष्यति नेतरिति॥ अत्र प्रसंगमिति स्यात्॥ अहलादास्यनुस्वारा
 यीना॥ नृहेताभाभिमिति रजेः कृत्वुनवुजधुन इत्यादीनां भेदप्रसंगः॥ अतुना शिवपरं नयो रिति अत्र वचनं रणेदृशालेव
 यत्पदं रणावप एवातुना शिव आश्रीयते नान्यः॥ नच भूत्युत्तिरादनुकारस्य सातुना शिवसं प्रतिज्ञातमिति दोषाभाव

राम २

1858

इत्संज्ञाप्रश्रयतीति लोपस्तु मवतुका वामरदिति न विचार्यते हेतोस्तुकारलेखेऽवशिष्टस्यादेशविधानेन सनिष्पादनात् दिवुरस्य मपि अतुना शिवपर इत्या
 देशप्रसंगः॥ नचापि क्तेरणाभिति डीपिसति इत्कतिः नुदातो मवति डीधित रात इति सति प्रयोजनेन सा पके चित्तराणां टित्तराणमिति टिट्टुत्तानुप

अतुना शिवपरत्वादिति। मवतुना शिवपरौ ग्रहणमिति तत्ताप्रतिज्ञातं त्रकोरेषः॥ तत्र डीमुयोः प्रतिषेधः॥ डीमुयोः प्रतिषेधो वक्तव्यः॥
 नंदनः॥ कारकः॥ नंदनाकारिका॥ उमिहं दरी॥ डीमुयोः प्राप्नुतः प्राप्तस्य च प्रतिषेधः॥ धोत्तेतस्य च प्रतिषेधो वक्तव्यः॥ दिवु सिधु सिधित्
 रणोत्तापकं डमिहं यो भावस्य पदं ययुशब्दवृत्तौ धिदितौ करोति शिल्पिनिधु न॥ पुपुलौ तु केतितत्तापय राचोयं नपुवोर
 गित्कार्यं भवतीति॥ कथं क्लृप्तस्य वै धिदित्तराणो रतत्प्रयोजने धिदित्तराणि करोयथा स्यात् यदि चानुमिता ये स्यात् तर्हि धिदित्
 रणमनर्थकं स्यात् पश्यति तावार्थानपुवोरभावात् भवतीति ततोपुशब्दवृत्तौ धिदितौ करोति॥ नचा धिदित्तराणां डी धिधानार्थी
 नेतदस्ति तावत्वे॥ अस्ति धिदितस्य क्वचन प्रयोजनं॥ धिदित्तराणां प्रयोजनं धिधानार्थं धिदित्तराणि डीधयथा स्यात्। धिदित्तराणां अनुप
 सर्जनार्थं धिदित्तराण्यसंशयो जनमासि॥ अनुपसर्जनादित्तराणि॥ इकारो यथा स्यात् तित्तराण्यसर्जनाद्वन्ति॥ उमिहं उपसर्जनाच्चा
 नुपसर्जनाच्चा एव तर्हि धिप्रतिषेधादुपावलीयत्तुमधिप्रतिषेधोपावलीयत्तुमधिप्रतिषेधः॥ रापावकारः स्वहामाला० डीपाव
 कारः गोमतापवप्रतीः दृष्टो मयप्रतीति॥ नंदनं कुरादिकारापुष्वति धिप्रतिषेधो नानिधु कौ विप्रतिषेधः विप्रतिषेधो नानिधु कौ
 पः हर्द्व्यदापथरेडोपाडो परष्टापकारिणो मसुमिरप्ययसः क्लृप्तो भवति। एवतुमिति डीधुभवतीति तत्राधिप्रतिषेधो नानिधु कौ

सर्जनादिति वक्तव्ये॥ अत्रोमिहं कुरादोप्यविदित्तराणामनुपसर्जनादेव यथा स्यात् इति नियमार्थे टित्तराणां सारिति अत्रापके उमि
 क्तापीभावस्य। धिप्रतिषेधादिति॥ हर्द्विप्रतिषेधोऽत्र विवक्षितः॥ एवेतदिति। यदीष्टशब्दोच्चीय न्न ह्येतत्तदुच्यते वीक
 भेदश्चाश्रीयतेत्यर्थः

तवेति॥ अतः रंगरादिर्होतः तद्देशाय वारं रंदेशः प्राप्तिरिति अनकार तादृशास्य तस्य पराजितसिद्धिर्हिति अनकारेतेनो न प्राधान्या इति
कार एव विशेष्यते तत्र अवधानादं रंदेशमावः ॥ अतो देशात् तदधिपतुर्गार्वावधी यमानो यवधानेऽपि भवति शैतरीति प्रतिपत्तिवि
धेः बलवत्तादु टि क्तेन अवधानादं रंदेशेन प्राप्तिरिति निर्दिष्टमानस्या देशाभेवतीति तत्राशुकारास्मादं रंदेशो विधीयते तत्र

असमाप्त निर्देशः कस्योक्तो प्रत्ययस्यार्थानामिति॥ सत्तद्व्यस्यमास निर्देशः क तेयः न क तेयः कियते स्यात् एवावयव
विभक्तिको निर्देशः प्रत्ययस्यार्थानामिति॥ तत्रायाताऽनेको रंजितारं गस्या इव प्रतिषेधः तत्रेति स्मिन्मस्य ग्रहण
युवते प्राप्ते आदित्यद्वये निवृत्ते प्राप्ते रंजनकारं तत्त्वदं गस्या इवः प्राप्तिरिति स्यात्ति येषो वक्तव्यः सिद्धमना नतयो
रंनकारेतेना इव निवृत्तिः सिद्धमेतत्कथं अना नंतयोरंनकारेतेन अद्रावीनमविष्यति॥ कथं क तवोदितं कथं
तापरिहा ॥ अनकारांतं ग्रहणं प्रत्ययविशेषणमिति क तवोदितं कथं विशयमिति क तवोदितं ॥ यद्येकानेन प्र
हणं स कथं विशेषणं शोते ॥ अत्र न प्राप्तिरिति रंजिते स नि यो गवचना सिद्धमंतं रंजिते यो गः कथिते ॥ कथं गलेः आ
द्यते सेनियोगानमवकारं कथं रंजितं यच्च स्यात् प्राप्तिरिति॥ अद्रावः सुतो हं चकारः कर्तव्यः न क तेयः यो गविभागः
कथिते शीतः अतो रंजिते स्या इव तत्त्वतः तत्त्वदं रंजिते स्या इव तत्त्वतः तत्त्वदं रंजिते स्या इव तत्त्वतः तत्त्वदं रंजिते स्या इव तत्त्वतः
वसाति॥ ६१

पठ संनि

इत्यवधिमते रंजितेनियोगवचनादिति आपादेययोः सहविधानारण्यमेव स्थानिनो यवधानाभावः एवमपि पर्याय
इति॥ अद्राविकते रंजितेना प्राप्तिः ॥ स्यात् रंजितेना दलिभित्ता तस्या निवत्ताभावादिहेतुः ॥ इवो न प्राप्तिरिति यवधिमते ततो वि
रोधानुसम्बन्धेन तावत्पर्यायप्रसंगः एव तर्ह्यिति अत्राद्राविकते रंजितेनियोगवचनादिति एवमपि पर्यायः प्रसंगता एव तर्ह्यिति अत्राद्राविकते रंजितेनियोगवचनाभा
वात्ता ॥ ६१

वात्ता ॥ ६१

शीले रंजितः अद्राविकते रंजितेनियोगवचनादिति आपादेययोः सहविधानारण्यमेव स्थानिनो यवधानाभावः एवमपि पर्याय
इति॥ अद्राविकते रंजितेना प्राप्तिः ॥ स्यात् रंजितेना दलिभित्ता तस्या निवत्ताभावादिहेतुः ॥ इवो न प्राप्तिरिति यवधिमते ततो वि
रोधानुसम्बन्धेन तावत्पर्यायप्रसंगः एव तर्ह्यिति अत्राद्राविकते रंजितेनियोगवचनादिति एवमपि पर्यायः प्रसंगता एव तर्ह्यिति अत्राद्राविकते रंजितेनियोगवचनाभा
वात्ता ॥ ६१

प्रसंगे प्रतिषेधः प्रवर्तते ॥ अद्राविकते रंजितेना प्राप्तिः ॥ स्यात् रंजितेना दलिभित्ता तस्या निवत्ताभावादिहेतुः ॥ इवो न प्राप्तिरिति यवधिमते ततो वि
रोधानुसम्बन्धेन तावत्पर्यायप्रसंगः एव तर्ह्यिति अत्राद्राविकते रंजितेनियोगवचनादिति एवमपि पर्यायः प्रसंगता एव तर्ह्यिति अत्राद्राविकते रंजितेनियोगवचनाभा
वात्ता ॥ ६१

नेवेति षट्पदायप्यतदेकादेशोऽविश्रमः सव्युदाश्रयत्वात्समाचार्योऽतृतांगताजस्रः शी।। श्रीमावशिभावयोः क्व विद्वयामेदं दृष्टप्रश्नः
विमर्शमिति।। ओड, आषाः। विमर्शितेति।। ओड-इति-रतृताजस्रः नह, निवेडि-ति-रयितातमपुत्रस्य-मजवदृष्टादनेति-प्रयोजन
मिति-प्रश्नः।। ओडस्युच्यमानेदंतिनिभुवध्वयविभागेति-~~विमर्श~~भावः यद्यप्यकारः प्रसह्यार्थत्वात्समाचार्योऽनुवधः।। तथाप्यनेकां
अनुवधोऽतिरिक्तेनैकांकातिरिक्तेनेवाश्रयवाच्यवर्णायेहमुदायवधवत्तदशेनाभिस्यस्यप्यनुवधः स्यात्प्रयोजनोभावा

[illegible]

तस्य यानुबंधेन प्रविष्टीतिनेदिह तस्य ग्रहं प्राप्तिप्रयो जनं स्यात् ॥ यथैवमोडः इत्युद्यमानेन दनुर्वंधक्यहणेनातदनु
बंधक्यप्रतिष्ठितीयादिद्वचनग्रहणं प्राप्तिः ॥ कारोधारणमाभ्युदयिष्यतीत्येदोः ॥ ३ ॥ त्वापीति ॥ ओड् इति द्वचन
न्यथाहितीयादिद्वचनयोरेडोः ॥ द्विषायेकैव्यमपनमेषतदनुपदेशेऽतित्वानुकारसहतायाप्रागुक्तार्थप्रसंगः ॥ ७

[illegible]

यः सनातिदि वसेयमावा रियथः॥॥सृष्टा॥॥औशः॥॥औशधाविनि औशदे शेनाप्राप्तेनु स्या रस्यभागाः विशेषमावात्सर्व
 स्थलुकोवाधकः प्रोक्तः तिमावः॥इतरोयेननाप्राप्तिवारेवष्ट प्रालुप्तिसेवाय मयवाः॥ननुयुधाधितुप्रानियदिक्योरि
 त्त्यायतिप्रसादः अस्तिभिर्वैशदेलेसमुपविद्यतास्यः॥एतेऔशदेशप्रवृत्तिमुपयन्त्यानैतिहातर्वमेव लुकाभावे
 अतोरगानयिविधिन्यहिलोलुकाधतेदतिवाः॥इतरोलुकोविशेषमपश्यन्धयवा रप्रेष्टतेउत्तमः प्रवृत्तिरदतिप्रसहस्यार

1883

वि.मि.मि.नि.रा.रु.ध.स.न.सि.त.त.प.प्रा.वे.वि.वे.ने.ना.प.म.र्य.ना.अ.गि.तः.स.र्व.ना.म.सु.ख.ना.म.सु.ख.ने.गि.त.स.र्व.ना.म.सु.ख.न.म.दे.श.भ.व.नि.ह.वु.ला.र.प.ल.न.
द.र्यो.भि.व.ने.स.म.र्य.ता.च.प्रा.वे.नि.ए.त.त्वा.पा.र्य.पा.र.उ.ट.रि.स.स्ते.पि.भ.व.ना.प.र.न.व.श्रि.दो.षः.गो.त.र.स.ै.ध.नि.भा.व.ना.प.र.दे.गो.त.र.न.प.च.म.ति.
द्व.दि.ति.॥ दे.श.प.र.ह.य.ध.ा.त.प.व.र.ग.मि.ति.।स्वा.वि.वे.त्त.नि.वे.ध.ा.द.न.ध.म.सि.ति.प्र.म.त्र.वि.म.त्र.रि.ति.त.प.स.त्त.काल.मे.स.त्रा.गि.ति.नि.ह.वु.र.ति.

[illegible]

एम् ०
३०

एक २

1542-4

या

[illegible][illegible]

२६३

[illegible]

पाठप्रतिपादनस्तु मत्तदुच्यते।

भा.वे.
५४

सिद्ध

सिद्धोऽस्मिन् विधाविधि क्वचित् सिद्धेति पाठः सिद्धासौ सिद्ध इति विशेषणसमासोऽस्तसिद्धस्यैः एवेन सिद्धे शब्देन सामान्यसिद्धिः प्रतिपा
प्रतेहितीयेन तु विशेषसिद्धिः एवमपीति संप्रतिक्स्यात्तद्विवेचनस्यानेकस्य आकांक्षया भावोत्पत्तिरुत्तराण्येकमेवाप्युक्तं यथा
हरणस्यादिति नेवमुदाहरणं दृष्टं प्रयोज्यतीति नोक्तमेव मुदाहरणमिति उक्तं चेच्चद्विधावैकोऽप्यद्विधा नानिदृतिः सादेका
जगत्तन्निमित्तमिदं नियमार्थं तत्राप्युक्तं नैव निवर्त्यते स्यात्तत्त्वसिद्धाप्रतिषेधकुप्योत्तलपीयसीहि साक्षात्प्रतिः न चरति इति हितीयेति
ता वृत्तिः स्यात्तु च स्थापनामाहृणस्येतद्विवेचनानेकाकांक्षा एतेषां तात्पर्यं तद्विधावैकोऽप्यद्विधा नानिदृतिः सादेका
वैचचार्यकाचार्यते तद्विधावैकोऽप्यद्विधा नानिदृतिः सादेका
उक्तमेतत्तद्विधावैकोऽप्यद्विधा नानिदृतिः सादेका
विज्ञापेन आकांक्षेतोयेभ्यो ज्ञेयं इति एकाग्रहणमेव तद्विधावैकोऽप्यद्विधा नानिदृतिः सादेका
येन यति पक्षोक्तं योजनं स्यात्तज्जगत्तन्निमित्तमिदं नियमार्थं तत्राप्युक्तं नैव निवर्त्यते स्यात्तत्त्वसिद्धाप्रतिषेधकुप्योत्तलपीयसीहि साक्षात्प्रतिः न चरति इति हितीयेति
तानि पक्षिग्रहणं पक्षे लोपेतेऽनेन कृतादिने प्रप्राति रद्विहसंप्रधानं मित्रिपतालोपरतिकमत्रकैयम पात्वादितु
द्यपि संप्रहणमिति विवेचने चीति स्थानिवदातुः पूर्वविप्रतिषेधप्रयोगाप्रसाध्याप्यते हि पूर्वपक्षे प्रापवाया वादेशास्त्रोपेयधालोपति
लोपविक्रि नोस्त्वमिति तत्राप्युक्तं तद्विधावैकोऽप्यद्विधा नानिदृतिः सादेका
तत्र हेतुमुनः प्रसंगविधानादुपधालोपः ततः कृतादिवैचनकोऽभवतीति सिद्धे रद्विहसंप्रधानं मित्रिपतालोपरतिकमत्रकैयम पात्वादितु
वाप्राप्त्येव विप्रतिषेधोक्तं ततः परत्वात्तत्त्वसिद्धाप्रतिषेधकुप्योत्तलपीयसीहि साक्षात्प्रतिः न चरति इति हितीयेति
सिद्धाप्रतिषेधकुप्योत्तलपीयसीहि साक्षात्प्रतिः न चरति इति हितीयेति

एम.
५४

1962

नित्यो लोप इति हल्प्रतिषेधविधानादितु लोपेतेऽनेन कृतादिने प्रप्राति रद्विहसंप्रधानं मित्रिपतालोपरतिकमत्रकैयम पात्वादितु
लोपविक्रि नोस्त्वमिति तत्राप्युक्तं तद्विधावैकोऽप्यद्विधा नानिदृतिः सादेका
धोऽस्त्वानिवर्तिरिति संप्रतिषेधोक्तं ततः कृतादिवैचनकोऽभवतीति सिद्धे रद्विहसंप्रधानं मित्रिपतालोपरतिकमत्रकैयम पात्वादितु
संप्रतिषेधोक्तं ततः परत्वात्तत्त्वसिद्धाप्रतिषेधकुप्योत्तलपीयसीहि साक्षात्प्रतिः न चरति इति हितीयेति
मः प्रदर्शने घटिग्रहणं क्रियमाणं कृतादिने प्रप्राति रद्विहसंप्रधानं मित्रिपतालोपरतिकमत्रकैयम पात्वादितु
नित्यो लोप इति हल्प्रतिषेधविधानादितु लोपेतेऽनेन कृतादिने प्रप्राति रद्विहसंप्रधानं मित्रिपतालोपरतिकमत्रकैयम पात्वादितु
विकाराप्रत्ययकत्वात् एवेति हि द्विवचने कृते अस्त्वानिवर्तिरिति संप्रतिषेधोक्तं ततः कृतादिवैचनकोऽभवतीति सिद्धे रद्विहसंप्रधानं मित्रिपतालोपरतिकमत्रकैयम पात्वादितु
परत्वात्तत्त्वसिद्धाप्रतिषेधकुप्योत्तलपीयसीहि साक्षात्प्रतिः न चरति इति हितीयेति
येन दोषो भवति कथं च वचनादि विषय इति कृते हि द्विवचने कृते अस्त्वानिवर्तिरिति संप्रतिषेधोक्तं ततः कृतादिवैचनकोऽभवतीति सिद्धे रद्विहसंप्रधानं मित्रिपतालोपरतिकमत्रकैयम पात्वादितु
चनं संप्रतिषेधोक्तं ततः परत्वात्तत्त्वसिद्धाप्रतिषेधकुप्योत्तलपीयसीहि साक्षात्प्रतिः न चरति इति हितीयेति
सोऽस्त्वानिवर्तिरिति संप्रतिषेधोक्तं ततः कृतादिवैचनकोऽभवतीति सिद्धे रद्विहसंप्रधानं मित्रिपतालोपरतिकमत्रकैयम पात्वादितु
वकाशः सतोऽस्त्वानिवर्तिरिति संप्रतिषेधोक्तं ततः कृतादिवैचनकोऽभवतीति सिद्धे रद्विहसंप्रधानं मित्रिपतालोपरतिकमत्रकैयम पात्वादितु
निषेधे ॥ ५४

नित्यो लोप इति

1963

भा.के.०
५८

नघंतमिति नघाः हे ज्ञानवयवत्वात्स्यस्यार्थेऽनुप्रवेशमात्रं पर्यंतशब्दस्य परार्थे विषयः सहते नैवर्तते इति परिग्रहः
हंतते नैव युष्मत्स्य पर्यंतशब्दोऽप्युपपन्नः न घटते नैव युष्मत्स्य पर्यंतशब्दः सति त्रैति अतश्चाद्येव वचनीयवयवेन विग्रहः समुदायः
यव समासाद्यैव तेषां वक्ष्ये अन्यपदार्थात्तथा वः नघंतं त्रैति सत्त्वे तत्र शब्दः सामीप्यव्युत्पत्त्येव न घटते नैव युष्मत्स्य पर्यंतशब्दः सति त्रैति अतश्चाद्येव वचनीयवयवेन विग्रहः समुदायः
स्यत नैव त्रैति वा तत्र शब्दः सहते नैव त्रैति तदति तत्संभवापेक्षया वयवत्वं सामीप्यवसंभवाति तस्या वयवत्वं प्रवक्ष्यामि अतश्चा
स्यावयववोचितेन प्रसिद्धतरत्वाद्येव वचनं सम्भवत्सामीप्यप्रवृत्तेश्चिन्मतिपाद्यते पश्चा नघंतं हेवमिति ॥ अ
नोत्ता दुः सर्वत्रैवातश्चाद्येव वचनीयकस्य विन्यस्य मवयवत्वं कस्यचित्सामीप्यादु पंचरिजमिभिमिप्रायेण देभा
अस्ति प्राकृतस्मादहंते न घट्या न घंतं देवदत्तस्य हे त्रैमिति प्राकृतनघादतिगम्यते तद्यः सहते न वर्तते न स्पेदं ग्रहणं
पश्चा विनाशिते नैव तस्मिन् प्रयोजनम् सर्वत्रैवातश्चाद्येव सहते न वर्तते अन्यवयव न घटते देवदत्तस्य हे त्रैमिति नघाः
हे वचने संभवेनास्तीति हत्वा प्रादुर्घादतिगम्यते अवधिद्योतनार्थं तद्विपरिग्रहणं कर्तव्यं मातृस्य सुखमात्रं प
दस्य त्रैवमाते युष्मदस्मदीति त्रैवादेशः सुः क्तवमाते युष्मदरायुष्माना वक्ष्ये अस्माना वक्ष्ये इति ॥ ७ ॥ ७ ॥
यंततश्चातश्चात्स्यावयवत्वाच्चिन्मप्यंतं स्यादेशलाभात्तार्थपरिग्रहणेन अवधिद्योतनार्थमिति यद्विद्युष्मद
स्मदीमाते ॥ अथाप्यमाते सुवेद्योऽप्येवमप्यतिग्रहणम् पत्रैवेति सामानाधिकरण्यात्प्रमातृवशाद्येन
विशेष्यभावः स्यात् ॥ अथापि वैयर्थ्यस्य मात्रात्पते युष्मदस्मदीति वयवत्वं सामानाधिकरण्यात्प्रमातृवशाद्येन
रातत्रैवाभावादादेशानसुः नवयपदशो वदवाः स्य प्रातिपदिके नैति निधेयानि ग्रहणं तत्तद्वचनं सामर्थ्या
द्युष्मदस्मद्वयवेषु पियुष्मदस्मद्वयवेषु तदति सर्वत्रैवादेशः सिद्धिर्वैयर्थ्यस्य नवासवधेयपरिग्रहणं प्राधान्येन
मथ्यादप्रतिपदिके नैति प्रतिषेधाप्रत्येयत्वात्तयोराप्युष्मदस्मदरादेशसिद्धिः ॥

राम०
५८

मसभ्यः

पुष्पयतिरिति प्रत्ययान्तरपदयोश्च त्रैवचनवधिकारात्सौमभवतः इष्टवडादिलोपः क्षिपिलोपः को लुभंनस्त्वनिघटिति प्राते युष्मदस्मदी
ततः हंतं तत्त्वं त्वारपः एकदेशविहज्जस्योत्पत्तयुष्मदस्मदाश्रयकार्यप्रवृत्तिस्त्रैवचनमहमिति भवति हि वचने प्रत्ययमात्रं
द्विवचने भाषाणामिति प्रकारस्यावप्रामात्राद्युवाचोः कृते प्राः पुनः प्रसंगवित्तानादात्तत्वे तेषु वाक्तावामिति भवति तत्तया द्विवचनेषु
वाप्या आवाभासमिति सिद्धिस्तथा शिरसाप्रतिनिधिः प्रत्येयत्वं प्रमथं भवति युष्मदस्मदीति शेषलोप इति लोपः यच्च माभ्यामिषुषु मदि तिस्र
न्यस्या पर्यंतपेक्षे तु शेष आश्रीयमाणं मासस्याभावाच्चोपाभावात् युष्मदस्मदीति भवति इह त्वामा वक्ष्यामावक्ष्ये इति तिस्र प्रत्ययान्तरपद
योरिति त्रैमयोः प्रवृत्तिर्काजिति प्रवृत्तिर्भावादस्मदीति लोपे अत उपधाया इति हृधाभाव्यम् अथ हं हंतं तदस्मात्पतेतदा हृधभावः
युष्मयत्तोरस्मयत्तेश्चाप्रत्यये प्रत्ययान्तरपदयोश्च किमर्थमिदमुच्यते न तमावेकवचनं तद्वेव सिद्धम् न सिध्यति किं कारणमेकवच
नाभावात् एकवचनं न युज्यते तत्रैव वचने प्रथमः प्रत्ययलेदो न न लुभंनस्त्वनिघटिति प्रत्ययलेदो रास्यप्रतिषेधः एव तद्विद्वद्विहस
प्रधापिलुक् क्रियातामोदश इति किमत्र कर्तव्यम् परत्वाददेशः ॥ नित्यलुक् कृत्यादेषु प्राप्तात्कृत्यापि अतर्गा आदेशः ए
व तद्विहसति यत्प्रत्ययान्तरपदयोश्च मोक्षसिद्धिर्जायते वापि ॥ अतर्गानसिद्धिर्वाधित्वावहिरगो लुक् सवती
ति ॥ ॥ श्रीलक्ष्म्ये न सिद्धो जयतः ॥ ७ ॥ ७ ॥

तत्र त्वदस्मदस्मदीति हि ते मय्येताभावात्तद्देशविशेषा प्रवृत्तेनाहं हि यदेत्वारममादमिति भवति तदभावे तदपदमिति केचि
जुमातया युष्मदस्मदरादेशः कृत्वा निमप्यंतं ग्रहणं हि पत्रपरिष्ठाष्टस्य दत्तत्वादेशाद्यमिति परिष्ठाष्टमावेत्तं भावमाह्वयं रि
जिह्वेति प्रत्ययान्तरपदयोश्च अतर्गानिति निपादयत्तत्वाद्ये लोपास्तथा चोक्तम् परनिपातराप्रतिपदविधेयानि विधेयानि
नैवामिथः प्रसंगपरवली पक्षमिति श्रीलक्ष्म्ये न सिद्धो जयतः ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

भा० वै० सं०

६५

शीमावम्रैति श्रेष्ठः इति वचनादोकारस्य परादि ददेशानुमानं चर्गाभावनिर्देशो वाङ्कारस्य चारणार्थस्तदा शीमावप्रसंगः परात्पूर्वसूत्रे
रानिर्देशः ब्रह्मा प्रथमादिति यादिवत्तनयो रवश्रीभावनभाव्यमिति देशभावः इतमपि प्रविष्टमनिर्देशनशब्दपरिहृतिमा न्नवकारिके

शीमावप्रसजने इहवशीमावप्र॥३॥प्रप्रोति॥३॥असोत्राहणी॥आपजुतस्य औदःशीमवतीनिशीमावः॥प्रप्रोतिनस्मातो॥
लीयोवक्तव्यः सोऽत्रोवप्रतिषिधं भाववृकाहासादु त्वे सेऽत्रोवप्रतिषिधः सावत्तकाहावक्तव्यः सावयस्यउत्वेवक्तव्य॥३॥
असकौःश्रुतः॥उत्तरपदभूतानामदिशउपदेशिवहवनम उत्तरपदभूतानामदीना॥आदेशउपदेशिवहवावक्तव्यः॥
यः परमाहंसायपरमानेन किंप्रयोजनम्॥अनादिष्टार्थः॥अरुने आदेश आदेशायथासुमिति विमुनः॥कारण
म एकादेशमावडुवति नपुदगदेशः॥नयरावदेशोभवितायम वहिरंगलक्षणतात वहिरंगा आदेशः॥अतंग एका
देशः॥असिद्धवहिरंगमतेरंग सते छिद्यदेशिवडावोवक्तव्यमवक्तव्यः॥आवर्त्यप्रवृत्तिरूपयतिप्रवृत्तयोत्रय दयासावता
यमेवति नैकादेशइति यदयं दसपरस्यतिप्रतिषिधशालिः कथं हलापकम्॥इदं हलापः॥तत्वेकीलये॥तत्वेकीलयेनाय
द्वितीया॥अपकादेशोना॥अनवहदः॥सहजः॥तत्तत्कीबुद्धेः प्रसङ्गः॥पक्षतिहाजः॥पूर्वपदेतस्यदयाहावक्तव्यमेव
द्वितीयादेशइति ततोने दसपरस्यतिप्रतिषिधशालि॥अदसः॥यामवेदोवहविखलायोविधीयतेद्रुखाद्युत्पत्तिसमुद्भि
हलः॥प्रकृतेहितत॥आपएवमवेतस्मिन्नश्लीसमुवतीनातप्रसयस्वावकादित्वशीमावप्रसजते॥३॥३॥३॥

[illegible]

दा

३५३

41384

भ२

मन्त्रेणुपपत्तिरिति विप्रमत्तमिति सद्द्विः प्रप्राति किं नितेति प्रतिषेधः किं मित्राया एव हे रितत्रन प्रवर्तते र जुस्युष्मा मिति प्रस
ये मला शिखि रवर्तते मया मयसंग प्रमाडा मिति नेशि वेति तु त्वम्यत्र वेतीति वे विराजुस्तपुत्रस्य यद्वत् निते वं न त्वदस्य पान प्र
ये स एतमस्मिन् शोभेतीति तु मया मस्त प्रमाये त्वोरधातु प्रत्ययेन भीति वार्तमिति न तस्य चिह्नलोप इति तत्र प्रवर्तते कुप्रति

मजेह्विदः मजेह्विदिविधोक्तिप्रतिषेधः मजेह्विदिविधोक्त्यन्तस्य प्रतिषेधोक्त्या ॥ के सपरिमुद्रां के सपरिमुद्राः धातोः स
रूपप्रदेशावात्तत्सपविज्ञानातिद्वयः ॥ अथ धातोः स्वरसुप्रहणतत्स्यैकार्यविज्ञानातिद्वयः धातुप्रत्ययेभ्यो तत्स्यैकार्यविज्ञानातिद्वयः
भाषाकृत्या कारयेत्तत्सपविज्ञानातिद्वयः प्रयोजनानि प्रयोजनं सजिह्विदिविधोक्तिप्रतिषेधः सजिह्विदिविधोक्तिप्रतिषेधः सजिह्विदिविधोक्तिप्रतिषेधः
दक्षिणदिशः दक्षिणदिशः उदकमग्न्यामन्दकमग्निः मल्लिनशि प्रणडाप्रणडिः नशिहति वाजिह्विदिविधोक्तिप्रतिषेधः दक्षिणदिशः
वर्णितो देवगिरिः गिरिविदिसुप्रहणदुसुप्रहणप्रसृष्टः ॥ अनुज्ञातस्य च पृथस्यात्यन्तस्याभिति अत्र प्रप्राप्ति एवेत
ह्ययमभिधावाकृत्या धातोः ॥ कार्यमुत्पन्नान्तत्स्यैकार्यविज्ञानातिद्वयः धातोर्विधापि भाषाकृत्या धातुप्रत्ययेभ्यो तत्स्यैकार्यविज्ञानातिद्वयः
तिमवदेयाधिराधापययैत्राहासनेत्सुप्रहणः ॥ अत्राज्ञाति ॥ अनुज्ञातस्य च पृथस्यात्यन्तस्याभिति अत्र प्रप्राप्ति एवेत
तेमोतो ह्विदिविधोक्तिप्रतिषेधः नैतत्स्यैकार्यविज्ञानातिद्वयः पितृरासास्यमिदं देवाजिह्विदिविधोक्तिप्रतिषेधः अथ सखित्वासास्य प्रयोजनं
नेम विज्ञातवागावदुसुत्रातउपधायादिति ह्विदिविधोक्तिप्रतिषेधः ॥

वेतितां च नु व्यवाप्येह शेषमुपनिषदति प्रभवति तद्विपरिवर्ति अविस्मरति तिलतं प्रभवति अग्रामो नीति नदिधौघातोः सख्येण
 लुप्यत नोति ॥ अविस्मरति अग्रहणाति ॥ अतिरेण प्रहणाति उपनिषावो ह्यनादिगतस्य हृदि तिथति अविस्मरति
 वक्रपादो ॥ अतोलायद तिलोपनिषावम ॥ आकारेण तिलविधानात् तिलस्य यथा मीनभावप्रतिप्रभः तादृशप्रतिभा ॥ अस
 रतग्रहादुपरिभाषा यथा नोपरि सत्त्वं हि न स्यात् ॥ ४ ॥ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥

1985

भा०के०
६६

अथयोगविभागः॥ यथैषिगौरितुकेनोदाहसोनयोगविभागस्यप्रयोजनंताप्यतेतथाप्यनेवप्रयोजनोपन्यासायप्रप्रतिवचने स
खायाविधि सविश्रुतिस्त्रित्वेदं प्रमगः॥ एतेतुसखायदुसुत्रजसिधरोऽयदेष्टव्येतेऽतउपधायाध्ययानसखायदुसुत्र
तुप्रमगेनोदाहृतम गित्तावकाशदृष्टीनाथिवाव्यवनाधर्थेदति यजननादि॥ यः प्रत्ययः तत्रवृध्यर्थः जैत्रमिति युजिष्योऽत्रो
रादिकसूत्रेणोच्चमिति नित्यमुचितेति॥ तत्रमिति हेनतेविस्मयतिहेनेरऽयमानेपारिष्यात् नैषदेशः प्रापदित्यय

अथयोगविभागः किमर्थः नजिगतउपधायादयेवोच्येत कारसुसिद्धिः वायकोलाचकः कारकः हासकः एतेहेतेऽप
वोरपरितेचानुपधायाः रमेवविद्वेयोमविभागः सविमजनाधर्थः यागविभागः त्रिपतेसस्यत्रोवजनाधर्थेनवस्य
यज्ञावतसखायोसावायः यजननाधर्थः जैत्रयोत्रमयोत्रोमविप्रविदिनासविमजनाधर्थेनियमागोऽत्राप्रमपि
केतव्यभुवतिप्रयोजनम् गोथम् नञ्वोत्रेणितरेणसप्रथ्यादेवात्रेद्विभविष्यति॥ अस्मयसिद्धिराप्रयोजन
म विगावोमावः॥ अत्रादेष्टव्येतेऽतउपधायादति॥ इति यथास्यात् यत्तत्साणिक्तरांतदनवकोशतस्यानवका
व शतोद्वेष्टव्येतिविषयि पथैवत्वपिणभरणासाम व्यादिकोद्विः प्राथ्यते एवतदप्रयिप्रप्रातितत्वमपिदिजिग
सुव्यते तस्मादुदहणकतेयम तद्वि तेष्ट॥ अत्रहणकतेयम् ननुवत्रियतएवद्वितीयवत्तव्यम् यथावाप्रादिप्रह
णअजिष्टोषणवित्तयेतअवाभादेवद्वि॥ अथपि किमपि॥ अत्राकस्यावादिप्रहणविशेषणस्यात्॥
हणत्रियतेतद्वि अत्रहणकतेयमिति अवाभिसयेननिर्द्धारणमतेनसामानाधिकरण्येनदेविशयपितुमशक्यत्वादिकमु
पिषोपस्यवादिक्वावोवद्विप्रमगः॥ अथात्रियमाणदतिनिर्द्धारणमु ज्ञातीपस्यभवति यथाहृन्नामवोसपत्रेद्विनेम
सुनेगोरेवप्रतीयततथावावाप्रादिशेवप्रत्येयतद्विभावः ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

ताम०
६६

इतिशेषराप्रतिपुल्यतीतीयनिर्द्धारणोपिद्वेष्टव्येणोपस्यार्जननिर्कोपते॥ अत्रहणे॥ तुक्रियमाणेनिर्द्दिष्टस्थानिकवादिद्रुपरिभाषा
मुपस्थानेयथाऽवोत्रातीत्यत्रअज्जोत्रेणतन्वद्वेष्टव्येण सामर्थ्यादज्जोत्रेणभविष्यति तत्सामर्थ्यात्तद्विहेतिरेवा उदहरास्य
स्यात्रियमाणवाऽदेष्टव्यस्यात्॥ अकारस्येवहस्यनामपिनिर्द्धारणतद्वेष्टव्येणोपधायाः स्यादेव॥ अकारेणनिर्द्दिष्टोष
राणांजेतरेभिहेतिः प्रयोजनम्॥ अथवेवरोमादितिकोभवनिरध्याक्रियतेतेनतुल्यकालत्वादिकानस्यसकायेव्यापिदस्य

इतिशेषराप्रम तत्रकोरोषः दूहेवस्यात् ऐतिकायनः औयगवः दहनस्यात्तगार्थोवात्स्यद्वि तत्रार्थेद्वेष्टव्येणक
नेत्यनकतेयम प्रहजेमनुवर्तते केप्रहृतम्॥ अत्रोत्रातीति निपदिनदनुवर्ततेऽतउपधायाअवश्रुतिअज्जोत्रस्य
उपधायाद्विः प्रमगेतद्वेष्टव्येद्वि॥ अकारेणतपेरावोवैशययिष्यप्रः॥ अत्रः अत्रद्वि हेदानीअवेद
मनुवर्तते॥ अत्रद्विनिर्द्धारणम्॥ अथवामदुक्तगतयोधिकाः तद्यथायेदुकाउतसुयोसुसुगुत्तितद्विधिका
अथवेवयोगः केरिष्यते॥ अत्रोत्रातीत्यउपधायाः॥ तत्तद्विहेतिअवाभादेरितिनेत्रेकयोगेनद्विनिर्द्धारणतद्विधिका
दिवद्वेष्टव्येणोपधायाद्विः॥ तद्विहेतिअवाभादेरितिनेत्रेकयोगेनद्विनिर्द्धारणतद्विधिका
वाभादेद्विहेतिोपधायाद्विः॥ तद्विहेतिअवाभादेरितिनेत्रेकयोगेनद्विनिर्द्धारणतद्विधिका
नभवतिअस्मिन्प्रवोपुयभयस्यात्॥

त्रोयस्थानभावः क्रोष्टुति क्रोष्टु शब्दजततस्येदमित्यजागतद्वि जेष्टव्येद्वेष्टव्येणकतेयमनुवर्ततेद्विहेति॥ अंगकार्यिमम
ते तत्रतत्रकोशिरुपयोगावतरः इति॥ सुखस्थानिमेदमवोदकथमव्यस्यति॥ अमलेकीजद्वेष्टव्येणकतेयमनुवर्तते
विशेष मानोऽन्यसंबोधनेवसावकाशह असतिखल्वपि॥

देवामिकरति अथैवादिपुसमापाः खः द्विगोर्वतिपसेत्थ अवागमयेद् द्विन्त्यादिनि सत्यमिदमेवैवाधुनंभवतीति न्यायात् अथ अहोति पूर्वविशेषोप
 ष्वं चापनमाश्रितम् इहानुत्तुष्टमानुविषयमिति भवेत् द्विर्धति इवेवैव भूतात् मधीष्टति अन्तस्त्वयर्वास्तुक्वेति म सोलुक् द्विगोरिति उपपात्तः यस्मा
 योतिप्रतिपत्तिः भवा इवेत्यहं विवर्ततेतत्रयथा पूर्वपरस्य द्विन्त्यादिनाप्येव द्विगोर्वाभावादिः सुतोतिशोभाभावादिः पात्तः जितास्यप्राप्तः
 परस्येति प्रवाहः ऐरापि शुभादिभ्यश्चेतिटक्नुहं द्वेतिमित्यस्मिन्नाकारादिः सृष्टिनिमित्तत्वाश्रितम् ततोऽसम्प्रपिद्वेद् द्विनिमित्तम्
 परिभाषातो

[illegible]

पदेऽसद्वानात्तु वरा ॥ यप्रतिविधो भविष्यति नेतरस्मि जगताकांशं द्विसृष्ट्वा दयतामेव च द्विप्रतिमितत्वं नास्पदा यथा ह्यनुक्रमेण
त्यनेनैव प्रतिमितस्य प्रक्षये वा तन्निषेदे श्रुतकर्मणात्मनेपरदिमिति चत्वादिवभाषणेनासति जातेति ति गोत्रेच रणौ सहेति नानिषा विजात अथुहने
रेवंप्रयोजनो भावः ॥

[illegible][illegible][illegible]

स्यादर्थोताद्यधिपतिश्च सामान्यप्रत्ययः स्वयद्गोतेतु क्रियागोसर्वत्रभूतगतिप्रत्ययस्योपदेशः ॥ १ ॥ सुखेदतानि ॥ १ ॥
 सुपदेशस्य वृद्धिर्द्विप्रदेशनायकाच्चप्यकारास्तोचयनाश्रितेतदर्थश्च गोवृद्धिर्हरेत्तन्नाप्योनतमुत्तमः समासः तत्राप्रप्रकारः क्रियस्य प्रतिवृद्धिर्ह
 एवोपेत न विधीते सुप यस्मिन्सदसु विति अयत्तस्य प्रत्ययप्रतिषेधश्च न चेत्सुप इति प्रत्ययग्रहणेन तद्विधिः सुवर्गादिनिवोदयमव
 द्रव्यमिति तद्विनिवोदयस्यामिति वृद्धिर्हः प्रत्ययलक्षणा न सुवर्ततेदं गति तिद्वेष्टामाति ननुमतोगस्येतिविधौत्राक्षिप्तमतानुसरे
 द्गंतस्यकार्यप्रतिषेधः इदंनोच्यमाणं ॥ ॥

۹۳

[illegible]

अथविज्ञायतेतत्वेत्युयः यन्त्राविति तदेषोभयति यथानदोषस्तथास्तु इदं विचार्यते इत्थेकग्रहणं संघातग्रहणस्याहर्णा
ग्रहणं वैतिकाश्रयविशेषः इत्थेकग्रहणं संघातग्रहणं चैदितिकाश्रयप्राप्तिः ॥ इति कश्चिदंति वचनोभयविधिति आस्ति सत्यम्
इत्थेप्रयोजनम् किं प्राक्किहाहिकिति अस्तुतद्विचाराग्रहणम् वर्णाग्रहणं वैधवहितत्वादप्रसिद्धिः वर्णाग्रहणं वैधवहित
त्वाग्रप्राप्तिः प्राक्किहाहिका ॥

प्यति 'क्वचादिनि' पथेयवकारिणोसादावकारोऽङ्कुरेतेन केकरावेसंपन्नभूतएवंगत्यामवसेवप्रकृतिभित्तिकेशवः संघातउआपिततितत्प्रभयारत्वप्र
हृतिः आहूति एकारोऽङ्कुरपर्वनिभोस्थानिचन्त्यात् अथसावननादित्युपाधयः नपासुपोरितिज्ञायाकातवर्षवृणादिविषयति शरैरन्वृहताभि
माद्युआह अहोति ततश्चाप्यमप्रकाशयसांतेनाभाप्रयति आहूतर्हति मवहितत्वादिति ननुआपितनननकारो नवविषयतेर्ह तत्त्वका
रः आपवृत्तयोः काश्यकात्पर्वस्येतिप्रयतिनस्यापि एवंगदितिप्रवर्तयति नैतदिति शयकाद्यविषयसंघात किंकात्पर्वस्येतिप्रवर्तयति एवंगदिति
रः आपवृत्तयति ततश्च निर्दिष्टयाभिभाषोपस्थानात् अथवा नैनमाप्रोति ॥ ६४ ॥ ११

भा. के. सं.
७४

८२

तत्रवचनादिनि आनंतपर्यसंभवाज्जाग्रयते रथकचेति रथानांसमूह इति तत्रकथं चैवैकिकचव भा कास्येति भागविच्छात्मानस्रितिकास्यचप्र
समीतादप्रत्ययवित्प्रकारप्रत्ययः पिन नाव्येधानमिति नानेतर्पयस्तिव्यते किंतुयावत्संभवति तावदाज्जाग्रते यद्येवमेति का इत्यत्र द्वाभ्यां अकाराभ्या
व्यवधातादित्वेन प्राप्नोति एकस्य संबंधकरीहितीयस्य दाहीनामसकारः नेषदोषः इयोस्कारेकारदेशकृतेन दासहेकादेशस्यस्था नि

परिहृतमेतत्

अकारेणाम्यवहितत्वात्प्राप्नोति एकादेशकृतेनास्तिव्यवधानम् एकादेशः पूर्वविधोऽस्मानिवद्वतीति स्थानिवद्वावाद्य
वधानमेव एवतेत्याहायेप्रस्यस्थात्कारवृत्तिनवकचिरव्यवधानं तत्रवदना इति विव्यति वचनप्राप्ताप्यादि निवेत्तायकधारिष
निप्रसंगः वचनप्राप्ताप्यादि निवेत्तायकधारिषुटोषो भवति रथकधारिगर्भाया नेषदोषः येन नाव्यवधानं तेनेषवहिते विवचनया
प्राप्योत् केन नाव्यवधानं वर्गेने केन संघातेन पुनरव्यवधानं भवति तेन भवतिव अथवा पुनरस्य संघातप्रसङ्गाम ननु के कभिन्वे
कग्रहासेधात ग्रहासेधेति कासप्राप्तिरिति वचना इति विव्यति ननु चोक्तं अस्ति वचने प्रयोजनम् किं कारिकेति अत्राज्जाग्रदेशी
कृतेव्यवधानं भावान्प्राप्नोति अंतर्देशकृतेन व्यापवर्गः उभयत आश्रयतो नास्ति इति एव तर्हि एका देशः पूर्वविधोऽस्मानिवद्वती
तीति स्थानिवद्वावाध्यपवर्गः एव तर्ह्येता ये प्रवृत्तिर्यापति भवसेवजातीपकानामपीत्यमिति पदपुनरास्योति प्रतिषेधश्चास्ति ॥

रिकाहा

राम०

वद्वत्कारेणैव कारेण व्यवधानं न पुनः स्तानिवत्प्रतिपत्तिर्यतो दावकपरे व्यवधापकोपेयानाम सत्त्वरालस्यास्य चरितार्थत्वात् व्यवधानं भावदिति ॥ ७४
॥ वार्तादातां वलीपहेतुना प्रसिद्धा कम् उभयतरति आपिषः कृत्वा रत्यवधुमभयमाश्रयते अथवा पिपयतो कारस्य कात्स्वत्येत्स्यात्प्रपिषते तथापु
भयमिवाश्रितं तुल्यकाले भवति एवजातीपकानामिति प्रकाशैव चनेजातीपनप्रत्ययः अत्र च तामित्यर्थः ॥ ॥ ३ ॥ ॥

2003

मामि केति ममे मस्य दस्मदोस्य तरस्यारकृते सत्यतरस्यामहारात्मादीव्यतो गिरा ए तयकममकावेकवचनरतिममकादेशः केवलमात्र
केलनेन सेहा खदसो द्यो न्यमादयप्रदाए नरकायतीति नरिकादाक्षिरात्किं केति दक्षिरा स्मिन्नेत्रोदक्षिरा रानु तत्रवदक्षिरा पयश्चा
तुरस्यगतिरित्यक् अजाताधर्षविवक्षायाकः रहभवेहादिका अव्ययानप पूर्ववत्कः वेदमाता इति आक्षिप्य प्रतिषेधप्रसंगे वचनम् ॥
नया यासेति प्रथमे कवचनांतपोरुपादानादिभक्त्येतरं प्रतिषेधाप्रसंगादाह यत्र दोषाति उपसर्केति उपाधिभ्योत्यक्तान्मासुठपोरितित्यक्
न त्रैवजातीयकानामिति येः नेकाचोव्यजनादयः प्रत्ययाः संज्ञावैषयकोपामित्यर्थः चदयमिति ननु चतद्वि तल्लगधीनिका रेखायां स्यात्
रहस्यिका

मामकनरकयो रूपसंख्यानेकतय्यम् मामिकानरिका किंपुनः कारणेन सिध्यति अत्रत्ययस्त्वत्वात् त्यक्त्येषोश्च प्रति
षिद्धत्वात् त्यक्त्येषोश्च संख्यानेकतय्यम् दक्षिराक्षिका किंपुनः कारणेन सिध्यति प्रतिषिद्धत्वात् उदाचामातः स्था
नेयकपूर्वाया इति प्रतिषिद्धत्वात् जषा नप नदो रिति वक्तव्यम् इहापि यथास्यातेयका मधीते तकोयसाग्रह इति प्रतिषेधस्य
कनउपसंख्यानेकतय्यम् उपत्यका अधित्यक्ता तत्राहिकतय्यम् नेकतय्यम् आचार्यप्रवृत्तिरीपयति नेवजातीयकानामि
त्वभवतीति यदयमदक्षिकान्तितात्वभूतनिर्वैशंकरोति नृसिंहो जयति नेराम श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॥

आम्यथायं भिरति काभिः क्रीतस्याहीदि तिरकोऽध्वं प्रवेतिलुकि कृते लुकतद्वितलु कतिरापोलुकि निपिजाभावादि त्वन्स्यात्पंचमृति
कृति अतः शिवादिर्गोलुक्वाधनेन सुल्लगेव तथाच सनी सुसंख्यानेन लोपोन भवति पंचमिः खदाभिः क्रीतः यं वरवहः त्यादेशात्
सेहेकादेशो न भवति अत्रत्येकादेशात्त्यादेशात्वादापु यदहो नयह पाख्य किं केति कारस्य अवरोन स्यात् तदेवं सति प्रयोजनेन शापकमिका
येकाश्रामिति वित्यमेतत् सिकान्तिप्रक्रियालाघवायैत्यो विषयत्वाद् कथं नित्यक निलकरो चमरामित्वाभावस्य न शापकं यं भिरपत्यकाभि
क्रीतः पंचोपलक इत्यादौ तद्वि तलुकि अकारे अवराधेत्येत्ये ॥

2003

भा.के.स.
७५

पञ्चकस्ति धुनन्तिपावर्पतीतिपावकः नीलकेति आश्लिषेतिधुन् देवकेति अजजहोवविभाषालोपोवक्तव्यस्तद्वशस्यस्यलोपात्तुमकेति
स्थिरियुग्धात्वात्केलन्तेअज्ञानादिषुकाः अश्वकः स्थित्युपसर्गोपतिक्त्वं भ्रूवकेति भ्रूगान्तिस्थैर्ययोः कृवकेति ध्रुवधुनने वर्णकृति व
क्षेपितमहत्वादिकंगुणामित्यर्थोकाः पावण्यविशेषः तत्तत्तद्विकारत्वात्तत्तत् आक्षिप्तं वर्णिकेति व्याख्यानीत्यर्थः भागुरीटीकाविशेषः अ

[illegible]

अधिकारवर्ती का संरक्षिका ॥
इति शिष्यात्कवितितकृत्पितृश्रद्धादेवताः तर्थात्कर्मपुत्रदेवता देवतातादृश्यपरितित अतिकेति अथैवपरिमातामसाः संख्या
या अतिश्रद्धातायाः कवितितकृत् सूक्तकेति तस्मात्पुत्रश्रद्धा प्रतिपेक्षा तापकाव्यार्थक्य पुत्रिकेति पुत्रश्रद्धाच्छ्रद्धाः स्वादितात् न त्रिष्यस्य न
तः स्वार्थं न केपान्ति द्रष्टुः तस्यस्यैव अधिकारविधायिते संरक्षिकेति हेतुमत्ता स्त्रीश्रद्धा संरक्षिका भ्यामप्यस्यस्यो वक्तव्यसाकृत् ॥
क

राम.
७५

2004

[illegible][illegible][illegible]

2005

प्रवर्णापिषिधिरिति संवत्समागमवधेन वधं तस्य र्धवाह स्वविशिष्टेन समासस्त्राजीपते अथवावर्णा दशराजतरे त्वेलेवेतुं तां तदितुं प्रहर्मां प्रत्य
 योप्येऽनुकोलेतां तदनुगतां प्रतिनिधिति शिक्तिके कादेशाप्रयोगः आयापारितोषिषाण्युपेक्षा देवत्वत्वाद्यं यन्तु तत्तिपक्षोऽप्यगीक्षितम् तद्विहितेन स्यात्
 एवेति येषां शब्दनायिकदृष्ट्येतेषां काः स्मरितुं चरितं तदनुगतां तदनुगतां रितं प्रवर्णस्य तिनं चोपादेशं स्यात् स्मरितं स्वादेशाप्रसंगः इत्युक्ताः
 येनान्येऽनुगताः शब्देऽन्यायमित्यस्मादगामेनमाजीपतिरित्युपेक्षा देवत्विका अस्यास्यः कोतुपसंस्थानमिति तन्मन्त्रे उपेति वसः किं पञ्चविंश
 यीति संप्रसारणम् वन्त्वसाहिदत्तादिमुं भवतश्चिकित्साप्रसंगः लक्षणोति लाक्षणिकमनुमत्तम् प्रणियेतेऽनुमत्तम् अथेति

प्रवृत्त्यादपिविधिः प्रवृत्तिरिति अथाप्युपलब्धेभ्युत्पाद्यते एवमपिन दोषः क्रियतेत्यामएवविधिश्च्युहग्राह
 स्येति सुसुकारहकलान्नमवति आशिषाति आशिषिः कः उपातरति औषिकः लक्ष्माप्रतियुक्तोपा
 प्रतियुक्तस्येति अथेहकयं भवितव्यं दोषोत्तरति लोक्षरतिभित्त्यम् कथंयदिवोक्तद्वारावृत्तिग्रहण
 गत्वेति ॥ श्रीः ॥ ॥ श्रीः ॥ ॥ श्रीः ॥ ॥ श्रीः ॥ ॥ श्रीः ॥ ॥ श्रीः ॥ ॥ श्रीः ॥ ॥

लोकसिद्धिद्वयतेनचप्रभोतीतिप्रश्नः होयस्ति। तस्मात्तत्र उपसंख्येयान्कादेवतिभावः क्वचित्तुक्षयंयद्विरुद्धैकदेशावागृह्यमाणस्यतत्र
 तिपात्रः तत्रयदातिनिपातोत्तरेदेहायउत्पन्नः किंतिहियेदेस्योद्यतेति ओकारियेकारः सउत्पादोपापानात्वं यत्रचसमुदायाप्रयंकार्येनास्ति
 त्रावयवाः स्वकार्यसम्पन्नकारवन्तथावन्नुद्विग्लितदेवेतिनामाकः कावयवनाश्रयाः प्रवर्तते अग्रहणयक्षेत्रपथानुद्विग्लितदेवतिनामेषुप्रतिवि
 धीयते तथासोद्यउपसंख्यानकर्तव्यमितिस्मर्यादीपियदिहाहोव्याख्यः ॥

हेतुं निमित्तमिति हंति। यीहोपात्रोहकारोऽपित्तन्निहकारस्य प्राधान्यद्वित्रोक्तासंबंधोऽथ प्राधानोपकारस्य प्रागुक्त्यापि हेतुः पक्षद्वयमपि दोषद्वयं
नात्युक्तः इह निर्दिष्टस्त्वित्तात्वात्पक्षोपासेन प्रागुक्त्यापि त्रिभिर्निजसंबंधिना सर्वधर्मातिपलुमहर्ह। निमित्तहेतौ नकारो हकारस्येति हं त्रैति। स्वावयवेन
योगाद्ययोगात् नित्यप्राप्तिरिति तस्मिन्निर्दिष्टे पूर्वस्येति परिभाषायां स्थानाद्वाकारस्य वृत्तितानेन तस्य संबन्धात् वचनादि। त्रिनिर्दिष्टस्य
हेतुर्निमित्तमिति त्रैति। यीहोपात्रोहकारोऽपित्तन्निहकारस्य प्राधान्यद्वित्रोक्तासंबंधोऽथ प्राधानोपकारस्य प्रागुक्त्यापि हेतुः पक्षद्वयमपि दोषद्वयं
नात्युक्तः इह निर्दिष्टस्त्वित्तात्वात्पक्षोपासेन प्रागुक्त्यापि त्रिभिर्निजसंबंधिना सर्वधर्मातिपलुमहर्ह। निमित्तहेतौ नकारो हकारस्येति हं त्रैति। स्वावयवेन
योगाद्ययोगात् नित्यप्राप्तिरिति तस्मिन्निर्दिष्टे पूर्वस्येति परिभाषायां स्थानाद्वाकारस्य वृत्तितानेन तस्य संबन्धात् वचनादि। त्रिनिर्दिष्टस्य

[illegible]

शिवायैषास्त्वन्नाघेननान्यसधानमिति श्रुत्वा तं त्वया योनिर्वरति । स्तुत्युक्त्यवधानं संभगविधिं चा । विकल्पविधा योऽवस्थानं भवत्वा । इहापीति
 ह्यनाविभवाच्चातुरति । अघोषाद्देशोत्पलस्येत्यर्थः । नकारप्रहराणि । सर्वत्र व्यवहृतिं तोनकारेण कारयत् । तिनकारमेह । एषा प्रथम्यात्वे जिह्वा
 तप्रहरणसमर्थ्याच्च भ्रुतिहेतुमानं तर्पमाश्रियन्ति ॥

भोक्षम'नावश्चभिति'भाष्यकारःसत्त्वनासंस्पर्धयते अज्वरुति नचश्चद्वारसुनिधिमसंस्पर्धयतिवित्तितिशसं वक्तुम नदिशद्वयनभिधेयंश
द्वारसुनिधनानाभिधीयतेनित्यत्वाच्चार्थसंबन्धस्य भोक्षम'भ्यस्तदप्यपत्तिस्त्रयोवलीदरस्यापेनविशेषविषयत्वंभूतिभ्रष्टोत्तेपम चोली भा
ष्यकारेणपितप्रत्याख्यातम् केचित्तिनित्यमागमप्रशासनभिसंस्तपकंवाग्रहावाण्यति अनित्यत्वात्तस्यापसिद्धिरातिन्यपष्टित्तिसिद्ध

[illegible]

2018

ते२ लह३

॥ ६ ॥

वननिर्गमप्रवेशेणाप्राप्तायातिरंतर्निवेशेति धातोर्गित्त्वं होषश्चासुक्तोऽंतर्निवेशीतेनवा यधुनृक्तेतेतयअनुरातेनेतिस्त्रकतेर्मरयती
त्पद्युयत्तार्थतयापिबलितेष्वारावापुयत्तन्मेधेरान्तिनिरूपयेवांतस्य धातोर्वैक्यमेतग्रहणनिहोतौकृमप्राप्तत्वायरेवोयत्तन्तिरिष्यति
तत्राचविशेषः अंतर्निवेशतेतज्जलसाधुर्ध्वअनुरातेनेतिरुक्तमेव पिबे वाधुरातनिपातनमिहकार्पम अद्यथति सप्तपिहृन्तन्त्येयुगल
भावः पिबोदरेनैवांगस्यप्रयोगाद्व्यात् ॥ ॥

2015

ज्ञानं च्योतयति शेषोऽप्येति ॥ अत्र सार्वधातुकग्रहणं तु सत्कृतं ज्ञानं नुवर्तते न तु तिर्यगिति श्रुत एवाने मुक्त एवोक्तः कृतो न पारिः शीघ्रप्रसंग
तु अंगमहतरति न्यायरीपसरसाकारविधानसम्प्रापकं तत्तादृशरीयोच्चारणं शीघ्रश्रवणं श्रेष्ठतररीयोच्चारणे तु ज्ञापकैतद्व्याख्यावि
धानं नञाकारश्चरणार्थमनुष्ठिनं निवृत्तिरिति तद्वत्कृत्तद्रूपेण गत्यतद्विशिष्टाप्रसंगः शितीति त्वत्तरति शिनुक्तं चानां शितीति

[illegible]

2016

जो प्रोवि रहता गत्यति जागकर निमुणे कते पर ले नत उमुधा पारति ॥ इति ॥ प्राप्नोति तस्याः प्रतिषेधेव कल्पः ॥ विस्मलोः प्र
 तिषेधस्तु प्रत्यो रजगुणा भूतस्य हि प्रतिषेधः परप्रतिस्मलो भूतिप्रतिषेधो भवति ॥ तज्ज्ञापयस्व नोपमं नृणां प्रतिनिवेद्य स्य हि
 भवतीति ॥ किं नृणामप्युपमं परस्मै विबलरि भवति ॥ आहोस्ति तस्याप्यं प्रतिषेधः विविस्मलरिः स्येति ॥ कश्चावनिशे
 षः प्रसज्य प्रतिषेधे नृसिमुण प्रतिषेध उच्यते ॥ प्रसज्य प्रतिषेधे नृसिमुण प्रतिषेधः प्राप्नोति अन्तर्गतः ॥ उत्तमे नृणाम्
 प्रतिषेधः प्राप्ति आहं जज्ञाग्न नवानंतरस्य प्रतिषेधात् ॥ नृणां एवैवः ॥ किं कारागमनंतरस्य प्रतिषेधात् अनंतरपदुत्तमिधा
 नेतस्य प्रतिषेधः कृत एव ॥ अनंतरस्य विधिको भवति प्रतिषेधेनेति नृमुपैव एव निधानम् ॥ नृसिपुंरागुणो निधीयते ॥ नृसिपे
 ति एलिन किं नवानंतर प्रतिषेधादिरेव एलिन परं ॥ हागुणा निधीयतस्य धातुकार्य धातु रूपे ॥ इति ॥

[illegible]

2019

भा. के. सं. ५५. लक्षण्यहमिति हिर्वैश्वनेरुतेनेकाकृतेगुणानिषधनिहसर्पम् बाधवतीति य इत्यमरे इति प्रलेदोदाहाराविस्तृतमाभ्युदितनिमाद. योगदसद्व
 तियथाशिक्षातम् अत्रैवेति सिद्धेगुणानिषधेनिपातनेनिपातार्थम् यत्वेवंसोषातीतिगुणानिषधः प्रामेति उच्यतेआद्ययथातथाधर्मेनैवयोगेप
 संज्ञापकमिनिषक्तवेनिपातार्थेभितिवचमादृशानिष्कार्थेननिपातनेनद्वौगोप्यस्त्वोयैः लुकिगुणानिषधोनिषधैरेत यद्वाश्वेतोपपुल्ल

[illegible]

पञ्चमेयं शुभं तत्संस्कारं प्रपोगः आध्यातुम् विदुः स्वकृत्स्नवतिनसर्वं च ॥ राहू ॥ किमर्थमिति तदुत्तरमस्य निहतयौ विकरा निर्देशे भवति
तः परमहृदिः पितुः सार्वपातुस्विकरणेन सर्वेषां मांति प्रपन्नः ननु सर्वं किं च स्वार्थमिति सर्वं बुवता सर्वं प्रपोगः पञ्चादिमहत्सु
कर्मवति कृताभावायति न नमाने क्रमो न प्रदर्शितः स्यात् ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

व२

त३

५४

वृक्षप्रियमिति नाम्नास्पाविपितिसावैधातुकदृत्तिसावैधातुकन्दरांषिदृशिरासंषट्मिनिददुदोषेतिषाःयलुवन्तिःस्मादिनिदविद्वत्
 र्धमन्त्सावैधातुकन्दराणिप्रियमितिःषिदृश्चरुवतिहल्लयहगामलुवन्तेनेदित्सावैधातुकयहो नसहभिदिद्वयंयत्तन्निदृतिःस्वात् शमीध्वमि
 ति श्रामेत्तमोविनरायणीतैषेलोऽयसंपनाम्नेपेदेप्रेतस्यवृहल्लयदसीमित्युक्तेष्वेवौलकवतीनामितिःअय्यंतेल्लोतेनोवाणीःश
 द्वाजिह्वैःसाःमुसपेक्षणावाल्मेसेमनिदेःशःअश्वेषुकांनोषुल्लकांनोयह्नादकावेदिहोसामवेषुदेवतानिजोऽङ्गसेल्लेद्रावयह्नादोदीपेदृति

[illegible]

निवर्त ह्यर्धनिषेधाभासायागमेनभवतः अन्वयार्थमिति चत्वारिंशत्तार्षस्यह रागदुल्लभताम धीतवृत्तिषेधः लुतेनविती श्रवणमिति त्विष्यस्योवदुल्लभमिति शीर्षस्यहस्यः सत्तरागमिति श्रवयेदयेदवहोमात्पराह इति वृत्तचनेमात्तु शब्दस्यमात्रादेशोवक्तव्योयामात्रशब्दवाच्येयुवमभिधातुः उपादेशेनैववृत्तिः होचवर्तियेदेरम्यराशोः मिथेयैवेदिति वेवायसंयुद्वागना देशः ॥ श्रीरामरामरामरामरामराम ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

९

त

[illegible]

माहणाभातमोहोपवक्तव्यः पुनर्यथेह ते गार्गीमात्रासीमातां नृस इहकस्माच्चभवनिरदिकुमाकिंशेषात्तत्तादृशान् ब्रह्मवंपुं
त्वरनसामप्यात् अस्मन् दूस्ववनेप्रयोजं एयमिप्रकिंमोचीवति शक्यं एयमिप्रकिंमन् च्चापि नृस रूपेष्टमप्येष्टमात्र
वार्णानां नृसः नरी दूस्वपोरुं गार्गी येष्वसुच्यते जसिचै सन्नन पां अपि युगाः आमेति एवंति ह्योगविभागः कथितं अंवापेन
पोहं सः ततो दूस्वसहस्रसचक्रसोभावति किमर्थमिदृशं एव स्थितिगृह्णानां चैव ततो युगाः युगाश्च नवतिक्त सस्येति अथवा
दूस्वसयुगाद्वनं अंवापेन चोक्तं हंसदूस्ववर्तमानं जसिच असादिसुष्टे मिसा वचनं प्राकृष्टां च युपपायाः जसादिसुष्टर
सिचैतिव कथ्यम किमिंशेषाभाते साह माकृष्टां च युपपायाः किं चोक्तमन्य अंवेदं विंशतकतः पञ्चैकिकीर्या अंवेदं अंवे ॥ ४१॥

नवोदितवर्तते नमः पादुके लोतेतस्य गुणराधनाय नमः स एव क्रियते अथ वेति सिद्धे नृते स नृते सातदिधानं गुणराधनाय नमः जसि सिव न
सादिधाति अदिशः प्रकाशविप्रकरः स्मिन्नुपार्थविधीयते नमः सादृशदृतिद्वयोजनिदिधानाय विनमः ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥

राम.
५५

रवौतिह्रिह्रिकारदन्तिचरतिपुष्टोविधानान्तिथ्यतिस्सहृयंतिप्रविकृतंनयेत्येवंहृत्कृत्प्रवृत्तकृतइतिजीसेचतिशुभाभावापस्येवप्रथम
योतिरित्युपसर्गवरीषीं०विषाष्टदसितिवचनान्मभसिपुणारश्मःप्रवर्ततेकिंकिदीपियारःरुचिप्रियुषादिशुभियतिर्नधःकुलदति
येषोषस्योतिरियस्यनदीसंतानास्तिष्विचि संश्रुतिरुहमेवेषिःयाउ०आतिस्सहृयेतिखल्वसिक्तंनरुतिमादिस्सहृसेहृसेस्सचरुवेचंत
येकचचनस्यैवंरतिप्रानोतिपाउपरतिचतत्रयरात्राप्रानोतिनचरुतेदीपुतेवाविस्सहृयेरेवदयापिचसमः॥हृत्कारश्चत्वादि

रवेरं विंशतकृतः शतकृतः पञ्चपञ्चवे किंकिरीयाकिंकिरीविनाषोऽति घोडः त्रिगुणविभामेजि सार्वभौतके प्रतिषेधो
वक्तव्यः पृथ्वीरुक्मन्तसिखिकाभिद्रुमन्तविभित्तं कृपकृतम् सुमिचव हुवचनेपुणेदि वि याजयः इहासि सुदया
तिमा सोपति हुमेतेकृते स्थानिवन्भावषाड प्रमोतिनस प्रतिषेधो वक्तव्यः नवक्तव्यः यद्विषा मेति स ह्येप्रप्रतिषेधो हुदसा
दे शतावया युधो नः ति वहाया तिमा ला ये स प्रतिषेधः अनर्थकः प्रतिषेधोऽप्रतिषेधमाहूसा म्रवति कृतादि रयेयं उक्तं वैत
न ह्यु न्मन्महयोऽदीषदिति अथेदं मम सपि स्थानिवन्भावरी धृतेकृते न्नावे भूतपर्वदुहित तापा उक्ता म्रवति ल
क्ष्यप्रतिषेधोक्तयोः प्रतिषेधोक्तयेवमि न्नुवेदानीं ससपि स्थानिवन्भावयेतया परिभाषया शस्य सुपस्थान्मने साहचरी रानी क
विदपि स्थानिवन्भावः स्यात् ॥ ७॥

यतो ह स्वदिशः कृतः ततो रूपमेव राप्यस्यो नत स्यग्गहाभावात् स्थानिवत्त्ववाप्तीमाह 'उक्तमैतदिति' लस्योति अहो ह्यस्य
 वैतत्यारोति लाक्ष णिकं रूप मिति नतस्यग्गहाभावात् अनुचैति लाक्ष मह रो दीष्टेति नवकवमिति चोपेतो नैसाहेति परिहारः

[illegible]

भा. के. स
६२

पुनः प्रसंगविज्ञानादिति अस्त्यपरिप्रतिषेधे न गुराक्षस्मिन्कृतेहृदिर्भविष्यति अनाश्रित्यलक्षणानिरेवहृदिप्राप्तमेकतेनाः
 श्रित्येतदुक्तं पुनः प्रसंगानामिति वाच्यं किं खेयेनसंगस्येतलक्षणद्वयस्यपरस्परप्रतिषेधप्रवृत्तौप्राप्तायाविप्र
 तिषेधेयकार्यमित्यनेनपरस्परकार्यविहितेतिमित्रसंभवास्त्वस्मिन्संगस्यपुनःप्राप्तिःपुनःप्रसंगउच्यतेननु
 एवेलसंगप्राप्तिः पुनः प्रसंगः तस्मादिति ननुमदिहानुपुनः प्रसंगवाच्यं किनेधयनेकिमेतावतागुरापरत्वया
 कृत्योरुपधावृद्धिर्नहिप्रप्राप्तिस्तथाप्राप्तोक्तिरेवमितिबोधप्रयत्नोसन्नवित्यमेतत् ग्रहणमुरावेत्युच्ये
 तेतिगुराएवपर्वसंज्ञानित्यप्राप्तिविकल्पनीयस्तत्रगुरापक्षविशेषात्तुरित्यादिभविष्यतिनरुभावपक्षेनमुरा
 ज्ञानिहृदिर्भवतिपरैवप्रतिषेधेनपुनः प्रसंगविज्ञानादासिद्धम अथवापुनः प्रसंगादुक्तोक्तैरपरस्वेवानु
 पचायातिहृदिर्भविष्यति नैवयुक्तः परिहारः पुनः प्रसंगानामसंभवातिप्रत्येनेवकृतेप्राप्तिनैवचा
 कृते अत्रस्वतन्त्रगुराकृतेरपरस्वेवानुपचायातिहृदिः प्राप्ति अकृतेवाचोज्ञातीतिनस्मात्सुच्यते
 कृतोतिगुरात्तज्ज्ञाद्विःपर्वविप्रतिषेधेनेतिग्रहः किमर्थंरुखोवस्यते नगुरावेत्युच्यते तत्राप्य
 मप्यर्थः गुराग्रहणनकर्तव्यंभवतिप्रकृतमुत्तरे कप्रकृतम् कृतमस्ययोगारम्भेणानि अतोऽस्वत्
 मित्वप्रतिषेधार्थम् कृतोऽस्वत्स्वत्यते त्वप्रतिषेधार्थंस्वत्त्वाभरितिरुणेवेतीयस्युच्यमानेगुरानेमुक्त
 इत्प्रसज्यतस्वविनिपुनरुच्यमानेद्वस्त्वेनमुक्त्यथाप्राप्तो गुराभविष्यति
 देशेनविश्रान्तुरित्यादिनिपादः तत्रायमर्थोतिर्केलंगुराविधानप्रकरणमनुसृतंभवतिवावृत्तापवमयीत्यर्थः त्वंप्र
 सज्यतेति वाणयोग्यतायतिवृत्ताश्रयमेतदंगमप्यसंगोभाधित्वेत्स्यादस्वविधानेत्परादृशः सिध्यति विश्रान्त
 विरहवानविषयवानितिकुसोवायतिगुराविकल्पितेदयासिद्धिः कुसोःकित्तेनप्रतिषेधविषयस्यापिगुरास्यप्रतिषे
 धः प्रदर्शानेमायुक्तताप्रदर्शितः उन्नयार्थवद्भव्यहराकर्तव्यमिति लोच्यमपिनास्तिरुस्वविधावधिउन्नयर्हस्वविधा

राम०
६२

उपसर्गो मोक्षत इति अकृते एकदेशे इत्स्वभावभावयोर्विशेषाभावात्तरंगत्वाद्वागिकारदेशेनभाव्यम् वाणीहांगमित्ये
 तन्मसमानाश्रयागवैरोविषयतेस्मादेकदेशेकृतेः तादृशत्वेन इत्स्वप्रसंगश्चाद्यते एकादेशेकृत इति उपसर्गोत्प
 रत्यो हनेर्हः स्वाविधीयमान एकादेशे कृतेनेहाभावात्तमेरुनिबंधनयोवायिर्वायानुपयत्योभेयतयाप्रयेकतारिव
 हावाभाववद् इत्स्वत्वाभावः आरुद्यत इति धातुपसर्गयोरेवहितानास्ति तदुक्तम् संहितैकपदेनित्यानित्याधातुप
 सर्गयोरिति एवंवलोकिकेप्रयोगेविग्रहाभावात्त्रित्येनैकारशेनभाव्यम् एवंवत्ताउत्पत्तयित्युत्सवनिर्देशेन
 म्कन्यायविदःलोकिकप्रयोगसंपादनयदि इत्स्वाविधीयते तस्मादलोकिकेनप्रक्रियावाक्यनाकेतदस्वत्वात्त
 केराःकिणोऽस्वत्वेतद्विग्रहणंनिवृत्त्यर्थम् केणोऽस्वत्वेतद्विग्रहणंकर्तव्यम् किंप्रयोजनम् क्वचि
 वृत्त्यर्थम् कृतिमाभतराकाधाकारति तत्तद्विद्वत्त्वम् नवक्तव्यम् उपादयोऽव्युत्पन्नानिप्रातिपरिका
 नि'उप'इहकस्मान्भवति मोक्षते उपोत्पत्ते एकादेशेकृतेवापुवर्गाभावात् एवमपिआकृत्यतेमोक्ष
 तेमोक्षतेत्यत्रप्राप्ति अणरतिवर्तते एतेः एतेर्लिङ्गपसर्गात् एतेर्लिङ्गपसर्गादितिवक्तव्यम् इह
 माभत र्थात् तत्तद्विद्वत्त्वम् नवक्तव्यम् उपसर्गादितिर्नते एवंतथावायिन्वाच्ये उपसर्गादित्यनुव
 तेतरति नेतरन्वाच्येअधिकारानुवर्ततेरति एष एवव्यायायदुताधिकाराअनुवर्तते
 श्लेषप्रदर्शनमात्रंक्रियतेः यत्तल्लोकिकेप्रक्रियावत्त्वे इत्स्वत्वप्रतिपत्तिरुच्यते तथापिनकाचित्सन्तिस्तत्रैकारिषा
 स्यादिवद्वावृद्धिग्रहणमहणत्समः परस्परस्वत्वप्रसंगः आणरतिवर्ततेरति एवंवत्ताश्रयोयविधिरिति
 तादृशानेतिदेशादयत्ताभावाद् इत्स्वाभावः एतः र्थादिति आशिपिलिङ्गः अकृतावधानुक्तयोर्दोषः नेतरन्वाच्येय
 मिति वार्तिककारणेनेतरन्वाच्यस्यैवाधिकाराणमन्वात्मानमसंगादुक्तिकारस्वविकाराणोप्रवृत्तिनिवृत्ताव

भा. के. स.
६३

रीरतः रीर्घं लभ विव्यतीति मनुष्याप्रभेदो रीर्घरीडाभ्यमारणस्य बाधकः स्यात् नैतदस्ति न स्वरोऽस्य बाध्यता रीर्घं न
 यो बाध्यते न हितस्य रीर्घं प्राप्तिः स आरभ्यते न तु शब्दोपपत्तिरिति रीर्घः प्रवर्तते एव यद्विच यः प्रकरणेति हि स
 या स्वन्मन्त्रज्ञेयं न तस्यैव भवति अस्यासंस्मरणेन विव्यतीति उपधालोयस्य स्थानिकत्वाद् निति रीर्घं न प्रवर्तते एव
 तर्ह्येति रीर्घं प्राप्तिः न कृत्वा तद्विचननिमित्तत्वाभावात् स्थानिकत्वाभावात् एवमपीति अन्तरीक्षस्यैव विव्यतात् ए
 वतर्ह्येति प्रक्रियायाः बाधकत्वात् एवमपि विव्यतात् इति भावविधावभ्यासवितिकुल्लेगात् प्रसंगान्नप्रक्रियायाः
 रीर्घः तः रीर्घोच्चारणकर्मण्यम् न तिरुत्तरेत्येवोच्यते कारुणसिद्धिः मात्रीयतिथिप्रीतिपति अकृतसर्वधातुक
 योरिति रीर्घं लभ विव्यतीति एवतर्ह्येति हि सिद्धे सति पदी चीच्चारणकृतेति तज्ज्ञापयत्याद्येभ्योऽप्येवापत्तिः
 याः गच्छन्ते धुनर्वावविधिनिष्ठितस्येति किञ्चन स्पन्नापने प्रयोजनम् विवेमुत्ताप्रतिषेधश्चास्ति तः
 न वक्तव्यो भवति यत्किञ्च यः प्रक रणो हेतुर्हि सायामीदं यः प्रकरणो हेतुर्हि सायामीदं कृत्वाः जेघीय
 ते पदीयः अस्यासंस्मरणसिद्धेति एवतर्ह्येति यः प्रकरणो हेतुर्हि सायामीदं एवमप्युपधालोचनप्राप्तिरिति
 एवतर्ह्येति यः प्रकरणो हेतुर्हि सायामीदं न च अत्यल्पमिदमुच्यते अपुनस्येति अपुनोद्गीतामिति वक्तव्यम्
 त र्हापियथास्मात् जनीयताम् न्ययः पुत्रीयेत्युद्गमनः खरसिप्रतिषेधो रीर्घं लभ्यतेति वक्तव्यम् संस्वर
 युः प्रक्रियायाः न बाधकत्वात् स्थानिकत्वाभावात् न बाधकत्वात् किं कारणम् ॥ ॥
 रीर्घं लभ्यतेति रीर्घं लभ्यतेति रीर्घं लभ्यतेति रीर्घं लभ्यतेति रीर्घं लभ्यतेति रीर्घं लभ्यतेति रीर्घं लभ्यतेति रीर्घं लभ्यतेति
 निति रीर्घं लभ्यतेति रीर्घं लभ्यतेति रीर्घं लभ्यतेति रीर्घं लभ्यतेति रीर्घं लभ्यतेति रीर्घं लभ्यतेति रीर्घं लभ्यतेति
 ततश्चाप्युद्गमनीयता रीर्घः प्राप्तिरिति तस्यैव प्राप्तिरिति तस्यैव प्राप्तिरिति तस्यैव प्राप्तिरिति तस्यैव प्राप्तिरिति
 अस्याध्यायार्थेनेति प्रतिषेधः कृतसर्वधातुकयोरित्याकांक्षित्युद्गमननिषेधार्थमित्यन्यथा माकोरोन भवति ॥

राम ७
६३

राक्षस्येति रिति व्रत इति विषयो निर्विषयेनेति न तत्र राक्षस्येति न तत्र राक्षस्येति न तत्र राक्षस्येति न तत्र राक्षस्येति
 द्योतितत्वात् संशितव्रत इति व्रतशब्दस्य प्रयोगान्न प्राप्तिरिति चेत् राक्षसः अन्यत्रापि लब्धविधानात् संशितशब्दः सामान्यशब्दः
 निविशेषप्रतिषेधनाया विरुद्धो व्रतशब्दप्रयोगः व्रते तु नियमित्वविधीयते न वक्तव्यमिति साधारणोक्त्या येन हि
 इत्यादौ एव तुल्यधर्मणः शब्दानुमन्यस्यति देवजातरिति नृदविशे रतेति न संसंताया न भवति देवग्रहाण संतो यल
 संराधेति न भवतात् रत्नभाषि संज्ञा लो न लो भावः यदा नु क्रियायां स्वरान्नातरिति तदा न लविकल्पः गलरिति अ
 चिविभागे तिलत्वात् प्रायेणेति न भवति विषे तु गलरिति लो भावः क्रियायां देवत्वं मय भवति गणे गलरिति ग्राह्येति विभा
 याग्रह इति राप्रत्ययोऽलचर इति न भवति ज्योतिषिष्युः पाचयेत्यहरति इति योग इति अत्र राहेत्योक्तिर्यायाति
 अस्याध्यायस्याद्वचनमवधारणार्थं भविष्यति अस्याध्यायोरुक्ते रीर्घो भवति नान्यस्येति या श्यते रीर्घं
 तेनित्यम् श्यते रीर्घं व्रतेनित्यमिति वक्तव्यम् संशितव्रतम् तन्न हि वक्तव्यम् न वक्तव्यम् देवजातो गलाया
 हरतियोगे वसद्धिः मित्यस्तेन विभाष्यते गवाक्षः संशितव्रतः शरदः अवर्तते विरते वप्रर्तते चारिकर्म
 णि स्रस्ते मनु रत वनिदन्मिति वक्ष्यते ॥
 शतशान्तिचिह्नेतीति पलायते वर्धतीति र्धवतीत्याश्विनि प्रयोगेन भवति मिथरिति एकस्मिन् विषयेन कल्पते कि
 तु विषयभेदेन एतच्चाकृतिपक्षे उपपद्यते तन्निर्ध्वं लस्यैकं ध्यमापाद्य उभयमुपदिश्यते तत्तज्ज्ञाभये भवतीत्ये
 तावते वल्लरास्य व्यापारः अष्टकीर्णत्वं तु प्रयोगवशात् अस्मिन्नेति गवाक्षरिति वातायने न्यवर स्कोरायनस्येति नि
 त्यमवर्तमानमिति प्रायेण गतगो रतिगो ह्येति न भवत्यन्यत्र तु विकल्पेन सन्निवृत्ताहराणानुचरत्वात् तद्विभाषाणां पा
 रानमेत्यासामपि संभवात् शरदः अवर्ततेमिति आदिकर्मप्रहराग्ररते शब्देऽप्येव संभवात् विशेषणमवर्तना
 रिति धर्म्यत्वात् वचनस्यावकाशः अपि भवति तथा च व पसो नृत्वात्वाकाशः प्रसन्नमवर्ततेमिति वक्ष्यते तस्मात् न

राम ७
६३

भा. कै. स.
६५

आपत तयेरिति रसात्प्रहोमवर्ततेनेनतौ बौदिशेषामारोःतंतस्यतपेरीत्वंविपीपमानंअलोःस्येत्यस्यपाप्रोती
तिभाव. लोपोःस्येति तपिनात्विशेष्यति यथापठिभ्यामेवैकमस्मान्निविशेष्यताविशेष्यतावामवतिनान्तस्यस्या
चः सावकाशमोर्त्वेपूर्वविप्रतिषेधनरितोपाबाधते इतरस्त्वग्रहाताभिप्रायःआह अनवकाशाः इति इत्येवबलनवका
शन्वातबाधकमाप्नोति एवमपीति नन्वस्फुपत्वादीत्वंतस्यस्त्वानिवद्वास्मिलोपोभविष्यतिइत्येवचनत्वनेत्यस्य
प्रवणर्थस्यात् नैतरस्ति सक्तृतौविप्रतिषेधेयद्यधितमितिलोपाप्रसंगान् अत्रलोपः चराचरइति। चरिदल्लिप

आपतत् तयेरीत्वमनंतस्य तयेरीत्वमनंतस्येतिवक्तव्यम् हीयति तनर्हिंवक्तव्यम् त्वक्तव्यम् लोपो
ऽस्यबाधकोभविष्यति अनवकाशाविधयोबाधकाभवति सावकाशाश्चोरलोपः कावकाशः का
राहारण एवमपीत्वमत्यस्यलोपस्यबाधकस्यात् अनवकाशादिविधयोबाधकाभवति इत्यमपिसा
वकाशकोचकाशः अनंत्यः कथं पुनः सत्येः नंत्यस्येत्यस्यात् भवेद्योःचागविशेष्येन्नस्यानंत्यस्यने
स्यात्तवपंतुल्यत्वेनाचविशेष्येभ्यामः आगस्याचामुनृतनस्तस्येति एवमप्यभयोः सावकाशयोः पर
त्वादीत्वमाप्नोति तस्मादनंत्यस्येतिवक्तव्यम् अत्रलोपो अभ्यासस्यानवि अभ्यासस्येतिमुद्रुच्यतेतद्
वचिदृष्टव्यम् पतापतः चराचरः चलाचलः वरावरः हलादिः किमप्यवर्णसमाप्तः हलामादिहलादिः हला
दिः शिष्यतरति आहोस्ति कर्मधारयः हलआदिहलादिः हलादिः शिष्यतरति

निचद्रीनामव्याक्राम्यास्येतिर्हिर्वचनमगागमश्चेतिहलादिशेषोऽननभवति नचागागमविधानसामर्थ्यद्विता
दिशेषानमविव्यतिनदिहलादिशेषागमः देशस्यवादिशेषोः स्तीत्यारशएव कारोविधेयः स्यात् नैतरस्ति सत्य
पिहलादिशेषविण् हातश्चद्विगाथमागिविधानस्यादित्यनचोऽयमने हलादिशेषः हलामादिर्हि विप्रहृष्टप्रशनेविष्य
स्यात्

स्यात्

॥
प्रतिपत्त्यर्थः ॥

गमः
६५

2044

अनादिशिति आतादिष्वभ्यासेषुहलंतएपेसर्पादिहलआभ्यापिमाणेषुषः प्राप्नोति आनहेति अस्यभ्योसंघाते
चेत्यस्याद्विद्वन्नककोऽस्यशेषः प्राप्नोति कर्मधारयत्वभ्यासापेसमारित्वहलाविज्ञापनरतिशेषानभवति आदिशेष
निमित्तलारिति शेषशब्दोऽन्यनिहन्तिमुक्तमवस्थानमादेतिपत्रेवाभ्यासेपथादेत्यारावदिहलोःवस्थानंतनेवान्यस्य
निरतिः स्यान्मान्यत्र अवस्थानं हिशब्दार्थत्वात्प्रधाननचप्रधानाभावेआतुषणिककार्यं प्रहेतिगनस्येत्त्रापिककार
यकारयोस्यामवस्थायानि वृत्त्यप्रसंगः षष्ठीसमाप्तिः प्याहः आहुरित्यत्रकारस्यादिबद्वावेषप्रसंगः सचप्रागुक्त
कश्चात्रविशेषः हलादिशेषषष्ठीसमाप्तर्हिचेदजादिषुशेषप्रसंगः हलादिशेषषष्ठीसमाप्तर्हिचेदजारिषुशेषः
प्राप्नोतिआनंत्यनंत्यनंत्यनंत्यः अस्मत्तहिकर्मधारयः कर्मधारयर्हिचेदरारिषुशेषनिमित्तत्वात्प्राप्त्यनंत
भाविलोपवचनेकर्मधारयर्हिचेदरारिषुशेषनिमित्तत्वात्प्राप्त्यनंत्यनंत्यनंत्यः अह
तः आहः तस्मादनादिलोपः तस्मादनादिर्हन्त्युपतारतिवक्तव्यम् उक्तवाकिमुक्तं प्रतिविधास्यतेहलादि
शेषरति अयमिरानंत्यप्रतिविधानकालः इतिप्रतिविधीयते रं प्रकृतम् अत्रलोपोभ्यासस्येति ततोवत्सा
मिद्वत्सः इत्येवमव ह्यारिः अभ्यासस्यलोपस्यनुवर्तते तन्नरुत्स्वमाविनांरुत्स्वः लोपमाविनांलोपोभावे
एव तत्रयथाकृतियस्यआश्रयितेतदाभ्यासकृतौवर्तमानोहलादिः सर्वस्यामभ्यासस्यक्तावनरतिर्निवृत्तिकरोतानिरो
याभावोक्तियस्येतत्तुस्यामवभ्यासस्यक्तोहलआदेरवस्थानेनेत्रेवानादेर्निवृत्तिर्नान्यत्रतिरोषप्रसंगः रुत्स्वमाविनामि
ति रुत्स्वभ्रुत्याचारिभाषावस्थानादजतस्याभ्यासस्यरुत्स्वाविधीयमानोऽस्येतिवचनादह एवरीद्यस्यरुत्स्वस्यच
लोपबाधनार्थवितोयतेरितिहलविययएवदिशेषनिरपेक्षोलापोवतिष्ठते ततश्चादेरपिहलोलापमाप्नोतद्वाधनार्थम्
हलादिशेषरति सत्रमनरेवतोषकलोपविधावलोक्यपरिभाषानापतिष्ठतस्यानहेत्यादावेनत्य स्यादिहलोलोपोभवती

॥
प्रतिपत्त्यर्थः ॥

2045

भा. के. स. अह लवेति अविद्यमानहलकोऽभ्यासो भवतीत्यर्थः शर्प उचिच्छिद्यतिति उच्यते विदिते लवेत्यंतरंगलात् ननु कथन इत्यर्थे वा
 सिद्धमिति बुद्ध्यापि सिद्धत्वात् तद्विशिष्टोद्भव्यते तकारात्प्राप्येति शेषोऽर्थः किं ननु च पूर्ववत् सिद्धिं यमादिर्वचनरहितेषु
 लेकनेच्छि शब्दस्य द्विवचनकारणेषोऽवस्थासिद्धयति न च रश्मिभिर्मिमांसाभावेनेति त्रिकस्याप्यभावरति येन दुल्लेखितं
 ते एवं न हि युक्तं सिद्धिपदं द्विवचनरत्येतद्विहित्यं उतोऽभ्यासस्य निवृत्त्यात् अयथाकृतं गालस्य द्विवचनं प्राप्तिगण
 रित्यादि सिध्यतीति किं स्वरागतावाचोऽहं हलसिद्धत्वे स्योराहरागमं दर्शयिष्ये तस्मिन् व्यवस्थितस्य समुदायस्य प्रविभ
 अथवेवं स्यामिति हलसिद्धत्वं हलसिद्धत्वं भ्यासस्येति नतोऽहलसिद्धत्वं भ्यासः तत आदिशेषः आदिशेषश्च
 भवत्यस्य स्थिति अथवा योगविभागः करिष्यते हलसिद्धिः शेषो भवत्यभ्यासस्य ततः हलसिद्धत्वं भ्यास
 स्य तत आदिशेषः आदिशेषश्च भवत्यभ्यासस्य शर्प शर्पशेषोऽवस्थासिद्धयति न च रश्मिभिर्मिमांसाभावेनेति त्रिकस्याप्यभावरति येन दुल्लेखितं
 ते खरोलुप्येतरैकैक्यमकिं प्रयोजनम् उचिच्छिद्यति ननुः प्रवृत्तामाभेदिति तन्निवृत्तकथं न च ननु
 म चर्त्तकृतं तु प्रविध्यति असिद्धत्वं तस्यासिद्धत्वात् ननु कमाप्रति सिद्धकौटिल्येति भ्यासजं चर्त्तकृतं
 मेलनमुक्तिरिति एवमप्यंतरंगलात् प्राप्तिरिति तन्निवृत्तकथं न च ननु कमाप्रति सिद्धकौटिल्येति भ्यासजं चर्त्तकृतं
 मेलनमुक्तिरिति एवमप्यंतरंगलात् प्राप्तिरिति तन्निवृत्तकथं न च ननु कमाप्रति सिद्धकौटिल्येति भ्यासजं चर्त्तकृतं

आदिष्येयप्रसंगस्त्विति विषयभेदाद्विगोपाभावाच्चवाच्यबाधकभावायोगात् शर्द्धैववचनमिति अपवादः वाक्यार्थद्वयं संप्र
येत्यपवादश्चिद्विद्वत्सुतगोचनितैवेति तन्नोत्तगाभ्युपगमत्कार्थैवतद्वितीयायास्यत्यागारानर्थस्य प्रसंगोपदेयुषः
ह्लादिः शेषइत्यनेनखयानिबृत्तौप्राप्तायामवस्थानिविधानरानर्थक्यनादि व्यपकर्वविधानादिति व्यपकर्षेण

भा० कै० तत्तुज्ञानवदिति तज्ज्ञानीनारीर्घोभ्यासस्येतिरीर्ध्वमित्यर्थः 'प्राप्नुविदिति' यथाप्राप्तिनिशेषयतिप्राप्नुवोवा
 ६७ तात्परादौकिपिबहुलमन्यत्रापिदेताद्वरसो गतिरालुक् भवत्येवराधर्तव्यादौ भविष्यतीत्यर्थः 'धुइति' धृइव
 स्तानास्यस्योप्राप्तेत्यपेक्षया मध्यमिवातिव्यत्योर्बहुलमित्यनेनैवत्यर्थः इति। शोडोह वहुलं छेदसी
 त्यनेन बोधवतीति लिङ्गं लोहलोदारावित्यदिसिद्धमन्त्रेति। प्रत्ययपल्लवानयद्यप्यनुराजति तदति लिङ्गि
 तत्तुज्ञानवरभ्यासदीर्घत्वंप्राप्नुविदिति लुक् भविष्यति धृइवाक्लोअभ्यासस्यदीर्घत्वंपास्तेपरं
 चअनिपात्येतत्तुज्ञानवरभ्यासस्यदीर्घत्वंपुन्यतिवत्यस्तेपरं भविष्यति र्धर्तव्येति किं निपात्यते धा
 रयतेः श्लोअभ्यासस्य लुक् अणिपात्येवाअइवत् रुडविष्यति प्राप्नुविदिति लुक् भ
 विष्यति धृइवाक्लोअभ्यासस्य च लुक् परस्मैपरं च अनिपात्येवाअइवत् रुडस्य धतिवत् परस्मैपरं च
 भविष्यति र्धर्तव्येति किं निपात्यते धारयतेः श्लोअभ्यासस्य लुक् अणिपात्येवाअइवत् रुडस्य धतिवत् परस्मैपरं च
 रुडवद् रुडप्राप्नुविदिति लुक् भविष्यति धृइवाक्लोअभ्यासस्य लुक् परस्मैपरं च अनिपात्येवाअइवत्
 वहुलस्य धतिवत् परस्मैपरं भविष्यति बोधव्येति किं निपात्यते भवत्येव इति गतस्यागुणात् निपात्यते
 नेतरस्ति प्रयोजनमसिद्धमेतन्नागुणात् भवत्येव इति एवमहिंनियमार्थं भविष्यति अत्रैव इत्युग
 तस्यागुणानभवति क्रमाभूतबोभवतीति तेति क्तेति किं निपात्यते निजेय इति गतस्यात्मनेपदनिपा
 त्यते नेतरस्ति प्रयोजनम् सिद्धमेतन्नात्मनेपदं अनुदात्तं न आत्मनेपदं मिते न नियमार्थं भविष्यति
 अत्रैव इत्युग तस्यात्मनेपदं भवति नान्यत्रेति क्रमाभूतबोभवतीति चेच्छिरीति॥ एतत्
 मित्प्रसात्नेपदेन प्रत्ययमिति मित्प्रसात्नेपदेन तस्यापि लोत्स तस्याहौ यद्येतादात्मनेपदं तस्यैव इति त्वात्प्रत्ययपल्लवान्
 भवत्येव एतन्नियमार्थमिति एवमारादिषु चकरोते परस्मैपरं मिति लिङ्गसिद्धानुवारः परस्मैपरं हराकतेयैव
 ल

चुति किमर्थमिति स्वयिरेवोत्रत्वाज्जिईशस्य दीर्घकृतानि ईष इति पूर्वः पत्तः तत्र च लिङ्गि निवचिस्वीति संप्रसारणवि
 धानात्कृतं संप्रसारणस्य द्विवचने सत्यभ्यासस्य संप्रसारणाश्रयने अकिं निजिद्यभ्यासस्येति संप्रसारणस्योदरविरे
 तिकिं लविधानाद्विस्वयानि संप्रसारणस्य निजिद्यभ्यासस्येति संप्रसारणस्योदरविरे
 धातोर्विहितं संप्रसारणं साध्याव्यवधानेन प्राप्नोतीति स्वापिर्णयंतस्याभ्यासस्य संप्रसारणविधायिते सुधापयिषु
 नीति स्वापयितुमिच्छतीति सर्व रय गुणायदेशाः शाकृतस्य स्थानिवत्वात्साध्याद्विवचनमभ्याससंप्रसारणस्यो
 चुति किमर्थं स्वपेरभ्यासस्य संप्रसारणमुच्यते यदा सर्वेभ्योभ्यासस्थानेषु स्वयः संप्रसारणमुक्तम् स्वा
 पियहोराव्यवधानार्थं व्युत्पत्तयमारभः स्वापयिषतीति अस्ति प्रयोजनमेतत् किं नहीति तत्र करुतेः नि
 प्रसंगः तत्र ईदं ते अतिप्रसंगो भवति रापि प्राप्नोति स्वापकमिच्छति स्वापकीयति स्वापकीयतेः सर्वसिद्धा
 पकीयिषतीति छिदंतु राप्रहरणात् सिद्धमेतत् कथम् राप्रहरणकर्तव्यमनकर्तव्यम् निर्देशादेव हि यत्क
 रयंतस्य ग्रहणमिति नात्र निर्देशः प्रमाणवाक्ये कर्तव्यमिति निर्देशादेव हि यत्क रयंतस्य ग्रहणमिति नात्र निर्देशः
 स्वापयति स्वापयतेः सन् सिद्धापयिषतीति तस्मात्सिद्धाप्रहरणकर्तव्यम्

तिर्यो रिति लम् इतरक्त रयंतस्य ग्रहणमव्यायेन केनचित्प्रत्ययेन व्यवहितस्य स्वपेरभ्याससंप्रसारणमनेनीक
 मिति मत्वा ह अस्ति प्रयोजनमिति स्वापितीति स्वापकस्तु मिच्छतीति कथं निर्देशादेवेति रयंत एव स्वयिः स्वजनि
 ईष इत्यर्थः स्वापक एतीति स्वयि रीतिवत् कथनेन स्वयि रीतिवत् निर्धारयते नरेन मय हरात्पञ्चतास्ते प्रहरणभावः

६८

ना के स निजात्र विग्रहामिति इत्तरापरिच्छि आक्षय एव निजादयः तर्थाः एकारे विधातये गुणाग्रहणमिकपरिभाषोपपन्न
 नार्थेनेन दनादिशेषकृते गुणोभय संन्यपातदपराहलः स्थान एकारः स्थानत्रयाभ्यासविक्रोः पवादानासंग
 न्वाधेत प्रमाप्रयतेतयविस्पष्टार्थगुणग्रहणम् अति अतिग्रहणमिति क्रुसगताविति न होत्यादोपपत्तेगास्त
 नोवकुरसीति छेदाग्रहणार्थेवामपि धप्रभननाशेषरतिछेदस एवार्तिः प्रुविषयः रयतीति तिवृषाप
 निजात्रिग्रहणाः नर्थक्यगुणांतत्वात् त्रिग्रहणमनर्थकम् किंकारणम् गुणांतत्वात् त्रय एव निजात्र
 यः उन्नयनं उन्नयनं हीति ग्रहणं कर्तव्यम् भूनामित्तपाणापथास्यात् इहामेतज्जहाति अ
 ति अतिग्रहणं किमर्थम् नवकुरलेखे रसीत्युवचिदम् नृत्वंतरेणादोः नैः प्रुलभ्यः एवतहि सिद्धे
 सति परतिग्रहणकृते तितजाययत्यावायीभाषायामर्तः प्रुभवतीति किमेतस्मत्तापने प्रयोजने
 म एतौत्यतस्मिद्धमिति गुणायद् ऐवोदिरिदीर्घप्रसंगो रूत्वादिपरीधौत्वेवोपैरि दीर्घत्वा
 मोति शोकोकृतेतोत्रोक्ततरति ननुवरूत्वेकृते गुणाभविष्यति दीर्घत्वेन भविष्यति तसिध्य
 तिकिंकारणम् रूत्वादिपरीधौत्वं रूत्वेकृतिपरीधौत्वमिति परत्वादीर्घत्वेन भवितव्यम् न
 वाभ्यासविकारिष्यपवादस्यात्सर्गाबाधकत्वात् नवाप्रसंगोः किंकारणम् अभ्यासविकारिष्यपवा
 दस्यात्सर्गाबाधकत्वात् अभ्यासविकारिष्यपवादोत्सर्गाभवाधतइत्येवापरिभाषाकतेया कल्प
 तस्याः परिभाषायाः प्रयोजनानि प्रयोजने सन्वडावस्यरीधौत्वम् अर्थाकरतमजिहान् सन्वडाव
 मयवारत्वादीधौत्वेन बाधते मान्भतीनामित्तपमाभतीनादीधौत्वमपवादत्वादित्वेन बाधते
 श्लः दिवजनमुरित्वत्वं मित्वमभ्यासस्यासवरातिरयद् गुणपरत्वे गुणो ऐवोति रूत्वेन बाधकाशः ययावि
 त्यादिदीर्घाः कितरत्यस्यावकाशः कृतेः कृतेवा रूत्वेन बाधयत्यतः शोकातस्यादीधौत्वादीकारस्यरीधौ

कासवप्राप्ति ऐकारस्योदाहरणम् वेवतेवेपेप
 ति रूत्वेकृतेति वस्यमारोहमिमायः गुणश्च
 रीधेस्यापवादति दीर्घोक्तः ॥

इदमपुनरिति परत्वादीर्घप्रसंगमुक्तोत्सर्गापवादयोर्बाध्यबाधकत्वाभावः प्रतिपाद्यतु स्यपुनं प्रयोजनमपि किं
 विन्नवचनातु रूपमिति योपयैविरोधादपुनम् नवसन्वडावमिति सन्वडावस्यावकाशोऽस्ति रा इति दीर्घस्या
 वकाशोऽस्ति इति होमप्राप्ति अर्थाकरितितत्परत्वादीर्घः प्राप्ति नानुत्पत्ति सन्वयोः भ्यासरी
 धौत्वसंनियोगेन विधीयते तस्यतरेगादीधौत्वेन बाधिरंगसतिपत्तोः गाधिकारः भ्यासस्याकारेन स्यविधाना
 न नानुत्पत्ति आदिः शेषाविधीयतेऽस्यस्यत्वात्तमिति नास्यसर्गापवादभावाद्दलादिशेषाभ्यासस्यस्यव
 गणोदीधौत्वादिशेषस्यगणोदीधौत्वमपवादत्वाद्दलादिशेषन बाधते इदमपुनं वर्तते किमत्रापुनं ऐवो
 वेरि दीर्घत्वे प्रसंगो रूत्वादिपरीधौत्वमित्युक्तातत उच्यते नवाभ्यासविकारिष्यपवादस्यात्सर्गाबाधक
 त्वादि तस्याप्यपरिभाषायाः प्रयोजनानिनामोच्यते प्रयोजनसन्वडावस्यरीधौत्वमान्भतीनामि
 त्स्यगणोदीधौत्वादिशेषस्येति नवसन्वडावमपवादत्वादीधौत्वबाधने किं तर्हि परत्वात् नानुत्पत्ति
 मात्तरीनादीधौत्वमपवादत्वादिधौत्वबाधने किं तस्यतरंगत्वात् नानुत्पत्तिगणोदीधौत्वमपवादत्वाद्दला
 दिशेषबाधने किं तस्येवकाशत्वात् एवतदीर्घपरिभाषाकृत्या अभ्यासविकारिष्यपवादकानबाधन
 ति सातत्येवापरिभाषाकृत्यानकृत्या आचार्यप्रहसिर्हापयति भवत्येवापरिभाषेति परयम्
 वषदीर्घगणारत्यभ्यासस्येति स्थानवपूतिमिन्नविषयादीधौत्वादिशेषावनवकाशत्वात् बाधकमदीधौत्वा
 दिशेषस्यनिर्वकाशादिविधयः सवकाशान्विधीन्बाधन इति त्यायाद्यरानुयेननाप्राप्त इति त्यायः तदस्येवोक्त
 गापवादभावः अभ्यासविकारिष्यबाधकारति बाधकत्वमनपेक्षितमिति शेषमात्रयणीयमित्यर्थः परय
 मिति यथावाकितरतिनापकतप्रोत्तरत्रवर्त्येति अलक्ष्मीनसिहोत्रयतितरम् ॥

भा.के
६६

श्रीर्घो नृकिकृतमिति शीर्षप्रभृत्याच्यहिनाषोषस्थानाद्वाभ्यासस्यविशेषणार्हजतस्याभ्यासस्य शीर्घाविधिपते सत्त्वा
नाभ्यासस्यतिवचनादभ्यासाच्चभवति अकिंचिन्नमेति यथाभ्यासाविशेष्यते अकितरतिप्रतिषेधोऽनर्थकः प्यात्र
स्माद्भ्यासेनाल्लिख्यतेततोऽभ्यासस्यतिविशेषणार्हण्यत्वात्त्यस्यतिनोपनिष्ठनृस्यतत्ताप्यतरस्यापः अत्रच
ब्रुतमिति ब्रुवद्वेनैवात्रेत्यदिद्व्याश्वस्यतिवचनामतेणाल्लिखिकृतैः नंतस्याप्यब्रुवत्त्वं ब्रुवद्वमिति उक्तं

सिर्वा अकितरति किमप्येव पपम्यते एवम्यते अकितरति राक्षसकर्म कसान्भवति पपम्यते र
म्यतरति मुक्तिरुतेः ननु तत्कारत उत्तरपरति अकिद्वनमन्यत्रकिरतस्याजोः यतिद्वयपुंम् अ
किद्वनक्रिपतेहायकार्यं किताप्यमेतततापयत्याचार्योऽन्यत्रकिरतस्याभ्यासस्यालोत्पदि
नभवतीति किमेतस्य तापने प्रयोजनम् प्रयोजनं द्रुत्वा त्वेव गुरुषु द्रुत्वं त्वमवच्यतेऽव
च्यते अल्वच्यते च द्रुत्वं विद्यादपि विद्यादपि विद्यादपि गुणा वैद्विद्यते चोद्यते त्वकिरुते
नस्यत्वरति विद्योना प्रवृत्ति विप्रतिषेधान्तिदम् नतानि सति प्रयोजनानि विप्रतिषेधेनाप्येता
नि विद्युतिरुतक्रिय ताते विधिरति किमत्रकृत्यम् परत्वरति विधिरति नतान्यहागाद् अथ
वानि विज्ञापने अभ्यासस्याज्ञे तस्य प्रकारं तस्यति कथं हि अभ्यासे योऽव्याभ्यासिपत्कार
अभ्यासे योऽकारः अभ्यासे योऽगिति एव कृतत्वात् चेत्येव प्राप्तिः ॥

दिवादिभिरनयोः ब्रह्मादिवचनं भवेति तु किञ्चित् उच्यते अथ हि यत्प्रत्ययस्य सन्निवृत्त्याऽप्यविशेषणान्न चिद्व्याख्यायितानि तु
 रसवर्णोपाख्यादौ तौ ब्रह्मपदं नित्यं तत्पराहणोपाख्यानं राः प्रत्ययविशेषणमिति तत्राह भ्यासस्य भ्यासाभ्यपत्त्या
 नृकृत्स्नाद्यनाम् नृनाम्न हणोद्विनि तापकमतीरणाप्यविशेषणविशेष्यभावकाम्भारादन्तः यितुमपेक्षितं च यः

नसिध्यंति एवं क्वलेति तत्र श्वाकित इति वचनं दर्शयति ॥

दंतस्थेगं

अपवादोऽनुगिति न प्राप्तेर्यद्येवमुक्तं आभात एवं हीति श्रोत्राकृत्यागदस्य स्यतु निषेधापाकितरतिन भवति धातुस्यैकं
 तनत्वाभ्यासः ककारो हि ह्यच्चादिकालप्रोति सुप्रहारहाकाः सामान्यग्रहाणां नृग तपार्क एणं भूतपूर्वस्यापि रीर्य
 स्यति नृस्यर्थे तेन वा न्यास्यत इति नृकृत् न भवति नृकृत्पेयस्य तर्हि अश्वत्थपत्तवादेन स्वाहेन प्राप्तेति एवमपीति नित्यप
 सवर्गाः प्राप्तेति विक्लपेन वेष्यते पदोऽत वक्षेति तेन वा पदोऽतयेति पा सवर्गा विकल्पः रुप्रिको ममं ज्यतरति रुप्रि

एवंतहीरमिहयपरश्यंसतआवायेनवपरिशतिकम आयवादेनकरीधत्वस्यित एवतहिंसिदेसुनिय
इकिनरतिप्रतिषेपशास्तिनृपापपस्याचामोभवसेधापरिमाधाऽस्यासिद्धिरुवाथकानबाधतशक्तिक
मेतस्यज्ञानप्रयोजनहेतोर्यदिरीर्षप्रसंगोहृत्वादिपरेरीधत्वमित्युक्तेनरिषोभनवति गुण नुक्तिभयम्य
नैराम्यतन्निरूपयतिः नुक्तिर्यनियम्यतेरस्यतस्मिन्नतिरिध्द्यति अतस्वागमवचनानुक्तिमिहस्रञ्ज
नस्वागमोवक्तव्यः एवमपीरमेवरूपस्यानयस्यम्यतेरनस्यानयस्यम्यते यदातववेतिवक्तव्यम वाप

九

[illegible]

॥ अथ महाभाष्ये अष्टमोऽध्यायः ॥

2056

॥ अथ महाभाष्ये अष्टमोऽध्यायः ॥

2057

[illegible][illegible]

निपटलद्विनि कारो कते को दशने कालो दशनेः मयप्रमोर्तनि तदृष्टु कानर प्ररमोर्त कदिशश हृष्टु तिरति । प्ररुति काले कने काले काले
कीदशनीय निभल जे मरिधिः पराते हीति । पीरारे कारा एते प्रदमने अलपहणि काने कापा पापहणेने कालाभावा सा मुते ॥
श्री कृष्णाय नमः ॥ ॥

साम
२

2060

॥ त्रिभिर्निशि र्पदं भावात्तदपुन्यं चाप्राणापयोगात्तत्कर्मोदरः कर्तुं न स्यात्तिष्ठतामसुदृष्टमभिमानेन नुस्मृतिविधौ स्यात्प्राचुर्यं भावात्प्राणप्राणाप्यनं किंचितेन न
 त्वाकर्तुं न च न शीतानि सत्तापं पर्यकीर्तयाम्यपान्तिष्ठितामसुदृष्टः शब्दः पुनरेव स्यात्तिष्ठतामसुदृष्टस्यान्वाते शब्देन ॥ १० ॥ अतश्चाभावेन प्रवर्तयेत्प्रार्थयितुं न
 पोर्वर्तयत्सालो हेतुपक्षि शब्दसिद्धिवा नानादिशब्दः पक्षिर्नैव न सत्येवावावृष्टिना कोमलपत्रं वृषिपत्रैर्निवृत्तपत्रैर्निर्मिता सत्तापं शततुषारं पाको

[illegible]

शामेशामेगनीपं तासंमासंरुदरति॥ ॥ श्रीएम॥

विशेषरितिनैराहतेति तत्प्रपञ्चिताहसंख्यानिपुणनिग्रीयतेननुवदानश्चरतिवासापमेकताएवनेतर्वायासाधेनविभक्तेर्द्विद्वन्द्वशो
तिहप्रपञ्चिताहसंख्यानिपुणनिग्रीयतेननुवदानश्चरतिवासापमेकताएवनेतर्वायासाधेनविभक्तेर्द्विद्वन्द्वशो
रनेतर्वायासाधेनविभक्तेर्द्विद्वन्द्वशो

24

2061

[illegible][illegible]

आनेप्रापेपेनानिपदिदवनाभनपुनवेतिमृदिरियमस्यांतेप्रातपपणःपुननकलेनेपिप्रापार्थःतसुपुरासक्तिपावितपनायेत्यानि
तसपतिनाकापुससुपपसादिवेनमैतय-नेमप्रापिनिनतेलनेमममिनिआनपेवेतिविनेनमिनाःकथमिनिआनपेसप्राप
प्रापेनासपदिवनेनेनितसाकासादिदवनापुनःसवेपितिपुनुरातेनाभावेनकलेनेपेनति॥ श्रीकृष्ण ॥ ४

[illegible][illegible][illegible]

[illegible][illegible][illegible][illegible][illegible]

[illegible][illegible]

कृतमन्त्रमन्त्राभावेन प्रसादकोपायमात्रेण तत्कृतमेवैति कोपायपेदिह्यैव न विधिपमानेव तत्कृतमपोषितमभ्युक्तम् ॥
 त्विन्मन्त्रमन्त्राभावेन प्रसादकोपायमात्रेण तत्कृतमेवैति कोपायपेदिह्यैव न विधिपमानेव तत्कृतमपोषितमभ्युक्तम् ॥
 त्विन्मन्त्रमन्त्राभावेन प्रसादकोपायमात्रेण तत्कृतमेवैति कोपायपेदिह्यैव न विधिपमानेव तत्कृतमपोषितमभ्युक्तम् ॥

[illegible]

[illegible][illegible]

वृत्तमपानशब्दप्रतिश्रुत्यैककारेकंशर्मसाकारंवेदिमागोमादितिलोकिंलोकान्मन्त्रंसांइहद्रुकांशुपीमाशितंआवाप्तंसावपकाकविशेषांकां एव
 कान्तिनिआवाप्तमितोक्तंविवाहसतोःश्रुतंउद्गारेनेति।असद्वधमेतत्तुपुंशुजोतिरुद्गारेनेतिउत्तंराषपोनाततज्ञानेनेति।सर्वनामादंरुसा १५
 एवमशनिज्जराकारितिसामर्थ्यमितिनिबान्तप्रमेगः ॥ श्रीरामकल्याणम् ॥ ॥ ॥ ॥

चोरनं पुरेति सक्तं हि केन राफेन तदा सिद्धिं को मरुर्ह के पापके पापकेन मात्स्यिकं चौरं कोपयिष्यामि तेन राफाण कस्यु प्रदत्तं यत्नं यत्नं हाहा मादरे
 मरुतं पृथगर्थं धैर्यं विविधं मरुतं यत्नं यत्नं हाहा मादरे मरुतं यत्नं यत्नं हाहा मादरे मरुतं यत्नं यत्नं हाहा मादरे मरुतं यत्नं यत्नं हाहा मादरे
 यत्नं यत्नं हाहा मादरे मरुतं यत्नं यत्नं हाहा मादरे मरुतं यत्नं यत्नं हाहा मादरे मरुतं यत्नं यत्नं हाहा मादरे मरुतं यत्नं यत्नं हाहा मादरे

[illegible]

विभाषेति योविकल्पः सौमनादेशोभवति च नादेशोद्वेगित आदेशाविधिनामर्थः व्यवस्थितविभाषेति मनु संभवति आनादेशार्थमिति विरोधात् पूर्वका
संयुग्मदम्भरोमभस्मान्ननादेशशक्त्यतोत्रेनादेशाननादेशोपोऽप्रपूर्वकाः प्रथमाकाविभाषाभवति ॥ श्रुतिप्रमाणः ॥

[illegible]

लंस्पाकिमुद्राहरांपरादि असेमंतोभरति वृषपत्रप्रतिनैतरहि॥ एकमतेहि कुमपापु कंततउभपोपनिगतः दंतर्हि अन्तर्हि
 मतोदरिगि पासर्नुनाहि॥ एकरं वृषि अमिहि पुंरुदरन पत्रमिसेरुदरन पत्रिति पहापु पापमिदिवर्तनामुपुः एनायुहाकिमर्थ
 अवितामतिपुभासिदंतदरभूतदरतुदरवर्तनेरुदरपनिगतपत्रिपुः पुनसेरुदरवृषावितामतिपुः पहापु नमवपुषाथरु
 तामाभमिवातेमपु अवितामतिपुः पुत्रोदरामी कोनितामिपु अवितामतिपुः पुत्रादरिपुः पुत्राविमिनुमादिः एहिमने
 किमर्थमिरमुचतेनगतर्थः कोदरुदरिमेवि दुंदिगमा थोपामाः एहिमनेमाहा एचकमाभूतः एहिमनेथेनमासमिः ॥ रामः ॥

[illegible][illegible][illegible]

प्राज्ञानमविनीष्यतीति मन्त्रं तत्प्रदत्तं एतेन तस्माच्चित्तमितिशेष एवम् पूर्वमेव एवमित्युक्ती प्रतीत्या वा होरो वदन् पञ्चतीति विभिन्नत्वात् पूर्वतः इति वा
तस्मादिदं चित्तं ब्रह्मन्तत्प्रदत्तम् ॥ दस्युषा वा प्रपद्यते कर्त्तव्यं प्रदत्तं अथ मत्वा वा प्रपद्यते प्रपद्यमाना हि कम् ॥ आत्मकत्वात् प्रपद्यते ॥ ॥

[illegible]

गणितमूलतः प्रकृतिमात्रेककर्मनस्य प्रमाणान्तराणां प्रकृतिमात्रेकचर्यपर्यन्तकारकतमस्यानन्तरप्रमाणान्तरकर्मव्याख्याल्लेख्येन यथा
 प्रेक्ष्योदरं यो लुपेत्किं पुनः कारणात्मिकादिकारकान्तराणां तैः कारकसंज्ञां यदित्युच्यते तस्य अपात्रकारकं किं पुनः कारणात्मकतया प्रकृतिप्रे
 क्षाधीनो ननु प्रमाणं गदित्वा नैवाप्यप्राप्तं कर्तव्यं यत्प्रमाणं कारकं तत्तत्कर्तव्यं प्राप्तामाप्तिदं कर्तव्यं तस्यामाप्तिदमित्युच्यते नन्दः । पृथगसा
 मानेन प्रकृतिमात्रे प्रमाणं कर्तव्यं साक्षादपि प्रकृतिप्रेक्ष्येन नन्दः । अथ हिमकारकतमाम् प्रकृतिमात्रे प्रमाणं यथा शोभा । आहारेन प्रमाणं शानी
 प्रमाणं प्रमाणं प्रमाणं । एवं तद्विषयकमेव प्रमाणं यत्तु नैव कर्तव्यं । अथ हिमकारकतमाम् प्रकृतिमात्रे प्रमाणं यथा शोभा । आहारेन प्रमाणं शानी
 प्रमाणं प्रमाणं प्रमाणं । एवं तद्विषयकमेव प्रमाणं यत्तु नैव कर्तव्यं । अथ हिमकारकतमाम् प्रकृतिमात्रे प्रमाणं यथा शोभा । आहारेन प्रमाणं शानी
 प्रमाणं प्रमाणं प्रमाणं । एवं तद्विषयकमेव प्रमाणं यत्तु नैव कर्तव्यं । अथ हिमकारकतमाम् प्रकृतिमात्रे प्रमाणं यथा शोभा । आहारेन प्रमाणं शानी

कंशाभिलषताकर्मैकतादृशमाभिधानरतिपदैकमेककर्मलकाद्याप्यावकर्मभेदश्चनराणनिधातराजकर्मशोपायनेदुनसिध्दति ॥ १ ॥
 एकयद्वानविकार्यंश्चापिगमप्रांर्ष्यतिपदकार्यं ॥ श्रीराम ॥ ॥ ॥

पिदिंति तिगिण्कड्यंकारक शसनातिशयिंशं कर्म कर्तव्यपराकोट्यम्भुच्यते तस्य निज्ञातः न वेदमपूर्वं कर्तव्यं त्वेवोकागर्णं स्पष्टं यदा तच्चादिहोदत्योः
 संनिधाना नैवाद्यमेवांशं कर्तव्यमासीत् यत्ने कोट्यं नैव तृणं चार्थं नृणामिदमिति मतिमिति मायः कायक कस्यापि मतिः आधारे त्रेतुना तस्मात् अतिमिति विना
 तत्तामसुरा तैवोदतिमिच्छते स्पष्टिचिन्मा भूयस्वरं चरन्ता कदाचि सौतः तं औपमेयं येन तस्मात्तामस्य मतिः स्पष्टेति विज्ञातः देव तैव मतिमिति शान्तः आसीने
 तस्मिन्निधि अने कोशे स्पष्टं स्पष्टिचिन्मा भूयस्वरं चरन्ता कदाचि सौतः तं औपमेयं येन तस्मात्तामस्य मतिः स्पष्टेति विज्ञातः देव तैव मतिमिति शान्तः आसीने
 सान्तं वा तस्मिन्निधौ सौतः तं औपमेयं येन तस्मात्तामस्य मतिः स्पष्टेति विज्ञातः देव तैव मतिमिति शान्तः आसीने

सिद्धेति ज्ञोरेकद्वयाभिधानात्सिद्धमेतत्तथा ज्ञोरेकद्वयाभिधानात्॥ पततिप्रभासैकद्वयमभिधीयतेति त्वत्कथं आम
कस्याप्यतिशेषः अथैकतरेकैकस्यप्रतिशेषः अथैकस्याएकैकस्यस्यप्यतिशेषः कथं पुनस्यकतेत्यासंशयिनस्यएक
अतस्तत्प्रतिशेषः शक्योताम् ॥ अत्रैकस्यैकस्यमः ॥ ॥ ॥ ॥

वासिदसिनेकथतेरसिदहातुतेरातमेवमतिनैककतिःतजानेकप्रतिपेधसंधासुषुःपदिप्रकाशमेवतेनसिदधानमेवनिपेधेवमात्रं
नैककतिःअथसामर्थ्यात्प्रमत्ततिपेधःतदेककतेरनिपेधोवनिवातस्यएककमेतिपेधाकाकतिर्यस्यतदेककतिःतस्यावेपेककसंकथं
पुनरिति।प्रकृतस्यप्रतिपेधोमवतितातयान्यूनविमिसर्वोमंतापःसंश्रितस्यवापथानसंयमपेधस्यसागमिति॥ ११

[illegible][illegible][illegible][illegible]

पट्टाङ्गद्वन्द्वद्विषयतेजोरेणविषयति। यः पञ्चतिष्ठेत्पञ्चतिष्ठेत्पञ्चतिष्ठेत्। दृष्टं पट्टाङ्गद्वन्द्वद्विषयतेजोरेणविषयति। शतः कथं पञ्चः पञ्चतिष्ठेत्।
तत्र पञ्चतिष्ठेत्पञ्चतिष्ठेत्पञ्चतिष्ठेत्। नृपं यः दारद्वन्द्वद्विषयति। एषोऽपि विषयति संकः कथं पञ्चतिष्ठेत्पञ्चतिष्ठेत्। शतः कथं पञ्चः कथं पञ्चः पञ्चतिष्ठेत्।
द्विषयति विषयति। कथं पट्टाङ्गद्वन्द्वद्विषयति। पञ्चतिष्ठेत्पञ्चतिष्ठेत्पञ्चतिष्ठेत्। एषोऽपि विषयति संकः कथं पञ्चतिष्ठेत्पञ्चतिष्ठेत्। शतः कथं पञ्चः कथं पञ्चः पञ्चतिष्ठेत्।
याया कथं। यायाया कथं विषयति संकः कथं पञ्चतिष्ठेत्पञ्चतिष्ठेत्पञ्चतिष्ठेत्। ॥ श्रीतत् ॥ ॥

[illegible]

[illegible]

तन्मतेनैव प्रवृत्तत्वेन किं पापा-विपापा-कृतमनस्वित्यक्तं च । कर्तुं कृतमेवाभूत्-पवतिप्रतिमिं पविप्रति-प्रतिश्रुतात्तुवंकप्रतिश्रुता
तुवंकेश्च-पवतिप्रतिविभाषितं वापि वृद्धं । विभाषितं वापि वृद्धं शृष्टं पवतिप्रतिश्रुति-तुने किं पापमन्ता लोको-ति । एति
कोत्तव्यं प्रतिश्रुतात्तुवंकप्रतिश्रुति-तुने वापि वृद्धं ॥ ॥

[illegible][illegible]

गतिर्गोष्ठ्यव्यापितिकथंयथापयतिप्रकोतिगोष्ठ्यव्यापित्यस्यप्रमाणंयथैकस्मिन्निष्ठेयव्याप्यास्यगतेऽनुसंगेनविशेषकप्रमाणंकिंकिं
यानिप्रमाणानिप्रतीतिर्येनैवप्रतीतिर्नामैवप्रमाणंयथाव्यापित्यस्यप्रमाणंयथाव्यापित्यस्यप्रमाणंयथाव्यापित्यस्यप्रमाणं
सिद्धिर्गोष्ठ्यव्यापित्यस्यप्रमाणंयथाव्यापित्यस्यप्रमाणंयथाव्यापित्यस्यप्रमाणंयथाव्यापित्यस्यप्रमाणंयथाव्यापित्यस्यप्रमाणं
वैश्वदेविकारणप्रमाणंयथाव्यापित्यस्यप्रमाणंयथाव्यापित्यस्यप्रमाणंयथाव्यापित्यस्यप्रमाणंयथाव्यापित्यस्यप्रमाणं

परिपश्यन्ति तान्नेमादयम् नरे नरेरथान् । तानेवेरथान्कृत्यनृपयोगान्पथार्थं दृष्ट्वा कृष्णार्थेति तत्तत्पराश्रिते योनिश्च धृष्टमर्कः कं रं सियायवन्न
नृपवेनेति । अस्मि नृपस्य इति तेषां चादौ गतिना त्रिगो त्वयम् । पदाहं तं तान्निमीमांसे । नृक उपमा सा कवत् परमर्था कावचित नृपरे गतिव्यवहिता
इति तत्तद्वादिगतिना भोगा विना तास्यम् स्वा द्वा । इतिगम्य इत्येह इत्युक्ता तं किं वा विचिन्ता का तन्तुपानिच्छिता वृथा होनन्ति । नृपकां प्रतीति
कृत्य लभते उच्यते परं स भिक्वारात परं विपितास्य परं शरीराद्यप्यकारे तं देशं त्यजामः ॥ ११ ॥ श्रीरामकृतम् ॥

[illegible][illegible][illegible][illegible]

आश्रितेन तन्नाशं कर्मैषा साधयामासि पण्यमात्रेण नो रक्षतः ॥ काष्ठस्य कान्तं यथा मन्त्रितमनं तिक्रान्ते
को तज्जापयथा स्वरैर्षं विविधपाननाडनं त्रानं तप्री प्रसिद्धिः ॥ इव विविधपाननाडनं तज्जापयथा
स्या प्रसिद्धिः स्यात् ॥ संयोगे उपेक्षितं रक्षितं शत्रुर्हृत् ॥ मांशाशुः ॥ येषमुक्तं इदं यथा विधानं न इदं विधिः ॥
तज्जापयथा साधयामासि पण्यमात्रेण नो रक्षतः ॥ ॥ श्रीराम ॥ ॥

[illegible]

[illegible][illegible]

भाष्यसिद्धिंशंशितस्याभाषणेनैषां कथासिद्धिंशंस्मरतीति श्रुतीतेति । अथ नेति । तत्रैरापेक्षया सुचारिणं च येनैकाप्यापेक्षया कितं प्रवृत्तिरेकश
कितं प्रवृत्तिरेकश । एतन्मते ह्यसिद्धिः । वाक्यमिति । नेनेकसमर्थे एतेकपरात् न न प्रतिपत्तिरप्यापेक्षया । चेत्तु वाच्यमिति किं तान् । एष
ये वाच्यमिति कथं । वाच्यमिति चेन्न नेनेन वापेक्षया । एते वाच्यमिति चेन्न । ॥ श्रीरामकृतम् ॥ ॥ १८

[illegible]

अथगदृक्कारि गन्धसिद्धिं दृष्टव्यमप्या । दृक्कारि रितोक्ता न च शृण्विनिष्ठा न च स्पर्शनिष्ठा न च स्पर्शानुलोकनप्राप्तोऽङ्गीर्ष्योक्तिः ॥
 वृत्ता नृपणाः पतिव्रति कृतः पुत्रः शुभो नारायः कुलोपायातता उपरि देवः सौमिनपतिः पुत्राणां चः आनीति तस्यैव पृथुहीने भवति स वै किराणि
 ने आनन्द प्रसिद्धं वृत्ता नारायणं पश्यन् पृथुहीनवति उरुतस्य रितोः प्राणाः । परासरोपणाः रितोः स्मिन्नपणाः स्मिन्नानां परासराः पणो रितोः
 दैविकस्यः किञ्चो न तस्यैव पणाः स्मिन्नानां स्मिन्नपणाः स्मिन्नानां पणानां तस्यैव रितोः स्मिन्नानां तस्यैव पणाः स्मिन्नानां तस्यैव पणाः
 आहोः स्मिन्नानां पणाः स्मिन्नानां पणाः स्मिन्नानां पणाः स्मिन्नानां पणाः स्मिन्नानां पणाः स्मिन्नानां पणाः स्मिन्नानां पणाः स्मिन्नानां पणाः स्मिन्नानां पणाः
 दम्भेतिने उरुतस्यैव रितोः भवति । दम्भेतिने उरुतस्यैव रितोः भवति । दम्भेतिने उरुतस्यैव रितोः भवति । दम्भेतिने उरुतस्यैव रितोः भवति ।

[illegible]

३२ भा. के. ३२ अक्षरानि तावन्तु नृदिशेणानि विष्णुश्च नृत्तपादतिवायरा नृपः ३३ अर्थः अथ कावित्वं च नृत्तं तावत्कार्यं कर्तव्यमस्मात्तु नृपः पौष्टनृत्तानामुपपन्नमननं
कनीत्यर्थः अक्षरानि तावन्तु नृदिशेणानि विष्णुश्च नृत्तपादतिवायरा नृपः ३३ अर्थः अथ कावित्वं च नृत्तं तावत्कार्यं कर्तव्यमस्मात्तु नृपः पौष्टनृत्तानामुपपन्नमननं
इति सूत्रिः कावित्वं च नृत्तं तावत्कार्यं कर्तव्यमस्मात्तु नृपः पौष्टनृत्तानामुपपन्नमननं
इति सूत्रिः कावित्वं च नृत्तं तावत्कार्यं कर्तव्यमस्मात्तु नृपः पौष्टनृत्तानामुपपन्नमननं

[illegible]

पवनिदिविषयावाहिकसंगतिरेवतासर्वथासिद्धयित्वा। अत्राप्येवतीतिव्युत्तिस्तत्तत्तथा। सकारागतितापिमेव। अतएवपक्षेतितापि
 दितोपनिधिपुनरिदं पक्षेवम्यतएवकारोमेवपुनरितिम्यत। उपनिधिपुनरिति। उच्यतेनिकेतुसमस्तसुकोईतीपसेतिहि। स्वस्विकपक्षेति। यान
 नी-सपक्षेति। प-क्षसम्प्रदायेनपुनरितिपक्षः। तस्यलिकतायेतिप्रवसतकृपायौति॥

॥ श्रीकृष्ण ॥ ॥ ३२ ॥

2120

[illegible][illegible][illegible]

दोदोः चतुर्थास्तिसृणां पर्वणां सिद्धमिति स्पष्टप्रतिपत्तौ गोपस्थानादेतत्सञ्चारेमाद्यत्वरूपयोर्विषयप्रसंगोऽनुक्तमिति न ह्युक्तं नान्यथा न च योर्विषयान्तरादनुक्तं ननु

[illegible]

विकल्पविक्षिन्नार्थकस्यातः। अदादेरिति अस्मिन् मर्षसमासोदादेर्न भवतीति भातोर्चस्यत्रादिन हरा मन्वर्त्तते न तु नृत्। एषो योति। प्र
योगभेदात् भवत्येवमिति पश्य पश्यति तु व्यापिकस्य नातः।

राम
३२५

दधुसालतुकोर्हहमसि।दलिनमिहहसंसाकनैवसितत्सरापकमिभिभाहःभलिभंयंतसेतिभंयंतनहानाउहोससंभंयंतत्वाभ्यानुपप
नोभुतिहसमाभेयंमोप्रापतेःस्थानितवक्तृतेत्यवधानंनचोदप्रोतेयधकामेत्यर्थःभक्तचतुष्टयस्यासिद्धत्वात्भूयंततेधतेतुपपत्तेरुत्तिष्ठजयल

[illegible]

भा.वे.८
४७

[illegible][illegible]

अपुनादिहोषरति नस्तुवीतिहेतुसादावपयंतस्पस्तंभवतिवेगमिति परस्परसुवर्ततएव परस्परे सुतोभा भूतपदयोः ॥ १० ॥ कितेहति
 वेगोपैमिसत्येवेषुपास्यादिसेचमयंतवोकायवृणामितयोदिनहणमिति असतिदिभरोजुनकसावरीभाषोपस्थानादेवानंदंविधौससजे
 तस्यैवभाषस्यालोसत्येतिवचनांतुसस्यवोवपुसकहृत्वरवमृणस्यादिनहोतननुपादाननुपासनासामर्थ्यादितात्त्विकोपस्थानेनवादिनितुलेनव्यापि
 स्तुतिस्थिति

राम
४७

सर्वादेशमसंस्तिमि श्वस्येषमपलौसरोवरतिभाषः अवरतिचमार्दिति दहतस्यानुपस्थानादितिभाषः सर्वान्देशानि हसंतस्यैः सर्वस्यस्थानिनहलशे
उक्तैरेतिहिताश्वस्यदुतिभाषः भोज्येतिउरिगोविरोधलाचवचस्यस्थानिस्तुतिमयः। प्रसभिवार्यापार्त्तंभोरति कैदितारः नृत्तभिवारपतेपादोपेन
हलास्येवचरौतिअस्येलाः अतिभाषपतेनतसमगारुति। अभिवारप्रसभेयैवेवचानामागोभाषातिस्तिप्रतिवेधोअविधेयपतुतिपाकास्ति
नाराविस्तिमतेनापमनेवेधः अभाषमिति श्वस्यपः प्रसावधे प्रत्युधिवादकांतिस्थस्यसनामोतिवस्यचतुत्तरव्यतेनातिनामस्येतियोगिकस्य

[illegible]

तोनाविधेयः ज्ञपक्षमिवादिष्यमाणो ज्ञाते संकोपस्तस्मिन्निहितः पदान्तरपक्षार्थस्य कल्पमादिशति तिस्रोप्रत्यभिवादादिना संकोपार्थानुविप्रस
प्रियादौगुह्येति प्रतिषेधाभावात्मात्रेण प्रत्यभिवादो भवति कल्पमात्रस्य प्रत्येकप्रतिषेधश्चः अदेष्याशावेति ननु प्रत्यभिवादाभावात्प्रतिषेधो न
विधेयपरितो विचारः सुसक्तव्यति - अमिवादमिताप्रत्यभिवादपि नैवं कल्प्यरस्यः प्रियोतिर्न कल्पतो नानेपदे ॥

[illegible][illegible]

नोकार्थानामयोगोऽयवस्थानोभाषतीत्य

रा
४८

[illegible][illegible][illegible]

भा.ले. ८
५६

रोसपिपानिपमार्थरति अथसपीतिप्रकाहाराप्रपातपयोभाभित्तादेविध्यर्थकत्वादांभोनभवतिरतिस्वतुहसारवादेःसुपोनहृणनवचसप्रमीरुवचना
दसःखादिःभुवलातिनस्वतुहारादिभाषांनुपुपुनानिपमार्थ-आभ-रोरेवेतिभोःभुव्येतिनियमोनभवतिहलोवेराःसुपोनहृणनवचसप्रमीरुवचना
अथनामावादिपुत्र-असोभ-तदभुवित्तपद्व-वासिदुभित्तपलसाहिहृत्वाहिहृत्तनोपेनभाभिमिसपेवसरस्तोत्यःस्याविबभवादिननुच

रोसपि किमर्थमिदमुच्यते नखरवसानपोर्वसर्जनीपरसेवसिद्धनिपमार्थोपमार्भरोरेवस्विनाभस्यसपिकामभनमौर्ध्वधु।भोभो।अथ
नहृणमपर्थकममनाभावात् अथानहृणमपर्थककारणं आननाभावात् नहृणवेरतिप्रमवतुःअथाननुकावमक्तिद्विदंरुद
यस्विति-किपुनःकारणसकारपरवोकादिपुनपुनरपहृस्वचनश्चैवौतै अस्वचविशेष-विदेसर्जनीपेहृत्तनमविष्यति र
हापित्तहिंविस्सर्जनीपेहृत्तनमविष्यतिद्वेःसपय-स्वितिस्थानिवभवावासातोतिनभुवेहापिस्थानिवभवावासातोतिवहृत्तनम
भस्वचैति अनौलोस्थानिवभवाक-अथापमात्वि-स्यातशकमशानहृणमवन्तवाटंशकं आत्विधिविहंमविष्यति।कथमिद
मस्तिरोरीतिगतोवभ्यामिरवखसानपोर्वसर्जनीप-रुगतोरोःसपिविस्सर्जनीप-रुत्तव॥

रोसकारस्यानुवधत्वादेकस्यानोसत्विधितानस्यानिवभवावेननुमायेऽचारणाकालेय-कृतसुस्थानित्वेनाश्रयपतेननुमतिपानिवातरति
मनते।आत्विधित्तज्ञातरुवौवस्था नोकिंतुनहिशेषरातेयोरेकस्यविषयेनोपारस्यर्थःततोवभ्यामोतिवाखास्यामीत्यर्थः ॥

राम
५६

हृत्तवपतेरिति।केविहसंघेनमावसरति।विधिलोपेवरुपमिताःतदपुनः।हृत्तवभावात्तदपोलकाभायेनिलोपेन तस्माद्व्यतेर्षुहृत्तज्ञानिक्तिपसंमसा
स्वीकृतेहृत्तवभावावधदतिशयितोयेवविचमनसप-किपतेकिपित्तसलेकदेशविहृत्तस्यातनुलाहृत्तिभनहृत्तोननहृणाहकारस्यसंसारोस्यात्तलो
योयोर्वलागिलोपोवाववालोपव्यपानिवृत्तव-वि-रुपधालवृ-पुहमेहंसकुलेपुसरुपानमितिप्रतिषेधात् विविधमिलोपस्यविबुचोहलोपीना
स्ति।हृत्तिसर्षेधाभित्तनेनतुल्लोपेकत्तैपद्वेजामिद्वनस्यापिवादिनिस्थानिवलविनलविधेधाहलाफ-स्यापिमिहृत्तिसर्वराथेनशानहृणाकिपतेवेतवा

उत्तरार्थनाईअशानहृणाकर्तव्ये हृत्तिसर्षेधाहृत्तिसिदमिपयास्पात दहमाभतवचरवयनेरप्रत्यप-च-भूवकरोति औतो किम
थमिदमुच्यतेनलोप-श्राकल्पस्येवेवसिद्धि औकारलोपवचनेतिताये औकारलोपवचनेकिपतेनितार्थपमारेम ॥

तस्सवेतिवहृत्तःहृत्तवभावावधदतिपद्ववृत्तजादि-अथकारेपुनलोपोलोवलविनोप-हृत्तवभावावधति नवमिलोपस्यस्यानिवभवावोऽस्तिपद्वतावेधो
तविधेधात् मेधलोपवधोतोविधीपमानेस्याभिवृत्तविधेधोननुलोप-यदोततस्माभावरुपलोत् अथानहृणादुराधेनचेनभाभ्यकारेणोदरेत तथा
हिलोपिदोकेतविधेधाहलोका-सतीति औतोकेपद्वमिति लोप-श्राकल्पस्येवेनप-प्रिकःसिद्धवलोपोवेनापिमास्यमनेनलोपोनायेवमिति
वृत्तेवेवविधेयरतिम-औकारादिनि गार्थःस्स्यास्ततोवोतोविनलेवल्लोपेसारतीतिपातिनिरतथेवहृत्तिसर्वेवमौ-अथोनेतिवपतिननुपवेति ॥ ॥

२४३ उपपन्नमोक्षमिति अमुक्यन्तावेतादितिप्रतिषेधश्चोभेते संयुक्तानांशोक्तकृत्परित्यक्तवतापत्त्यन्भवित्यतीतिनार्थः पुंसप्रतिषेधेनसकारश्चात्तत्त्वंवक्तुंभ
रुहेतिङिप्रमाणैविसर्जनीप्रत्ययनिश्चिद्विषयत्वेकप्रविसर्जनाप्युपध्वरामसां ननुसकारस्याविहृत्यप्रोक्तिसकारस्यवत्प्रतिषेधोविहितः नपक्षःने
तदस्तिस्काराविधानसामर्थ्यात्तत्त्वंनभवित्यपिप्रवलेहिसाहितः संसेवविशेषोभावात्तत्त्वंनभवित्वादेनामातरेति२४ मयादेष्टस्यास्यतरेत्ययदे

सप्त
६२

[illegible][illegible][illegible]

रेतिमादलप्यत इति रासस्येति नो मे कर्तुं नैव हलस्य सिद्धत्वा इति नित्यो येषु त्वो यरतिवो अत्र सम्यगिति सिद्धिद्वय इति च तत्राद्यः स्वजनं स्वाभुक्
राममिति न हता वेदादल्यत्वा वा प्रकृतः हि त्रिवेणुराभिस वल्लभे न स्थाप्य करणत्वाच्च इत्यतः ॥

भा.कै.८
६४

अथवेदिनि पद्यसुतत्रेसमिदादेकं शब्दस्यैव विज्ञानवाचकं तदाप्रत्ययविस्मययत्नादिदृष्टव्यमिति नित्येव त्रैलोक्ये रससोऽसामर्थ्येदमेव अधिकृत्य विप्रो
न च प्रत्ययानुहाराभावात्प्रत्ययानुहारापरिभाषाचपल्यानात्परमसर्वत्रेणैवोपास्यपि यत्प्रतिकल्पः। सैव्यजिक्कि तर्पमिति। दससोऽसामर्थ्यं दत्तव्यं येषां

अथवेदेति विज्ञानं नित्येव त्रैलोक्ये विभाषये अथाभ्युपगम्य प्रतिपदिकततो नित्येव त्रैलोक्ये विभाषा-आरम्भेति सिद्धं च मेसमासे किमर्थं तदं
मुच्यते प्रतिपदार्थस्य त्रैलोक्ये अत्र प्रत्ययस्यैति प्रतिपदवत्त्वात्माति नानापदार्थयोर्वर्तमानयोः प्रत्ययानुहारायोः त्रैलोक्ये
कार्यतत्त्वं तत्रैव हे १ शेषार्थे सप्रत्ययार्थेयत्वं न मे ससिद्धं तस्मादिदं प्रत्ययसामर्थ्यं साधु मयं २ अथवेदेति दत्तं
मेतत्ततो धिकेनैव मे वेत्तमाति-चाकोचो वेभाषाप्रतिषेधो न प्रकल्पितः प्रत्ययैवेति विज्ञानं नित्येव त्रैलोक्ये विभाषये सि
द्धं मेसमासे प्रतिषेधार्थं लुप्यतीत्ये ॥

तस्मात्सामर्थ्यानुहारात्तस्मात्संयुक्तव्यस्यैति नित्यं पत्ये सिद्धं तत्किं तर्पमिति सप्रत्ययस्यैति प्रत्यय-प्रतिषेधोऽर्थः ३ तत्र पद्यस्य स
प्रमासेयत्वं निश्चयार्थं लुप्यतीत्यर्थः नित्यानुहारात्तत्त्वं स मासे ३ तत्र पद्यस्यैति प्रतिषेधार्थं लुप्यतीत्यर्थः अथ नित्यं त्रैलोक्ये विभाषा-आरम्भेति
यत्प्रत्ययस्यैति सिद्धं ततो नित्यं पत्ये सिद्धं तत्किं तर्पमिति सप्रत्ययस्यैति प्रत्यय-प्रतिषेधोऽर्थः ३ तत्र पद्यस्य स

राम
६४

अथवेदेति मर्त्यं न मर्त्यं त्रैलोक्ये विभाषये अथाभ्युपगम्य प्रतिपदिकततो नित्येव त्रैलोक्ये विभाषा-आरम्भेति सिद्धं च मेसमासे किमर्थं तदं
मुच्यते प्रतिपदार्थस्य त्रैलोक्ये अत्र प्रत्ययस्यैति प्रतिपदवत्त्वात्माति नानापदार्थयोर्वर्तमानयोः प्रत्ययानुहारायोः त्रैलोक्ये
कार्यतत्त्वं तत्रैव हे १ शेषार्थे सप्रत्ययार्थेयत्वं न मे ससिद्धं तस्मादिदं प्रत्ययसामर्थ्यं साधु मयं २ अथवेदेति दत्तं
मेतत्ततो धिकेनैव मे वेत्तमाति-चाकोचो वेभाषाप्रतिषेधो न प्रकल्पितः प्रत्ययैवेति विज्ञानं नित्येव त्रैलोक्ये विभाषये सि
द्धं मेसमासे प्रतिषेधार्थं लुप्यतीत्ये ॥

अथवेदेति मर्त्यं न मर्त्यं त्रैलोक्ये विभाषये अथाभ्युपगम्य प्रतिपदिकततो नित्येव त्रैलोक्ये विभाषा-आरम्भेति सिद्धं च मेसमासे किमर्थं तदं
मुच्यते प्रतिपदार्थस्य त्रैलोक्ये अत्र प्रत्ययस्यैति प्रतिपदवत्त्वात्माति नानापदार्थयोर्वर्तमानयोः प्रत्ययानुहारायोः त्रैलोक्ये
कार्यतत्त्वं तत्रैव हे १ शेषार्थे सप्रत्ययार्थेयत्वं न मे ससिद्धं तस्मादिदं प्रत्ययसामर्थ्यं साधु मयं २ अथवेदेति दत्तं
मेतत्ततो धिकेनैव मे वेत्तमाति-चाकोचो वेभाषाप्रतिषेधो न प्रकल्पितः प्रत्ययैवेति विज्ञानं नित्येव त्रैलोक्ये विभाषये सि
द्धं मेसमासे प्रतिषेधार्थं लुप्यतीत्ये ॥

अथवेदेति मर्त्यं न मर्त्यं त्रैलोक्ये विभाषये अथाभ्युपगम्य प्रतिपदिकततो नित्येव त्रैलोक्ये विभाषा-आरम्भेति सिद्धं च मेसमासे किमर्थं तदं
मुच्यते प्रतिपदार्थस्य त्रैलोक्ये अत्र प्रत्ययस्यैति प्रतिपदवत्त्वात्माति नानापदार्थयोर्वर्तमानयोः प्रत्ययानुहारायोः त्रैलोक्ये
कार्यतत्त्वं तत्रैव हे १ शेषार्थे सप्रत्ययार्थेयत्वं न मे ससिद्धं तस्मादिदं प्रत्ययसामर्थ्यं साधु मयं २ अथवेदेति दत्तं
मेतत्ततो धिकेनैव मे वेत्तमाति-चाकोचो वेभाषाप्रतिषेधो न प्रकल्पितः प्रत्ययैवेति विज्ञानं नित्येव त्रैलोक्ये विभाषये सि
द्धं मेसमासे प्रतिषेधार्थं लुप्यतीत्ये ॥

भा. की. ६६

विसे विमितिस्मान्निर्दिष्टं च मितिस्मत्ता दोषोपपत्त्यस्य च प्रतिपादयकारस्य तदौः सः सा वनेत्यप्येति सकार आदे योनादे योनादे शावयवदति धर्तन प्राप्नोति च
च सकारादेः प्रत्ययस्य सकारो वज्रदवपवति धर्तति स्थाने हि संवृत्त आदे शावयवः सकारो नत्वादे एतत्ति व बलाप्रयोगा विधे वि समित्ता दोः स र स्वप्यत इति

आदेशप्रत्ययोरित्यवपव वृत्ति चेहि वने मति धेः आदेशप्रत्ययोरित्यवपव वृत्ति चेहि वने मति धेः चोव न्मः वि संवि संमूलं मुसले।
समाधिकरणानां चाभाविः समाधिकरणानां च स्वस्य च मतिः स योका धाया अस्तु समाधिकरणानां स मा नाधिकरणाः सिद्धे वृत्त्याप
अनप्राप्नोति न धातु हि वने स्थाने हि वने च वपाका मास्थानु र ह मिति निर्मस मिति सरा सप्यत इति तस्मात्ता हि प्ययो गोहि वृत्तु न र ह त हि करिष्य
ति हि रियति प्रत्ययस्य सकार इति धर्तते न प्राप्नोति अस्तु तत्तादे योपस्य सकार प्रत्ययस्य सकार इति र ह त हि अकारात् प्रत्ययस्य सको
इति धर्तते न प्राप्नोति मा भूदेवे आदेशोपस्य सकार तैवे भविष्यति ॥

ननु समाधिकरणक्षेत्रस्य स्यात्ता मस्यागः उच्यते सिधेचादि सिद्धये पदियधिकरणस्य आधोपतेन सा स्थानोर्द्वे वने स र स्वप्यत र त्वापि प्राप्नोति हि प्यो
गोत्तु च न दोषः सिधे वे सा के तु धात्वादेः स दति प आदेश स्वस्य समा नाधिकरण पात्रये रा व ले सिधति ॥

गम
६६

जोषिधितिः। लेऽव्यस्येन पुरस्तेपदेति पादं कुनै परत्वादिने कार लोपः लेरी आमा वित्युत्ति च ३ सं लेरी ति सिपा र्दि कुन रति। साग म क स्य स्य सत्ता न र
वपवः स कार व शत य धु दिति व विप्रिभा लेः न ना विमत्ता ना मिति आदेश स्येति वत्ता ये धु या स्थान व वृत्ति मत्त प से ति सकार ये स पा व प व वृ
निसह विवत्ता भावात्त हे ह्यत्र य मतिः स पदेशिव भवेति। ननु सिधे चो र थ वत्ता द व स्य सा गो या दा ना म्पा पु न्ते व्यपरे शिव भवः र जग म भा वी भा

इवेतर्हि जोषिधत मेदिधिति प्रत्ययस्य सकार इति धर्तते न प्राप्नोति एधोपोरिक्ते मत्त प स्य सकारः र ह त र्हि र दो मा व त्ता त वे रा न प ध
त ना ना विमत्ता ना व स मा सा उ य प त्रिः ना ना विमत्ता ना व स मा सो नो प प ध ते आदेश प्रत्ययोरिति यो गा वि मा गा त सि हं यो गा वि
भागाः करिष्यते आदेश स्य को व वतीति तत्तः प्रत्यय सकार स्य को भवतीति स त र्हि यो गा वि भागाः कर्त्तव्यः न कर्त्तव्यः कथं अस्तु ता व द व
प व व वी॥ ननु जोक्त मा दे श प्रत्ययोरित्यवपव वृत्ति चेहि वने मति धे ध रति भे व लो व हिः प्रयो गोर्हि वं च न प द प्य च ते स मा ना
धिकरणानां चाभावि रिति अपदेशिव भवे न भाविष्यति ॥

नामा मने क रूप ता ह्य ए व र त्प च त्प स कार स्या न र्थ भ्या द पु क्तः त था ची क्त म र्थ च ता व्यपदेशिव भवति एवेत र्ध व व स मु ला या ये श्चो व्यपदेशि
व भवतः स्यः स यो सा वि त्त स कार स मु ला प स्या दे श स्वे ध र त्प स कारो व य वो भ व ती ति ध र्ते म व र्त्त ते

[illegible]

ननु चरन्तीत्यर्थे चरन्तीति नैवाद्या परस्मैपदानाद्यादिवा तत्र स्मर्यते न हि हेतुवन्तः तस्मादेवास्तत्पदप्रशङ्गा च नानि। अस्तत्पदप्रशङ्गाप्रोक्तिः। स्यादित्यु-
भासेन चाम्बा सस्य किमर्थमिदमुक्तं। स्यादित्युभासवचनमुपनिषत्प्रमाणं। विषयमात्रेणैव प्रामाण्यादिसंख्यायां स्यात्। इह मा भवतु
अभिसरस्येति। अथादिप्रमाणस्य प्रामाण्ये न हेतुवन्तः। तद्वत्त्वं वाच्ये पदार्थात्। तद्वत्त्वं वाच्ये प्रामाण्यस्य व्यवधाने वाच्ये पदार्थात् स्यात्।
तत्र अभिधेयताविषयि। अवर्तान्ताम्बासाधन्यशक्तिप्रतिषेधार्थं। अवर्तान्ताम्बासाधन्यतावत्। अभिधेयशक्तिप्रतिषेधार्थं। अभि-
धेयशक्तिः।

वातास्थानि-अग्निमसृजतीति एतरेयोमसनिगहमुहोष्ठेती इति विषे-अध्यातुसुकारस्यैति एतरेयोरिति निषमातृवत्त्वाभावा-अभ्यासस
कारस्यनस्मात्त्रियमातृ-अग्निविषेतापिघाताति-अध्यातु-संज्ञाशब्द-अथवासहे नैसंज्ञासहस्यस-संज्ञायाग्निमितादेषोपपादतुह्युह
यातिस्मिन्नोतैर्नैपपेनसंज्ञाशब्दोभ्याघातेतदा-स्त्वेषोपदेशत्वे

शम
६८

[illegible][illegible]

ग्रीकसाहित्यपरस्वतन्त्रास्यव्यवस्थेतिप्रमाणमेतत्प्रसिद्धोऽयं योसादृशंस्वरूपेतिप्राथम्येत्वरूपसंगतिविशेषोऽन्येतिप्रतिपत्तेरन्य
व्यवस्थेत्वेनस्याभिधावृत्तौसादृश्यादिरूपसर्ववृत्तिव्यवस्थाप्रमाणेऽहमितिचेत्तत्तत्प्रत्ययार्थविशेषेणपञ्चैवाप्येवाधिप्रादक्षिण्यमुच्यते॥

भाख०
७०

वसुन्दितापिधोमंत्रुत्रयेननावधममाश्रीपतेरत्यर्थः आशितवधेनमप्राप्तवर्कितलुचुधितमन्त्रुधोसुतमपाननाभिराप्रकृतमपनिमुक्तपाररुधितुहेयमम
मअस्तरस्याररुधमनेनरुधकंश्रेष्ठमगपमाताद्वाराप्रदोमनपधुकोविशेष्वनेनप्रत्यक्षरुधधोमधुकाराः पोमनवधितोहिनेनमप्यधाननसोरादी
महावपनेनयमिहाराभावाद्भक्तस्वविशेषतापिगम्येगमिनिदृष्ट्यामीतिहारातुमरुधरुधकाल्यर्थधुमात्रवपस्वरुधत्वमतीराःत्रयेननावधम

[illegible][illegible]

योगसकारणतिथिद्वारस्वविकल्पः ॥

ਦਾਸ-

50

[illegible]

अने-अनेदीपोलोवय-अनेदीपोलोवयतिवक्त-अनोपोलो-इतरयाधुनिवयवध-इतरयाधुनिवयवयव-अनिसोलोसावाकविति
नजरेवकनयवकनयोसावुवोइलोसयतिवक्तिवयाधुनिवयवध-अनोपोलोअतिवयवध-अनिसोलोसावाकविति
वज-जोतिवयवध-अनोपोलोअतिवयवध-अनिसोलोसावाकविति-अनोपोलोअतिवयवध-अनिसोलोसावाकविति
अने-अनेदीपोलोवय-अनेदीपोलोवयतिवक्त-अनोपोलो-इतरयाधुनिवयवध-इतरयाधुनिवयवयव-अनिसोलोसावाकविति
नजरेवकनयवकनयोसावुवोइलोसयतिवक्तिवयाधुनिवयवध-अनोपोलोअतिवयवध-अनिसोलोसावाकविति
वज-जोतिवयवध-अनोपोलोअतिवयवध-अनिसोलोसावाकविति-अनोपोलोअतिवयवध-अनिसोलोसावाकविति

तीपराशट्टवक्तिमिनेभवतिनसोगायकहारस्तववृत्तिमिदिकेखायैववर्ज्यमानेष्ट्यालेषतिघृतेपमानुपदार्थावतरापोपेत्तत्वावर्षस्योरात्वमि
 तिपुत्रमन्त्रेष्टेवर्कामैष्टुगीणामुल्लयवृत्त्याश्रपरांमानुःसंताम्भामिति रेफंगायोर्विदेशाननामोवि एतदेशविज्ञस्येति स्वस्यष्टेष्टरजोना
 क्षिरकेष्टमश्ववावाशरीरिपक्षेविसर्जनीमुष्यविस्जनीयविधानाहपक्षेविस्जनीनीपस्यसरतिनसकारविधानात्सदाइकमैष्टप्रस्तादकारवतिपसवः

७३ कथिकापिखलरतिगोत्रमिहप्राप्तिसिद्धेयौचप्रवृत्तिश्चतैतेनयत्रगोत्राभिधानंतत्रकपेःपरम्यस्थलनकारस्यसुल्लभम्यन्तयकृतौनापिपूनीतिवार्त्तिककारेभ्यःस्मार्तशेनप्रवृत्तिप्रवर्तनैगोत्रस्यबायाप्रकृतिःकाराणांतत्रभिधानेसुल्लेखेनसर्वमिष्टंतिथ्यातिनेवेतितायतनितनागोत्रेष्वस्यविषयसुल्लेखनिर्दिष्टकिंतिहैतन्मन्यगोत्रेयोहस्यकपिष्टशब्दःसाधुभवतीतिनेवापिस्थानवाचिनासुल्लेखनभवतीत्युक्तंभवतिचैवप्रामाण्यपथ्यापपठितंगोत्रस्यतस्मिन्

[illegible]

नयवतीत्युक्तंभवतिअथप्रथमबराह्यायपठितंशतिसप्तमिविषयत्वेनापिगोत्रस्याप्रशोन्नहोषःश्रंवांचकिमिहामितिपदिश्यशब्दप्रथमाया
निर्दिश्यतेव्यशब्दःसकारस्यापूर्वस्यनिपद्यतश्चित्तहारयेमहारात्र्यथुःखस्यानिर्दिश्यतेनतोभातुमहारागितिभावःएवमादिषुतिआ
दिशब्दप्रकारायेतातगोत्यानेभूमिस्योनारयोनिव्यमारात्तात्पर्यसचभारयस्यःस्थायिव्यवस्थामितिआशःकिंवातस्यवचका
रमितिषेधश्चित्तवचनात्यत्यलक्षणेनेत्वंभवतिस्थितिवितीमप्रत्ययोतःस्थाशब्दमप्रत्ययान्तः॥॥॥ ७ ७ ७ ७

राम०
७२

सुततु पूर्वपहारिणि सिद्धारिणि पूर्वपूर्वपूर्वपरमिति सामान्यतया प्रीयतेतत्समासावुपसंवेति वा सोऽपि सुप्रवर्ततेतत्सुतत्तमीममहान्प्रत्ययापत्तेर्येऽप्यमहान्
 जगत्त्रयं क्रम्यमेतन्मनोतेति सौम्योक्तिरिति सातत्सिद्धप्रयोगेनैतत्सामान्यभावात्तरुणेतत्पुत्रियमाभवात्सिद्धारिणीति तेषु नृणां अष्टमिल्लान्तरपरमावृत्तिमानं सोमं

सधामारिषुष आबिसितलस्राम्पूरुपुसबादिषुषइयः हूसाहूसात्रातीतिद प्रतिषेधसूत्रानातीतिद प्रातिषेधोव कृष्यमिषुवगंछिहस्रामिति।
तुतल्लौमयौश्वरूप्यनर्थकवचनपूर्वपहारीति इत्तातसुनबौमयोश्वरुसिबुवदनाथकिंसासंप्रपवहारीतिदितलतपूर्वपहारीत्येवमिदं
सौनेनरः सततेनरतिनाकिंवचनमनर्थकमित्येवकिंसासंप्रपवहारीतिदितलतपूर्वपहारीत्येवमिदं सततेनरतिनाकिंवचनमनर्थकमित्येव
तमोसुनिमित्तिसौतेनरतिनिपमार्थमितिवेतसवार्थकित्तासिदं सततेनरतिनिपमार्थमितिवेतसवार्थकित्तासिदं सततेनरतिनिपमार्थमितिवेतसवार्थकित्तासिदं
रित्येतिसनयंतसुनयौवेद्वकृष्यसिसतिषतिपतहापिनाद्विप्रयोजनंस्तेतिशारेणैवसुषगणप्यासातिरिगतसाक्षिपमात्राविविधतिनि गपर्थंहीरू
कृष्यसिमानपिबौतीतिकथेसुनरतपुसप्रतिषेधेणातःशकोविज्ञानंसाभ्यारिगतपुसप्रतिषेधवचनेपयोजनंवालीतिहकनागुंतेविज्ञाप्यते अ
नेतरेअध्ययनविबुधस्यतः सिमलियनेप्यस्युपसिनीन नरपुकिमर्थस्यनारिषुअश्वसनिशहृपयते पूर्वपहारीतिघलप्राप्तीतिहायनार्थ
नेतरेविषयप्रयोजनंशकोवारीतिनाकवर्तते अश्वगतान्धारपुमोतिनाथप्रतिषेधनाहः स्वतर्हिदिसतिपुसवनादिषुअश्वसनिशहृपयति
नतज्ञापयन्पान्थार्यः अग्निगोतारपिवत्त्वंभवतीतिद्विमेतपुसप्रयोजनंवालीतिहकनागुंतेविज्ञाप्यते अश्वगतान्धारपुमोतिनाथप्रतिषेधनाहः स्वतर्हिदिसतिपुसवनादिषुअश्वसनिशहृपयति
तार्थोपसामारंशःअवधारितः॥ ७७७७७७

नौतीति जन्ममेतिविद्विद्वद्नौस्थितिविभक्तौडसिपयत आतोधातोस्थितौपःएकदेशाविकृता र्थइति च्युश्चशब्दविवायेमेवजाभेवजायकंमिनिपारा
ताह्य्यश्चशब्दातषत्वभंवतीतिभाषोजलाषाहमित्यत्रह्रस्वामादिव्याप्तनषत्वसिद्धिः ॥ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

७३ त्रिवीतयारमितेसिच्यतरति मन्त्रपूर्ववासिदमितिबेधस्यासिदमितिबेधस्यासिदत्वादुपगतधितिसत्त्वंप्राप्नोतिउच्यतेप्रकरोप्रकसासिदंनदुपगोविधिप्र

[illegible]

निवसयोगैकप्रकरणमितिहमि च ॥ इत्युपाध्यायजय्यरप्रप्यरसुनकय्यरुहताभाष्यप्रहीयेच्चप्रत्यध्यायस्यतृतीयेबोदेद्वितीयमाहिकुं।
यादृश्वरतृतीयः ॥

राम०

63

2202

[illegible]

2203

परं यमिति ददत्ता यत्कामकारादिप्रियोऽशोभयतीत्युभयापिति अथवा वर्णाकवेशोपीहाराकगुह्यतेरेकार्त्तनिर्वाणैर्निश्चयतेमन्त्रिव्यवधानेपिपाराणामवयतीत्युभयपि तेऽह्युच्चवापापिति तत्तु वाराभ्यामापान्तिमन्त्रादिरव्यवधानविषयेतस्मादित्युक्तस्येतिपरिभाषा निरिच्छाविकल्पोपि सिद्धतरित्युपाहारिव्यवापीरेव्यवधानेत्वावधानेनरात्मसंग्रहत्वेति। रम्याभ्यस्तुवतस्मादितिपरिभाषाप्राप्त्यानाडावापेयात्वात्प्राप्तोदरेतत्तु वाराभ्यामापान्तिमन्त्रादिरव्यवापीरेव्यवधानेनरात्मसंग्रहत्वेति।

[illegible]

अबायेतस्य निरिच्छमहरो नान्वित्तात्वादिभिर्भाव-अङ्गहारासामर्थ्यातिरिचि सीमर्थे नाप्यन्तरं कृतमर्थप्रति-अद्वयवापमदरिद्वयवारात्वनव्वना-
नातिनाम्यव्यवयसनास्य निरिच्छमहारायो ननियनके वले नव्येवापायसंभवात्वावापदयेनाहवापयसाहिपप्रत्ताद्वमहाराभेववापदत्यवधा-
राराथेविनापतदत्यर्थः अनिरिचिथेरिति अद्वयवित्तिरिचिः॥

2204

[illegible]

रेणुत्वमरतिगहिनकारकीनिर्देशशक्तिभावः नुमोपोऽनुत्तरपरितोत्रत्वाविर्देशस्यषष्ठ्यन्तस्यपरनिपातः पूर्वतद्वितेति पूर्वपदेशोरयोतांशोपारस्यतकारव्यञ्जक-
स्यसंज्ञापामेवतामितिनिपमोदसंज्ञापानिहितपूर्वपदस्यापिग्राह्यत्वेनप्रतीयोत्तुन्नपरपरदनहगकन्योऽन्वयवारपापस्यतिद्वरपस्यापत्यंमोन्नडाहिस्यव्यु-

印

पापेताश्चरशहृष्यपिपदत्तमस्तीतितत्पत्थाईरूपसमानपदत्तमेवभास्ति-अत्राऊःपचक्रावयिनित्रिमिन्नैसमानहियदस्यत्वंयमिवरतस्तत्रगात्ताभावा-
दहहुरेकस्ययमिवारोपिनकास्यसमानपदत्तायमिवाराणात्प्रवृत्तेतौसमानपदहगाभित्पदस्यकायसौषोमिन्नमिन्नितौरसंभवात्सामर्थ्यादेकहसे
रव्यायमिविवृत्तासमानत्वंवैभेदान्प्रतिरेकीकृताववाराविज्ञायतरतिष्णः॥

राम०
७५

[illegible][illegible]

60

2208

अनाविवेकाप्रवृत्तिर्भूयसायाकुलवायोमाध्यासं भूषणपदस्याहंताप्रक्रियापाशान्तरप्रतिषेधः उपसमस्तद्रवतीति न सुखमग्निवाग्मेघितद्रूपबोक्त
मविशेषौतद्रवतिपूर्वपदमुन्नतस्पर्दमितिननुर्मनमकिस्रत्रगात्वं न मविद्यतीति इच्यते स्वरस्वरश्चरणाप्रत्यायाना यतदुक्तं त्वथै
पक्षस्थितिः ॥ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

समाप्तेति यमादिति यहास्तं सामाग्रं निखेत्रेति पमा धर्मि ति पक्षतैतदुच्यते संपरं हि सग्रावेति प्रवृत्ति निमित्ति नो भी वृत्तिरंशत्वं न विष्यते यहा नृसमानमहया तं तस्य मानमै
व धविष्यते परंतु दारोप्यते तादृशं दारिद्र्यस्य विध्यैला दसमसि पि नृहारास्य भूपात्ता उपजीव्याया तत्र प्रकारास्या सिद्धत्वं व्यवस्थाप्यते प्रकारास्या धैव हा भवचा नै
समाप्तेति यमादिति यहास्तं सामाग्रं निखेत्रेति पमा धर्मि ति पक्षतैतदुच्यते संपरं हि सग्रावेति प्रवृत्ति निमित्ति नो भी वृत्तिरंशत्वं न विष्यते यहा नृसमानमहया तं तस्य मानमै
व धविष्यते परंतु दारोप्यते तादृशं दारिद्र्यस्य विध्यैला दसमसि पि नृहारास्य भूपात्ता उपजीव्याया तत्र प्रकारास्या सिद्धत्वं व्यवस्थाप्यते प्रकारास्या धैव हा भवचा नै
समाप्तेति यमादिति यहास्तं सामाग्रं निखेत्रेति पमा धर्मि ति पक्षतैतदुच्यते संपरं हि सग्रावेति प्रवृत्ति निमित्ति नो भी वृत्तिरंशत्वं न विष्यते यहा नृसमानमहया तं तस्य मानमै
व धविष्यते परंतु दारोप्यते तादृशं दारिद्र्यस्य विध्यैला दसमसि पि नृहारास्य भूपात्ता उपजीव्याया तत्र प्रकारास्या सिद्धत्वं व्यवस्थाप्यते प्रकारास्या धैव हा भवचा नै

भा.वि.
७८

॥ गोविन्ध्यर्घ्यः संयद्यते ॥

राम०
७८

[illegible]

शरितिलङ्घ्यं जगहणात्सप्रभोसमासआध्यापिते प्रेतैरुपतौति नृशपत्नेषु योः कालीतिकलेहतेरुपमस्विशो कालीति तु मागमः सवसुतात्पूर्वमेव प्रवर्तते पूर्व
आसिद्धमिति वचनाभावात्तेति अंतर्गहणासाध्यापि प्रेतमपि धातोर्भूतप्रवृत्त्यापराधनिषेधः इत्यारिः अविहितैति नामभूकमिगमिश्रया पठ्युपोगीत्य
स्येव वार्थः ॥ अ अ अ अ अ अ अ

१० किं च पुराणि तान्मात्रान्कथामिदं पुराणि विमिश्रकथानामेतत्सुखसिंहायनमभिमतिप्रियमनामन्त्रोक्तप्राप्तप्रपञ्चप्राज्ञानं स्वतन्त्रं तदर्थं आचारमनुशासनादी
तत्सर्वविहितोपदेशान्नवापि विहितोपदेशोऽस्त्यग्राह्यं पुराणिकं कृतपुर्ववै प्रवृत्तिपादितं आरि शोच्यमिति अत्रापि प्रयोजनविहितोपदेशमप्येकं ह्यभाविमिति च
प्राज्ञप्रयोजनप्रकाराणां किं नाप्युक्तं तत्प्रत्यक्षात्तमेवैकैव वैदेशिहोस्तु मन्त्रं किं नाहो विहितोपदेशोऽपि विध्युत्तरं तत्रापि प्रयोजनोत्तरमत्रादिह प्रत्यक्षमप्यभा
दरोक्तं पुर्वमेव प्रत्यक्षमनात् आचारस्येति प्रदशमिप्रत्यक्षात् तदप्युक्तमेव लोकेनैव वैदेशकानां निविधितरतिविधौ प्रविधिरिति शिष्योपलक्षणात्प्राज्ञात्मा

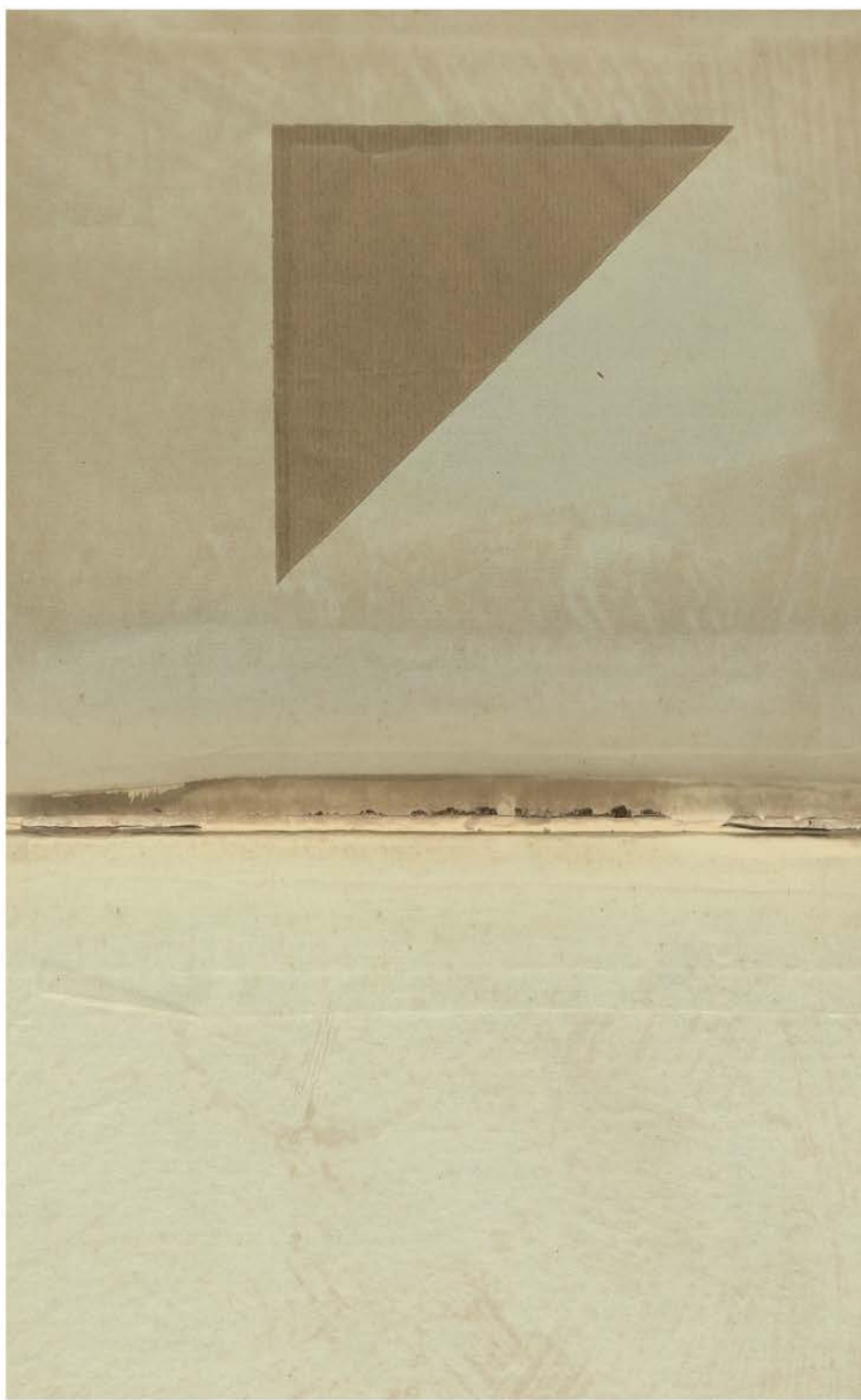
[illegible][illegible][illegible]

सिंहस्तवपरनिर्देशात् सिंहमेतत्प्रथमतः परनिर्देशात् तदपरनिर्देशात् कर्त्रव्य-अत-अदिति अपर-अत- अकारस्य प्रत्यय-तौ हीर्वापत्तिवैधुः-
अकारस्य प्रत्यय-तौ हीर्वापत्तिवैधुः कर्त्रव्य-अत-अदिति अपर-अत- अकारस्य प्रत्यय-तौ हीर्वापत्तिवैधुः-
वचनसामर्थ्याद्भवत्यिति इदं तर्हि अपि कर्ता-अत-अदिति अपर-अत- अकारस्य प्रत्यय-तौ हीर्वापत्तिवैधुः-
प्रयोजनं किं दीयति मधुमधुपति-आदेश-अत-अदिति अपर-अत- अकारस्य प्रत्यय-तौ हीर्वापत्तिवैधुः-
तौ च नृत्तसिंहानामधिकारसिंहस्तवपरनिर्देशात् सिंहस्तवपरनिर्देशात् तदपरनिर्देशात् कर्त्रव्य-अत-अदिति
सिंहस्तवपरनिर्देशात् सिंहस्तवपरनिर्देशात् तदपरनिर्देशात् कर्त्रव्य-अत-अदिति अपर-अत- अकारस्य प्रत्यय-तौ हीर्वापत्तिवैधुः-
निर्देशात्-अत-अदिति इति प्रतीय-अत-अदिति अपर-अत- अकारस्य प्रत्यय-तौ हीर्वापत्तिवैधुः-
इदं तर्हि अपि कर्ता-अत-अदिति अपर-अत- अकारस्य प्रत्यय-तौ हीर्वापत्तिवैधुः-

[illegible]

॥ कल्याणं होतुं मकरस्थे गुरोः स वन
॥ इति महाभाष्ये अष्टमोऽध्यायः ॥
श्रीगणेशाय नमोस्तु ॥ राम
महाभाष्यस्य पुस्तकनिर्देशादिके

Digitized with financial assistance from
Observer Research Foundation
on 22 February, 2019

